

Mii dáppe

Servodatmáhttu & Geografija

1

5.-7. cehkiide

ČálliidLágádus – ForfatternesForlag – Authors'Publisher

Pb 140, NO-9735 Kárášjohka – Karasjok
Fanasgieddi, NO-9845 Deatnu – Tana

poasta@calliidlagadus.org
post@forfatternesforlag.org
post@authorspublisher.org

Neahttagirjegávpi – Nettbokhandel – www Book Store

www.calliidlagadus.org

ČálliidLágádusa doaimmahusgoddi

Harald Gaski, *mag.art., 1. amanuensa*
Aage Solbakk, *cand.philol., historihkár*
Vuokko Hirvonen, *phil.dr., professor*
Lena Kappfjell, *cand.philol., dutkanassisteanta*
Torkel Rasmussen, *dr.philos., journalistihka lektor*
Mikael Svonni, *phil.dr., professor*
John T. Solbakk, *cand.philol., dokumentarista*

Dán almmuhusa bargguid suodjalit vuoignaduodjelága njuolggadusat.
Almmuheaddji ja vuoigatvuodaoamasteaddjiid sierra lobi haga ii oaččo dán
buktaga mánget dahje geavahit viidát go maid láhka suovvá.

Sámediggi Norggas lea juolludan doarjaga almmuhit girjji.

(©) Čállit ja ČálliidLágádus 2014
Ovdasiiddu govva: Scanpix, Arash A Nejad, kárta: Mihkku Solbakk
Maŋgesiiddu govva: Studio Borge
Gráfalaš bargu: Studio Borge, Ohcejohka
Deaddilan Waasa Graphics Oy, Vaasa
ISBN 978-82-8263-163-1

Heidi Guttorm Einarsen • Svein Nordsletta

Mii dáppe

Servodatmáhttu & Geografija

1

5.–7. ceškiide

ČállidLágádus

Sisdoallu

Servodatmáhttu	7
1. Mii lea servodat?	9
Dán oasis oahpat	9
Mii lea servodat?	10
Mo šadde servodagat?	11
Iešgudetlágan servodagat	12
Čoahkkáigeassu	14
Bargobihtát	15
2. Servodaga rollat	17
Dán oasis oahpat	17
Servodaga rollat	18
Ruoktu, bearaš ja sohka – unna servodagaš	20
Bearraša rollat	22
Lagašservodat	25
Čoahkkáigeassu	30
Bargobihtát	31
3. Stuorraservodat	33
Dán oasis oahpat	33
Mii lea stuorraservodat?	34
Stuorraservodaga doaimmat	36
Suodjalus	36
Doabbariid meannudit	39
Dearvvašvuodabálvalus	41
Dulkonbálvalus	45
IT	45
Skuvlaservodat	46
Riiddut ja givssideapmi servodagas	49
Čoahkkáigeassu	54
Bargobihtát	55
4. Neahttaservodagat	57
Dán oasis oahpat	57
Mii lea neahttaservodat?	58
Mánáid neahtta-njuolggadusat	61
Čoahkkáigeassu	64
Bargobihtát	65

Geografiiija**66**

Dán oasis oahpat	66
Geografiiija – čilget eatnama	69
1. Mo min eatnamat šadde	70
Dán oasis oahpat	71
Eana loktanii	73
Mo jiehkki bargá	74
Jiehki viidodat	75
Jiehki mearkkat luonddus	77
Čoahkkáigeassu	80
Bargobihtát	81
2. Kártaoahppa	83
Dán oasis oahpat	83
Kárta	84
Geográfalaš hámit	90
Almmihálttit	98
Globus	100
Atlas	101
Digitála kárttat	104
Čoahkkáigeassu	106
Bargobihtát	107

3. Norgga fylkkat	108
Dán oasis oahpat	109
Norgga fylkkat	110
Bargobihtát	113
Finnmárku –	
Norgga stuorámus fylka	114
Romssa fylka – nubbin davimus	118
Nordlánda – guhkimus ja seakkimus	120
Davvi-Trøndelága – stuorra vuovddit	122
Lulli-Trøndelága – láiráeatnamat	124
Møre ja Romsdal –	
fanás ja viessogálvu	126
Sogn ja Fjordane – várit ja vuonat	128
Hordalánda – gasku Oarje-Norgga	130
Rogalánda – olju ja mielki	132
Vest-Agder – Lulimus-Norga	134
Aust-Agder – geasseturisttat	136
Telemárku – dáppe leat buot	138
Vestfold – hávdečorut	140
Buskerud – silbaruvkket	142
Opplánda – guovdu Lulli-Norgga	144
Hedmárku – šuvvi vuovddit	146
Akershus – Gardermoen	148
Østfold – váldogeaiddnu Ruttii	150
Oslo – Norgga oaivegávpot	152

Servodatmáhttu

Mii fertet oahppat guhtet guimmiineamet. Mii han oainnat buohkat leat ovttas dán máilmmis. Mii fertet oahppat guhtet guimmiineamet ja veahkehit guhtet guimmiideamet. Jos mii eat oahpa guhtet guimmiineamet eat ge veahket guhtet guimmiideamet, de leat dubmejuvvon.

Čurges Goaskin – Grey Eagle – Ken Jackson. Davvi Amerihká álgoálbmogiidda gullelaš.

Servodatmáhttu lea máhttu dan servodaga birra gos mii eallit. Servodatmáhttu lea dieđut olbmuid birra ja mo mii galgat láhčit dili nu ahte sáhttit orrut ja ássat singuin ovttas. Mii leat buohkat miellahtut iešguđet servodagain. Danne lea dehálaš ahte mii háhkat dieđuid daid birra. Dalle mii fertet digaštallat ollu earáiguin. Mii dárbbasit ságastit ja gullat earáid oaiviliid servodaga áššiid birra. Dalle mii sáhttit árvoštallat mii lea buoremus, ja hárjehallat iežamet oaiviliid buktit ovdan.

Servodatmáhttu lea eambbo go máhttit ja diehtit. Servodatmáhttu lea maiddá

beroštit. Mii galgat beroštit alddámet, go mii leat árvvolaččat, muhto maiddá galgat beroštit ja váldit vuhtii earáid geaiguin mii eallit ovttas, go sii leat maid árvvolaččat. Buohkain lea ovddasvástádus geahččat bearrái ahte sii geaiguin mii ovttas eallit, dovdet oadjebasvuoda ja buorre vuoda.

Dán oasis beasat lohkat ja oahppat dan birra mii servodat lea, mo servodagat šadde ja makkár rollat mis leat servodagas.

1. Mii lea servodat?

Dán oasis oahpat

- Mii servodat lea
- Mo servodagat šadde
- Dábáleamos servodagaid birra
- Ohcat dieđuid eará gálduin ja daid vuodul čállit servodatlaš teavstta dološ sámi siida-servodaga birra
- Árvvoštallat ja digaštallat mo amas álbmogat ellet

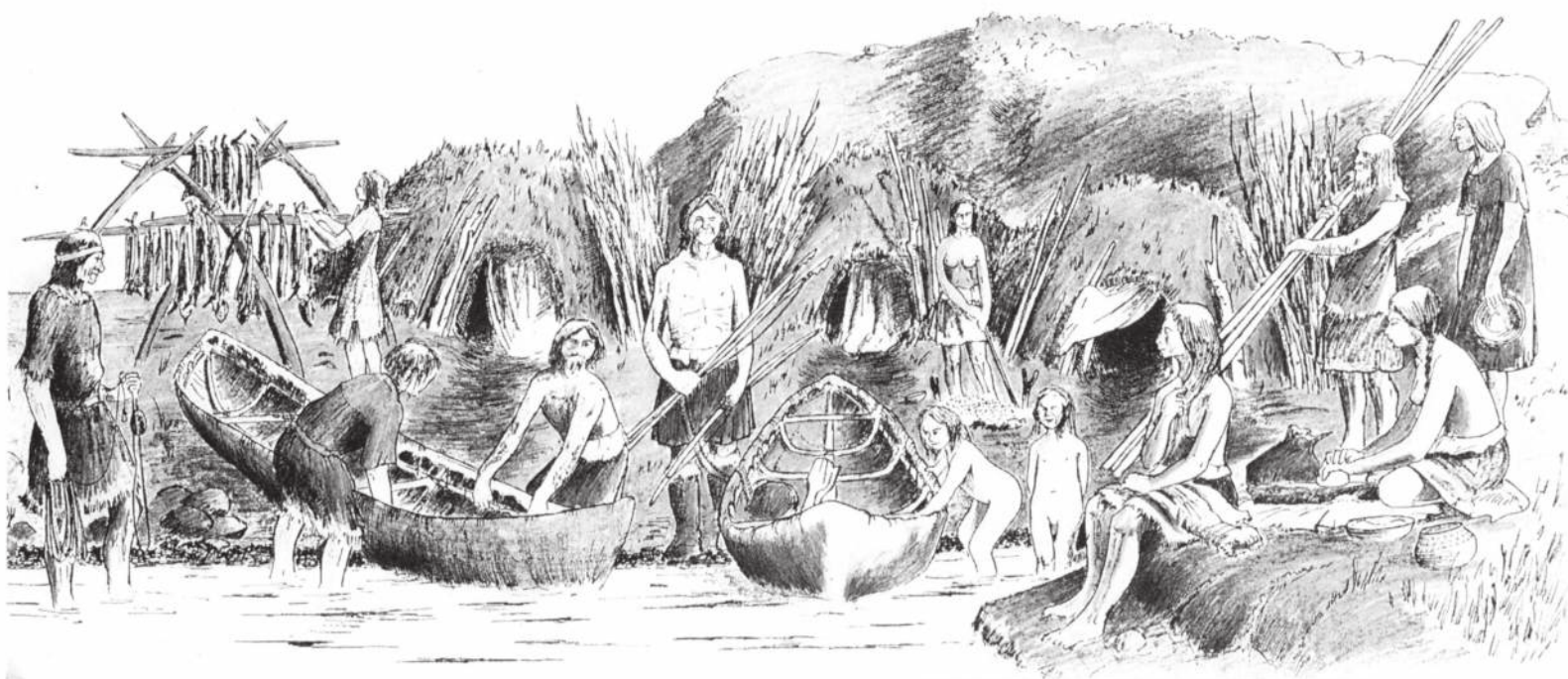
Mii lea servodat?

Servodat lea olmmošjoavku geat ássat seamma guovllus, ja sis leat muhtin oktasašvuodát mat čatnet sin oktii. Dat sáhtta leat giella, dábit dahje riikkarádjji. Sis leat iešguđet doaimmat mat leat ávkin servodahkii. Sii dovdet gullevašvuoda, ja dat fas buktá oadjebasvuodadovddu olbmuiide. Mis leat dalle ustibat geaiguin mii sáhttit **háleštit** ja gula-hallat go lea dárbu. Mii dovdat ahte mii ilosmuvvat ja sáhttit reaškit ja suohtastallat. Sáhttit maid jeđđet ja veahkehit guđet guoimmi go dasa lea dárbu. Servodat lea ávk-kálaš buot miellahtuide. Dat sáhtta veahkehit čoavdit áššiid maid mii eat okto nagot. Muhtimin fárrejit olbmot eret servodagas ja ođđa, amas olbmot bohtet sadjái. Dat dahká ahte servodat rievdá. Servodatrievdan lea áibbas lunddolaš. Olmmošlaš **oktasašvuoda** mii bistá guhká, mii gohčodit namain: *Servodat*.

háleštit humadit
oktasašvuoda
 ovttastallan, oktii-
 gullevašvuoda dovdu

Mo šadde servodagat?

Álggu rájes leat olbmot čoahkkanan dan dihte go sii fertedje ovtta bargat go galge bivdit stuorra meahcceelliid dahje mearraelliid. Dáinna lágiin sii birgejedje. Dađistaga sii ásaiduvve seammá báikái ja ásse ovtta nu guhká ahte šattai servodat. Servodagas sii barge dan maid sii dovde ahte sii máhte ja sáhte. Šattai oktasašvuohta sin gaskkas geat ledje gávnadan. Oktasašvuohta mearkkaša ahte sii dovde gullevašvuođa muhtin jovkui. Muhtin olbmot guđde joavkku ja manne eará báikkiide, ja ođđa olbmot bohte ja ásaiduvve jovkui. Joavku earáhuvai ja rievddai, muhto dan oktasašvuohta bisttii. Servodagat šadde go olbmot ásaiduvve ja bargagohte ovtta čoavdit stuorra bargguid maid olmmoš okto ii sáhttán.

Dološ sámi siiddas fertedje olbmot bargat ovtta vai birgejedje.

Iešgudetlágan servodagat

Bearaš, ruoktu ja sohka leat min lagamus ja unnimus servodat. Bearašlahtuid mii dovdat buoremusat, ja sii leat min lagamuččat.

Lagašservodat lea dat báiki dahje guovlu gos don ja du bearaš ássá ja doaibmá beaivválaččat. Lagašservodaga miellahtut leat buohkat geat ássat seammá báikegottis dahje **gielddas** go don.

gielddas suohkanis

Stuorraservodat lea Norga ja Sápmi. Buohkat geat ássat Norggas ja Sámis, leat stuorraservodaga miellahtut go sii ássat ovtta seammá guovllus ja riikkas. Máilmmiservodat lea stuoramus servodat. Buot máilmmi álbmogat leat máilmmiservodaga miellahtut, go mii buohkat ássat seammá eanaspáppas. Sii gulahallet ja barget ovtta čoavdit áššiid mat gusket olles máilbmái. Dakkár áššit sáhttet leat luonddugáhtten ja olmmošvuoigatvuođat.

Lagašservodat

Stuorraservodat

Máilmmiservodat

Lagašservodat

Neahttaservodagat

Bearaš

Neahttaservodagat doibmet interneah-
tas. Dat leat šaddan dađe mielde go IT
(diehtujuohkin-teknologiiija) ja **inter-
neahttafierpmádagat** leat buoriduvvon,
ovdánan ja **leavvan**. Gávdnojit mánga
iešguđetlágan neahttaservodaga. Face-
book, Twitter ja bloggen leat muhtin
neahttaservodagat. Neahttaservodagaid

bokte olbmot miehtá máilmmi sáhttet
gulahallat, digaštallat ja ságastit.

interneahttafierpmádagat buot oktavuo-
đain leat čanastagat oktii, dego fierbmi
leavvan viidánan, sturron

Čoahkkáigeassu

Mii lea servodat?

Servodat lea go olmmoš-joavku dovda ahte sis lea oktasašvuohta man nu láhkai. Dat sáhtta leat ahte sii ássat seammá guovllus dahje riikkas. Dat bokta oktiigullelašvuođadovddu ja oadjebasvuođadovddu.

Mo šadde servodagat?

Servodagat šadde go olbmot ovttaš bivdigohte stuorra meahcceelliid ja mearraelliid. Sii fertejedje bargat ovttaš vai birgejit. Dađistaga sii ásaiduvve oktii ja ovddidedje oktasašvuođadovddu ja sierra dábiid.

Iešgudetlágan servodagat

Bearaš ja sohka, lagašservodat, stuorraservodat, máilmmiservodat, neahttaservodagat leat servodagat gos mii eallit ja doaibmat. Bearaš ja ruoktu leat min lagamuččat. Lagašservodat doaibmá doppe gos don ásat. Stuorraservodat lea olles riika dahje viiddis guovlu. Máilmmiservodaga lahtut leat buot máilmmi álbmogat. Neahttaservodagat doibmet internehtas.

Ohcci

Loga čeahkkáigeasu s. 14 ja vástit

1. Mii lea servodat?
2. Mo šadde servodagat?
3. Namut golbma iešguđetlágan servodaga!

Dahkki

1. Jurddaš jos don sáhtášit hábmet ja dahkat du niehko-servodaga. Smiehta, pláne, čále ja mital mo du niehko-servodagas livččii eallit.
2. Lohkket guovllu áviissaid ja riikkaáviissaid ovtta beaivve. Sirrejahket áššiid mat meanudit lagašservodaga ja áššiid mat gusket stuorraservodahkii.
3. Jearahala muhtun vuoras olbmo dan birra mo skuvla lei dan áigge go son lei mánná. Deavdde bálddastahttindiagrammii seammaláganvuodaid ja erohusaid otná ja dalá skuvladilis.

Dutki

1. Dološ sámii lei siida-servodat. Oza dieđuid eará girjjiin ja gálduin, ja gávnnat mo siida-servodagat doibme. Čále oanehis čállosa dan birra.
2. Joavkobargu. Válljejahket girjjiid ja teavstaid mat mitalit álbmogiid birra mat ellet, dahje bohtet eará guovlluin máilmmis. Sá-gastehket dan birra mo sii ellet, jurddašit ja vásihit dáhpáhusaid.

Oahpaheaddji

2. Servodaga rollat

Dán oasis oahpat

- Mii servodatrolla lea
- Sohka beallerollaid birra
- Mii bearaš ja sohka lea
- Makkár rollat bearrašis ja sogas leat
- Mii lagašservodat lea

Ustibat.

Servodaga rollat

Mii diehtit ahte **teáhterneavttáris** leat mánga rolla. Muhtimin son lea **gánda**, eará háve son lea politiija ja fas eará háve son lea eadni. Seammá láhkai lea dus maid. Dus leat mánga rolla servodagas. Dál don várra leat oahppi, muhto ruovttus don leat mánná dahje gánda dahje nieida. Eará háve leat skihpár, mánáidmánná dahje neahpi.

Muhtin rollaid eat sáhte ieža välljet. Daidda leat mii riegádan. Dat leat sohkaabeallerolla ja čearddalaš rolla. Don riegádat gándan dahje nieidan ja sápmelažžan, suopmelažžan dahje arábialažžan.

Eará rollaid mii guođđit ja muhtin rollaid oažžut dađistaga go stuorrut. Dál don leat ain mánná, muhto muhtin jagiid geahčen leat nuorra.

Govvejeaddji.

Muhtin rollaid välljet ieža. Rávisolbmuid rolla lea dávjá dan mielde makár virgi dahje bargu sis lea. Snihkkár, badjeolmmoš, duojár ja buvdabargi leat dákkár rollat. Go eai leat barggus dahje doaimmas, de leat sis eará rollat. Eadni sáhttá leat barggus direktevran, muhto friddjaáiggis son lea eadni, eamit dahje **elošteaddji**, skihpár dahje govvejeaddji. Servodatrollat leat olbmuid doaimmat servodagas.

teáhterneavttáris olmmoš gii čájáhallá/neaktá muhtin rolla teáhteris

gánda bárdni

elošteaddji geainna son ássá ovttas, dahje sudnos leat mánát ovttas

Nieiddat ja gánddat

Servodagas leat guokte sohka-bealli, nissonbealli ja **almmái-bealli**. Servodagas ollugat vurdet ahte mii doaibmat dan mielde mii lea leamaš ja lea ain dábálaš sohka-beallái. Muhtin áššiid servodagas doaimmahit dábálaččat nissonat ja muhtin áššiid servodagas doaimmahit dábálaččat albmát dahje dievddut. Dán mii gohčodit namain: *sohkabeallerollat*.

Muhtimat välljejit dahkat eará go dan maid servodat vuordá sohka-beallerollas. Lea buorre servodahkii ahte mii geahččalit doaimmahit áššiid mat eai leat dábálaččat sohka-beallái. Dalle leat mii mielde rievdadeamen servodaga danne go muhtin doaimmaid ja bargguid sáhttet guktot sohka-bealit bargat.

gánddat bártnit

almmái-bealli dievdo-bealli

Nisu bargá mekanihkkárin.

Ruoktu, bearaš ja sohka – unna servodagaš

Buot olbmot gullet muhtin bearašii ja sohkaa. Dat lea unnimus, muhto okta daid dehálamosiin servodagain. Muhtin bearašiin leat ollu bearašlahtut, ja earáin soitet dušše guovttis. Bearašlahtut leat vuosttas olbmot geaiguin mii oahpásmuvvat ja geaiguin mii galgat eallit ovtas. Mii leat áibbas unnit ja dárbbasit veahki juohke dingii go leat aiddo riegeadan bearašii. Mii dárbbasit

ahte muhtin dikšu, biebmá ja ráhkista min. Soga ja bearaša bokte mii oahppat giela, mo earáiguin eallit ovtas ja servodaga njuolgadusaid. Soga ja bearaša olbmui leat mánga dehálaš doaimma, dain leat iešguđet rollat. Muhtin bearašat barget **luondduealáhusain**, ja dalle dávjá šaddet bearašrollat dan mielde maid barget ealáhusas. Dađe mielde go mii stuorrut, de bearaš ja sohka vuordá ahte mii veahkehit ja váldit ovdasvástádusa ruovttudoalus ja ealáhusas.

luondduealáhusain luonddubarggus, omd boazodoalus dahje guolásteamis

Bearaš Sámis dolin. Eadni, áhčči ja mánná.

Ollu bearrašat barget luondduealáhusain. Doppe fertejit
buohkat oassálastit ja doaibmat iežas rollas.

Makkár lea ruohtas dakkárin šaddá giera

Bearraša rollat

Mánáid rolla

Du rolla bearrašis lea mánná, nieida dahje gánda/bárdni, áhkut/ádjot, muottal, siessal, neahpi dahje **oarpmealli**/vil-bealli, oabbá dahje viellja. Mánáid rolla lea dohkkehit ahte **rávisolbmot** mearridit ja bajásgešset du. Dađe mielde go stuorut, galggat don leat mielde mearrideamen áššiid mat gusket dutnje. Servodat vuordá ahte don leat dál nu stuoris dahje boaris ahte don máhtát dábálaš **olmmošvieruid** ja ahte don máhtát láhttet dohkálaččat servodagas.

oarpmealli oambealli

rávisolbmot olles-olbmot

olmmošvieruid olbmuid láhtten-njuolggadusaid

Mánáid rolla lea dohkkehit ahte rávisolbmot stivrejit ja nevvot.

Eadni, gánda/bárdni ja áhčči.

ovttasráđiid ovttas, digaštallat mo
návccaid attáldagaid

illástuvvot huškojuvvot, cábmot dahje
eará láhkai fuonášuvvot/dulbmjuvvot

ovddasmorraša veahki, dovddu ahte
sus beroštit

Váhnenrolla

Váhnemiin lea váhnenrolla. Sudnos lea stuorra ovddasvástádus ja dehálaš rolla servodagas. Soai mearrideaba du badjel dassá go deavddát 18 jagi. Dat ii mearkkaš ahte soai sáhttiba dahkat dan maid háliideaba. Soai galgaba **ovttasráđiid** mánáid bajásgeassit. Dat mearkkaša ahte soai sáhttiba mearridit maid mánná galgá bargat ja maid ii oaččo bargat. Ovdamearkka dihte sáhttiba mearridit goas mánná galgá boahtit ruoktot dahje man ollu ruđa son oažžu lobi geavahit. Soai galgaba maid geahččat bearrái ahte mánát ožžot oahpu **návccaid** mielde. Mánná ii oaččo **illástuvvot**, fuonášuvvot dahje vuortnuhuvvot. Mánná galgá oažžut **ovddasmorraša** ja divššu. Váhnemat galget mearridit du ovddas. Dađe mielde go sturrot, galget mánát leat mielde mearrideamen áššiid mat gusket sidjiide. Servodat vuordá ahte váhnemat dovdet iežaset rolla ja váldet ovddasvástádusa bajásgeassimis.

*Ii guhtege riegát ákšu
giedas*

Eará rávisolbmo rollat

Mánát dárbbášit deaivvadit iešguđetlágan olbmuiguin dađistaga go sturrot. Áhkku ja áddjá leaba du váhnemiid váhnemat, ja sudnos lea áhkku- ja áddjárolla du ektui. Soai leaba lunddolaš ja lagaš oassi bearrašis. Sudnos lea dábálaččat buoret dilli ja **astu** mánáidmánáiguin bargat oktasaš doaimmaid ja sin geahččat bearrái. Áhkku ja áddjá sáhttiba oahpahit mánáidmánáide ollu das mo servodat lei ovdal, dalle go du váhnemat ledje mánát. Siesát, muotát ja goaskkit, eanu, eahki ja čeahcerollat leat maiddá dehálaš servodatterollat. Ristváhnemiidda leat erenoamáš vuordámušat sámi servodagas. Son árrat jo máná eallimis čadno ja huksegoahtá oktavuoda mánái. Dán láhkai son lea guovddáš olmmoš máná eallimis, ja son doaibmá maiddá máná **bajásgeassimis**.

Áddjá ja mánáidmáná.

Ristváhnemat.

astu friddjaáigi

bajásgeassimis veahkehit ja oahpahit máná oažžut buriid láhttenvugiid ja nana iešdovddu

Li boares beana ciela duššiid

Lagašservodat

Lagašservodat lea báiki dahje báikegoddi gos don ja du bearaš orrot beaivválaččat. Lagašservodat lea unnit servodat gos olbmot dovddadit/diehtalit ja deaivvadit muhtimin beaivválaččat. Don ja earát geat ássat du lagašservodagas, leat dán servodahkii gullevaččat. Dis leat oktasaš njuolgga-dusat ja áddejupmi dasa mo heive láhttet guđet guimmiin.

Plassje márkanbáiki.

Friddjaáiggefálaldagat

Lagašservodagas leat muhtin fálaldagat gos olbmot sáhttet deaivvadit friddjaáiggis. Friddjaáiggefálaldagat dahket ahte olbmot loktet lagašservodagas, ja dat sáhttet boktit olbmuid miela **ásaiduvvat**. Dákkár fálaldagat leat searvvit, gurssat ja kulturfálaldagat.

Go ollugat beroštit seammá áššis, de sii servet oktii ja ása hit searvvi. Searvvit sáhttet leat lášmmohallansearvvit, bivdosearvvit dahje politihkalaš searvvit.

ásaiduvvat orrut

návddašeami vásiheami

Muhtin olbmot liikojit friddjaáiggis oahppat ođđa doaimmaid. Sidjiide leat dávjá fálaldagat nu mo giellagurssat, duddjongurssat, bivdingurssat, dásungurssat dahje málengurssat. Dákkár doaimmat leat eaktodáhtolaččat. Dat mearkkaša ahte daidda ii leat bággu searvat. Lagašservodaga olbmot daid ieža ása hit, ja gávdnet muhtimiid geat máhttet ja sáhttet oahpahit earáide.

Muđui leat kulturfálaldagat mat leat dušše **návddašeami** ja suohtastallama várás. Dat leat kino, girjerádjosat, teáhter, museat ja konsearttat. Eanaš fálaldagaid ovddas ferte máksit veahá.

Lášmmohallan lea dábálaš friddjaáiggedoaibma ollu nuoraid gaskkas.

Camilla liiko duddjot

Camilla liiko duddjot. Juohke manje-bárgga/disdaga son vuolgá kulturskuvlla gursii oahppat duddjot. Dál son lea čuoldimin. "Mu mielas lea suohtas deaivvadit ja háleštit earáiguin geain leat seammá beroštumit go mus. Lea duodaid miellagiddevaš vásihit ahte mun giedaiguin sáhtán duddjot atnuávdnasiid sihke sisttis, náhkis, čoarvvis, láiggis ja muoras." Gursa-oahpaheaddji lea hui gierdevaš. Čiŋaheapmi ja goarrun sáhtta leat áddjás bargu, muhto dat šaddá loahpas hui čáppis. "Go mun lean geargan duodjegurssas, de máhtán ieš duddjot ollu ávdnasiid, biktasiid ja čiŋaid."

Muhtimat liikojit duddjot friddjaáiggis.

Ella Márjá ja Ella liikoba teáhtera čájáhallat. Soai geavaheaba ollu áiggi dasa hárjehallat.

Du rollat lagašservodagas

Mii leat buohkat oassin lagašservodagas, ja mis leat iešguđet rollat lagašservodagas. Don leat oahppi, skihpár, skuvla-skihpar, gránnjá, mánná, oarpmealli dahje vilbealli, lášmmohalli, ja ollu eará. Lagašservodaga rollaid bokte mii dávjá šaddat deaivvadit ollu eará olbmui-guin geat maid gullet seammá lagašservodahkii.

Dat mearkkaša ahte don it leat okto, ja dál leat nu stuoris ahte dutnje leat

vuordámušat dasa mo láhttet iežat rollas. Lagašservodat vuordá ahte don válddát ovddasvástádusa iežat rollain. Ovddasvástádus ja vuordámušat lassá-nit dađe mielde go don stuorut.

Juohke lagašservodagas leat áiggiid čađa šaddan njuolggadusat ja **vuordámušat** maid buohkat dovdet. Mii giitit biepmu, veahki ja skeaŋkkaid ovdas, ja mii dearvvahit vuorraset ja amas olbmuid. Mii eat gaskkalduhte ságasteami ja mii ráiddus vuordit vuoru. Mii

veahkehit nuppi jos lea dárbu. Dákkár njuolggadusat eai čuočo láhkagirjiin, muhto mii čuovvut daid liikká, go mii diehtit ahte earát lagašservodagas vurdet dan mis. Jos mii dahkat juoidá mii ii leat nu buorre, de mii váldit **ovddasvástádusa** ja dahkat buori fas.

Dákkár njuolggadusat dahje vuordámušat lagašservodagas, dagahit buori birrasa ja buori eallima buohkaide geat ássat doppe.

vuordámušat gáibádusat

ovddasvástádusa dagat dan mii vurdo dus

Gándarolla.

Oahppirolla.

Čoahkkáigeassu

Servodaga rollat

Rollat leat olbmuid doaimmat servodagas. Juohke olbmos sáhttet leat mánnga rolla servodagas. Áhčči sáhtta leat sihke áhčči, buvdamielbargi, isit ja **skihpár**. Muhtin servodatrollaide mii riegádit. Dat leat sohka beallerolla ja čearddalaš rolla. Dađistaga go stuorut, oaččut lassi servodatrollaid. Dakkár servodatrollat sáhttet leat oahppi ja skihpár. Rávisolmmožin beasat válljet servodatrollaid. Muhtimat šaddet doavttirin ja snihkkárin ja dahje dáidárin. Servodat vuordá ahte juohkehaš doaibmá bures iežas servodatrollas.

Nieiddat ja gánddat

Servodagas leat guokte sohka beali, nissonbealli ja **almamáibealli**. Muhtin áššiid servodagas doaimmahit dábálaččat nissonat ja muhtin áššiid servodagas doaimmahit dábálaččat **albmát**. Dán mii gohčodit namain: **sohkabeallerollat**. Servodat iešguđet láhkai ávžžuha ja movttiidahtta nissoniid válljet rollaid mat leat albmái-

de dábálaččat, ja albmáid fas válljet rollaid mat leat nissoniidda dábálaččat. Dán láhkai **eastadit** ahte bargosajiin leat measta beare nissonat dahje albmát.

Ruoktu, bearaš ja sohka

Ruoktu, bearaš ja sohka leat unnimus servodat, muhto datte hui dehálaš. Ruoktu, bearaš ja sohka leat dehálaččat go dan siskkobealde mii oahppat buot maid mii dárbbasit dasa ahte birget servodagas. Servodagas leat mánnggalágan bearrašat. Muhtin bearrašat leat unnit ja earát fas stuorrát.

Bearraša ja sogá rollat

Bearraša lahtut ja rollat leat eadni, áhčči, dahje fuolaheaddjit, vieljat, oappát ja soitet vel muotát, siesát, ednot ja eagit, sivjjogat ja mágat, áhkut ja ádját ja vilbealit ja oarpmealit/oambealit. Sohka lea stuorát go bearaš, ja das leat ollu lahtut. Mii eat soaitte dovdat buohkaid seammá bures. Datte sohki gullevašvuohta addá oadjebasvuođa dovddu ja

identitehta čielggasvuođa. Vuordámušat bearašlahtuide leat ahte sii veahkehit ruovttudoalus ja ealáhusas nu fargga go nákkejit.

Lagašservodat

Lagašservodat lea báiki dahje báikegoddi gos don ja du bearaš orru beaivválaččat. Doppe ássat sii geaiguin mii deaivvadit dávjá, ja sii geaiguin mii oassálastit ovtas friddjaáiggefálaldagáin, ja sii geaiguin mii ovtas skuvlla vázzit. Lagašservodat lea áiggiid čađa ovddidan njuolggadusaid ja vuordámušaid maid buohkat dovdaohtet dađistaga go sturrot. Dákkár vuordámušat sáhttet leat ahte olbmot dearvvahit go oaidnalit, dahje ahte mii bisánit veahkehit jos muhtin fáhkka gahččá dahje buohccá.

.....
skihpár olmmái

almmamáibealli dievdobealli

albmát dievddut

eastadit hehttejit

Ohcci

Loga čeahkkáigeasu s. 30 ja vástit.

1. Mat leat servodaga rollat?
2. Makkár rollaide mii riegádit?
3. Makkár rollaid mii oažžut dađistaga go stuorrut?
4. Makkár rollaid mii sáhttit válljet?
5. Mii lea unnimus servodat?
6. Manne lea bearaš ja sohka nu dehálaš?
7. Makkár rollat leat bearrašis ja sogas?
8. Makkár vuordámušat leat servodagas bearašlahtuide?
9. Mii lea lagašservodat?
10. Geat ássat lagašservodagas?
11. Maid vuordá lagašservodat ahte mii galgat máhttit?

Dahkki

1. Ságastehket olbmuiquin/bearašlahtuiguin geat barget luondduealáhusain, omd. boazodoalus, šibitdoalus, guolástusas dahje meahcásteamis. Ságastehket dan birra makkár rollat bearašlahtuin leat ealáhusas.
2. Smiehta: Makkár rollat dus leat ovtta beaivis? Ságastehket iežadet rollaid birra, ja mo don du rolla čoaiddát!

Dutki

1. Veahkkedivššára bargu lea servodagas nu gohčoduvvon nissonbargu. Dat mearkkaša ahte ollu eambbo nissonolbmot go **almmáiolbmot** barget veahkkedivššárin. Guorahallet man ollugat barget veahkkedivššárin lagašservodagas, ja man gallis sis leat albmát. Guorahallet seammá snihkká-riid gaskkas.
2. Jearahallet olbmuid dan birra makkár rollat sis leat servodagas. Dahkket čuolddiagramma mii čájeha makkár rollat leat eanemusat din lagašservodagas.
3. Válljejeahket ovtta vahku goas dii moddjájeahket ja dearvvahehpet olbmuid geat ássat din lagašservodagas. Čállet beaivegirjji das mo don vásihit dán? Ságastehket dan birra ceahkis vahku loahpas.

almmáiolbmot dievdoolbmot

Stuorraservodat

3. Stuorraservodat

Dán oasis oahpat

- Mii stuorraservodat lea
- Makkár doaimmat stuorraservodagas leat
- Mii skuvla lea
- Mii givssideapmi lea
- Hábmetservodatlaš gažaldaga, evttohit čilgehusa, pláneta čađahit dutkosa

Mii lea stuorraservodat?

Buohkat geat ássat muhtin riikkas dahje viiddis guovllus, leat miellahtut stuorraservodagas. Dan mii gohčodit *Norgga servodahkan* ja *Sámi servodahkan*. Stuorraservodaga miellahtuin lea juoga oktasaš. Sii ellet ovtta seamma guovllus dahje riikkas, ja sis leat oktasaš njuolggadusat mat mitalit mo heive láhttet guđet guimmiin.

Stuorraservodat **fuolaha** daid stuorra bargguid maid mii bearrašis dahje lagašservodagas eat nagot okto doaimmahit. Dakkár barggut leat earret eará geainnuid ráhkadit, olbmuid dearvvašvuoda ja sihkkarvuoda gozihit, doabbariid meannudit ja vuodđooahpu fállat álbmogii sihke sáme-
gillii ja dárogillii. Muhtimin olbmot fárrejit ja ásaiduvvet eará guovlluide Sámis dahje Norggas. Stuorraservodat galgá fállat seammá bálvalusaid beroškeahhtá gosa olbmot fárrejit.

fuolaha bargá, čadaha

Bargu dahkkis rámmida

Pedar fárre Kárášjohkii

Pedar čohkká lanjastis. Son čohkká ja smiehtta ahte dán lanja son ferte guoddit. Dán lanja gos heangájit Manchester United govat ja man uvssa son mángii lea čievččastan gitta go áhčči lea hoavrres-tišgoahtán. Heaika ja Áile boahtiba sisa...

Heaika: Mii dus lea Pedar?

Pedar: Na.....

Heaika: Lea go dus váivi?

Pedar: Várra....

Heaika: Manne nu?

Áile: Mii lea geavvan? Lea go dus váivi?

Pedar: Na. Ferten fárret.

Áile: Fárret? Gosa?

Pedar: Kárášjohkii.

Heaika: Mo nu ges?

Pedar: Na, eatni bargu lea dohko fárre-min. Ja go áhčči bargá Sámedikkis, de heive fárret Kárášjohkii.

Áile: Muhto, háliidat go fárret Kárášjohkii?

Pedar: In de hálit! Soai eaba jeara mus maid mun háliidan!

Heaika: Kárášjogas lea máilmmi fiinna vuojadanhálla!

Áile: Ja doppe lea maid čierastanluohkká!

Pedar: Muhto doppe eai leat mu skihpárat!

Heaika: It go jáhke mii boahtit dohko galledit?

Áile: Ii han bussiin ádján go moadde diimmu Kárášjohkii.

Heaika: Ja don sáhtát maid deike boahtit muhtumin.

Pedar: Na. Lean gal dan jurddašan. Muhto in hálit liikká fárret. Go in dovdda in ovttage doppe.

Áile: Mus lea doppe vilbealli. Ja son lea seammá boaris go mii.

Pedar: Láve go son čuoigat?

Áile: Láve go čuoigat? Don han dovddat su! Kenneth gii finai dáppe juovllaid áigge. Son searvvai daidda ILAR-doaluide.

Pedar: Duot čuvgesvuovttat gánda?

Áile: Diet fal.

Heaika: Mun maid muittán su. Son orui leamen šiega.

Áile: Son lea šiega. Dus lea measta skihpár Kárášjogas juo!

Stuorraservodaga doaimmat

Suodjalus

Politiija barggut

Sii geat barget politiijan, galget geahččat bearrái ahte ortnet bissu doppe gos ollu olbmot leat čoahkis. Dat sáhttet leat ávvudoalut, festiválat, riemut, valáš-tallamat dahje **miellačájeheamit**. Poli-tiija galgá maid geahččat bearrái ahte olbmot čuvvot **johtalus**njuolggadusaid.

miellačájeheamit ollugat čoahkkanit čájehit maid sii oaivvildit muhtin áššis. Dávjá sis leat pláhkáhat ja čurvot cealkámušaid.

Sii bissehit biilavuddjiid ja isket sih-ke biillaid teknihkalaš beliid ja olb-muid. Politiiijat ságastit ollu ja dávjá mánáiguin ja nuoraiguin. Dan sii dah-ket vai nuorat eai nu álkit seaguhuvvo **lobihisvuodaide**. Politiiijat galget maid dutkat lobihisvuodaide mat leat dahk-kon ja gádjunbargguid jođihit.

johtalus sii geat johtet vácci dahje vuoji geainnuid alde leat johtalusas.

lobihisvuodaide daguide maid ii leat lohpi dahkat

Politiiijat ságastit dávjá mánáiguin.

Buollin- ja suodjalusdoaimmahat

Buollin- ja suodjalusdoaimmahat galgá čáskadit jos ásodat dahje huksehus buollá. Dasa lassin galgá **suddjet** gieldda/suohkana álbmoga ja elliid lihkuhisvuodain nu mo stuorra dulvviin ja eará **luondduroasuin**. Buollinčáskadanbiillas galget leat visot ávdnasat ja **suodjalusat** maid **suodjaleaddjit** dárbbasit. Sii galget oahppat ja hárvánit dákkár váralaš barggu máhttit čoavdit. Buollin- ja suodjalusdoaimmahat galgá maid skuvlaohppiid ja earáid oahpahit mo geavahit **buollinčáskadanreaidduid** ja mo sii galget **eastadit** buollimis.

suddjet várjalit dahje veahkehit

luondduroasuin issoras dáhphusain mat luonddus gevvat, omd. badjelmeare dulvi, uđas, eanandoarggástus, buollašat, goikkádagat, garra orkánat mat gaikkodit ja billistit

suodjalusat ávdnasat ja biktasat mat suddjejit váralašvuodaid vuostá omd. dola vuostá

suodjaleaddjit olmmoš gii veahkeha nuppi eret váralaš báikkis, omd. buollimis

buollinčáskadanreaidduid ávnnas maid dárbbáša go áigu buollima čáskadit, omd. bulvvarapparáhta ja dihto biktasat mat girdet dola

eastadit hehttet dáhphuvvamis

Buollinčáskadeaddji čáskadeamen buollima.

Suodjalus

Norggas lea suodjalus mii galgá suodjalit riikka jos eará riikkat dahje vašálaččat áitet fallehit guovlluid mat leat Norgga riikkarájiid siskkobealde. Suodjalus goziha ahte Norgga ja Sámi álbmot galgá sáhttit oadjebas dilis orrut ja eallit. Dat lea dehálaš bargu ja dasa dárbbášuvvojit ollu olbmot ja fievrrut dego girdit, skiippat, ja eará ávdnasat dego erenoamáš **vearjjut**, IT-reaidut ja biktasat. Sii galget ollu hárjehallat ja leat gárvásat doaibmagoahtit jos dárbu. Sii geat barget suodjalusas, sáhttet bargat mánnggalágan rollain suodjalusas. Muhtimat barget goahkkan, ja earát fas **vákšun** dahje soalddáhin. Stuorraservodat vuordá ahte suodjaleaddjit dovdet iežaset rolla servodagas, ja ahte sii

doibmet iežaset rollas nu mo njuolggadusat muitalit.

vearjjut, vearjjut sáhttet leat bissut ja bávkkanasat

vákšun čuovvut ja árvvoštallat olbmuid dahje eiseválddiid doaimmaid ja áigumušaid

Suodjaleaddjit hárjehallamin.

Doabbariid meannudit

Mis báhcet beaivválaččat ávdnasat, garat, borramušat ja **skoaddasat** maid eat dárbbas dahje mat guohcagit. Dat leat doabbarat, ja daid mii bálkestit doapparlihtái. Leat go smiehttan gosa doabbarat šaddet? Doapparbiila gurre doapparlihti juohke vahkus. Sii devdet guorbmebiilla doabbariiguin, ja gurrejit dan **doapparduvnái** maid **eiseválddit** leat ásahan ja dohkkehan dohkálaš **doapparbáikin**. Doapparbáikkis barget ollu olbmot. Muhtimat váldet vuostá buot doabbariid ja earát fas vudjet stuorra mašinnain ja dulbmet doabbariid. Muhtin doabbariid ii leat lohpi bálkestit doapparduvnái. Dain sáhttet leat váralaš ávdnasat mat bilidit luonddu. Dákkár doabbariin fertet vuostá váldit eret dan váralaš ávdnasa ja dan ferte **meannudit** sierraláhkái vai ii bilit luonddu.

skoaddasat olggožat man sisa gálvu lea páhkkejuvvon

doapparduvnái duvdni gosa doabbarat čohkkejuvvot

eiseválddit sii geat mearridit

doapparbáikin báiki gosa doabbarat šaddet dahje čohkkejuvvot

meannudit gieđahallat

Doabbariid maid ii sáhte ođđasit geavahit, sáhtta boaldit stuorra oapmaniin. Lieggasiin mii das šaddá, sáhtta fas ligget ollu dáluid.

Muhtin doabbariid sáhtta oddasit geavahit

Doapparhivvodat lea menddo sakká sturron manimuš áiggiid. Ii leat šat sadji vurket buot doabbariid. Eiseválddit leat ásahan doaimmaid mat galget unnidit doapparhivvodaga. Dál leat ásahuvvon báikkit gosa olbmot sáhttet bidjat guoros skoadđasiid. Alumiidna, bábir, plastihkka, glássa dahje láse ja ollu eará ávdnasat sáhttet šaddat ođđa ávnnasin fas. **Borramušbázahusat** eanaluvvet, ja eai leat vahágin lundui. Dán láhkai mii sáhttit hehttet doapparhivvodaga šaddamis, ja muhtin ávdnasat šaddet ođđa ávnnasin.

doapparhivvodat doapparsturrod

borramušbázahusat borramušat mat leat báhcán go lea gallánan, dahje mat leat guohcagan ja ii sáhte šat borrat daid

Doapparsirren. Muhtin doabbariid sáhtta geavahit ođđasit.

Báhpáris sáhtta ráhkadit ođđa báhpára.

Dearvvašvuodabálvalus

Leat iešguðetlágan barggut dearvvašvuoda **suorggis**. Jos dearvvašvuodabarggit galget iežaset rollas doaibmat bures, de sii galget máhttit sihke sámegiela ja dárogiela bures vai olles riikka álbmogii lea buorre dearvvašvuodafálaldat.

Dearvvašvuodadivššár

Dearvvašvuodadivššáris lea divššodat giedda dahje suohkana dearvvašvuodaguovddázis. Doppe son váldá vuostá buot mánáid geat eai leat vel skuvlii álgán. Dearvvašvuodadivššár fitná muhtimin skuvllas maid. Son galgá geahččat bearrái ahte buot mánáin leat muttagis oaidnu, gullu, allodat ja deaddu. Dasa lassin son galgá **boahkuhit** buot ohppiid, nu ahte sii eai oaččo váralaš dávddaid. Son galgá maid oahpahit mánáid mo rupmaša dikšut, maid borrat ja mo gárvodit ja lihkadit. Muhtimin son **hálešta** mánáiguin ja nuoraiguin dovdduid birra. Buot dát lea nuvttá.

Dearvvašvuodadivššár boahkuha buot mánáid, vai sidjide eai bastte váralaš njoammudávddat.

suorggis oasis, bealis

boahkuhit addit sprøyttain ávdnasa rupmašii vai ii rumaš ii oačču váralaš dávddaid

hálešta humada

Doavttir

Muhtimin mii buohccát dahje bávvččagit nu garrasit ahte dárbbášit doaktáris veahki dearvvasmuvvat. Dalle fertet mannat doaktára lusa. Son iská ja dutká. Jos son ii gávnnat mii lea váttuid, de son sádde min viidáseappot doaktáriidda geat dihtet ollu dan bákčasa birra. Doavtteráiggi ovddas ferte máksit. Mánáide vuollil čieža jagi lea nuvtá.

.....
rumašlahtuid giehta lea okta rumašlahttu

Buohcceviessu

Jos doavttir ii sáhte dikšut buohcci nu ahte dearvvasmuvvá, de ferte buohccevissui. Buohccebiila bohtá de viežžat su, ja doalvu buohccevissui.

Buohcceviesus barget ollu dearvvaš-vuođabargit iešguđet ossodagain. Muhtimat barget riegádahttinossodagas, earát fas mánáidossodagas ja fas earát vuostaiváldimis. Gávdnojit mánja dákkár ossodaga iešguđet buohcceviesus. Doppe barget doaktárat ja eará bargit geat dihtet ollu iešguđet dávdmaid dahje **rumašlahtuid** birra.

Doavttir ságasteamen pasieanttain.

Hámmárfeastta buohcceviessu.

Bátnedoavttir

Buot mánát galget golmma jagi rájes juohke jagi fitnat bátnedoaktára luhtte iskamin bániid. Bátnedoavttir iská ja divvu bániid ráiggiid. Dasa lassin son oahpaha mánáide ja váhnemiidda mo sii galget bániid dikšut vai dat bistet guhká. Bátnedoavtterbálvalus lea nuvttá dassá go deavddát 18 jagi.

Bátnedoavttir.

Einar lea buohccebiilavuoddji.

Buohccebiillas leat ollu dávvirat mat dárbbášuvvojat heakka gádjumis. Das leat šerres ivdni, čuovggat ja garra jietna vai eará johtaleaddjit áddejit čáhkkeht ja buohccebiila johtilit beassá buohccevissui.

Buohccebiilavuoddji

Einar lea buohccebiilavuoddji. Buohccebiilavuoddji galgá leat gárvvis vuoddjât viežžat olbmuid geat leat garrasit buohccán dahje lihkohisvuodas bártášuvvan. Buohccebiilavuoddji galgá gárvodit dihto biktasiiguin go lea barggus. Sus galgá maid leat sierra biila mas leat dihto ivnnit ja rusttegat. Rusttegat galget leat ávkin olbmuid gádjumis jos lea heakkavárra. Son galgá máhttit ollu das mo gádjut olbmuid ja bisuhit heakka. Son galgá máhttit biilla

Son gii áigu bargat buohccebiilavuoddjin, ferte hárjehallat ollu vai son diehtá mo galgá heakka gádjut.

vuodjit ja doalvut olbmuid buohccevissui johtilit. Jos lea dárba, de son ferte bidjat čuovggaid ja jiena biili, vai earát oidnet ja gullet, ja čáhkkejit saji geainnus go son boahtá vuoji. Juohke gielddas dahje suohkanis leat buohccebiillat ja buohccebiilavuoddjit. Buohccebiilavuoddji galgá leat oahpis miehtá gieldda/suohkana ja dovdat buot báikenamaid vai johtilit sáhttá joavdat báikái gos lea geavvan buohcuvuohta dahje lihkohisvuolta.

Dulkonbálvalus

Servodagas gullojit ollu gielat. Sáme-
giella ja dárogiella leat Norgga almmo-
laš gielat. Dat mearkkaša ahte buoh-
kat galget sáhttit geavahit guktui gie-
laid buot almmolaš dilálašvuodain
ja oktavuodain nu mo **gielddavisttis**,
čoahkkimiin ja doaktára luhtte. Buoh-
kat galget sáhttit **gulahallat** dan gil-
lii mii sidjiide lea lunddoleamos. Datte
eai buohkat ádde guktui gielaide. Dalle
dárbbášuvvo dulka. Dulka galgá dulkot
sihke dárogillii ja sámegillii. Son ferte
máhttit guktui gielaide hui bures.

IT

Ollu servodatdoaimmaid sáhttit mii
ieža doaimmahit. Dasa dárbbášit IT-
gulahallan vejolašvuodaid. Mii sáhttit
rehkegiid máksit internehta bokte, ja
mii sáhttit gálvvuid oastit internehta
bokte. Mii sáhttit vel oahpu ge oažžut
internehta bokte. Ollu servodatdoaim-
mat sirdojuvvojit dađistaga internehttii.
Doppe mii ieža sáhttit daid čoavdit, is-
kat ja čuovvut.

.....
gulahallat ságastit, dadjat, háleštit
gielddavisttis suohkanviesus

Juhán Niillas lea dulka. Dás son lea dulkomin muhtun
somás muiltalusa. Olbmot geat hállet čoahkkimis, fertejit
hállat mikrofuvdnii. Juhán Niillas gullá maid sii dadjet ja
dulko sin ságaid nuppi gillii. Sii geat dárbbášit dulkojumi,
geavahit bealljebilttuid gos gullet maid Juhán dulko.

Skuvlaservodat

Skuvla lea okta daid deháleamos ása-
husain servodagas, danne go dat galgá
fállat vuodđooahpu olles riikka álbmo-
gii. Min servodat dárbbáša olbmuid
geat máhttet iešguđetlágan doaimmaid.
Dan máhtu oaččut go váccát skuvlla, ja
čuovut mielde oahpahusas. Dalle sáhtát
válljet maid don áiggit bargat servoda-
gas go stuorut.

Eanaš mánát álget skuvlii dan jagi go
devdet 6 jagi, ja šaddet **oassin skuvla-**

servodahkii. Mánát álget dan skuvlii
mii lea sin lagašservodagas.

Ollu olbmot oassálastet skuvlaservo-
dahkii, ja sis leat iešguđet rollat skuvla-
servodagas. Muhtimat leat oahpahead-
djit ja muhtimat fas oahppit ja earát
fas bassit ja assisteantht. Dábálaččat
leat maddái kánturbargit ja rektor. Jos
skuvlaservodat galgá doaibmat bures,
fertejit buohkat ovtas čoavdit áššiid, ja
deavdit iežaset rolla bures.

oassin skuvlaservodahkii skuvla-
servodaga miellahtut

Ii oahppa deatte

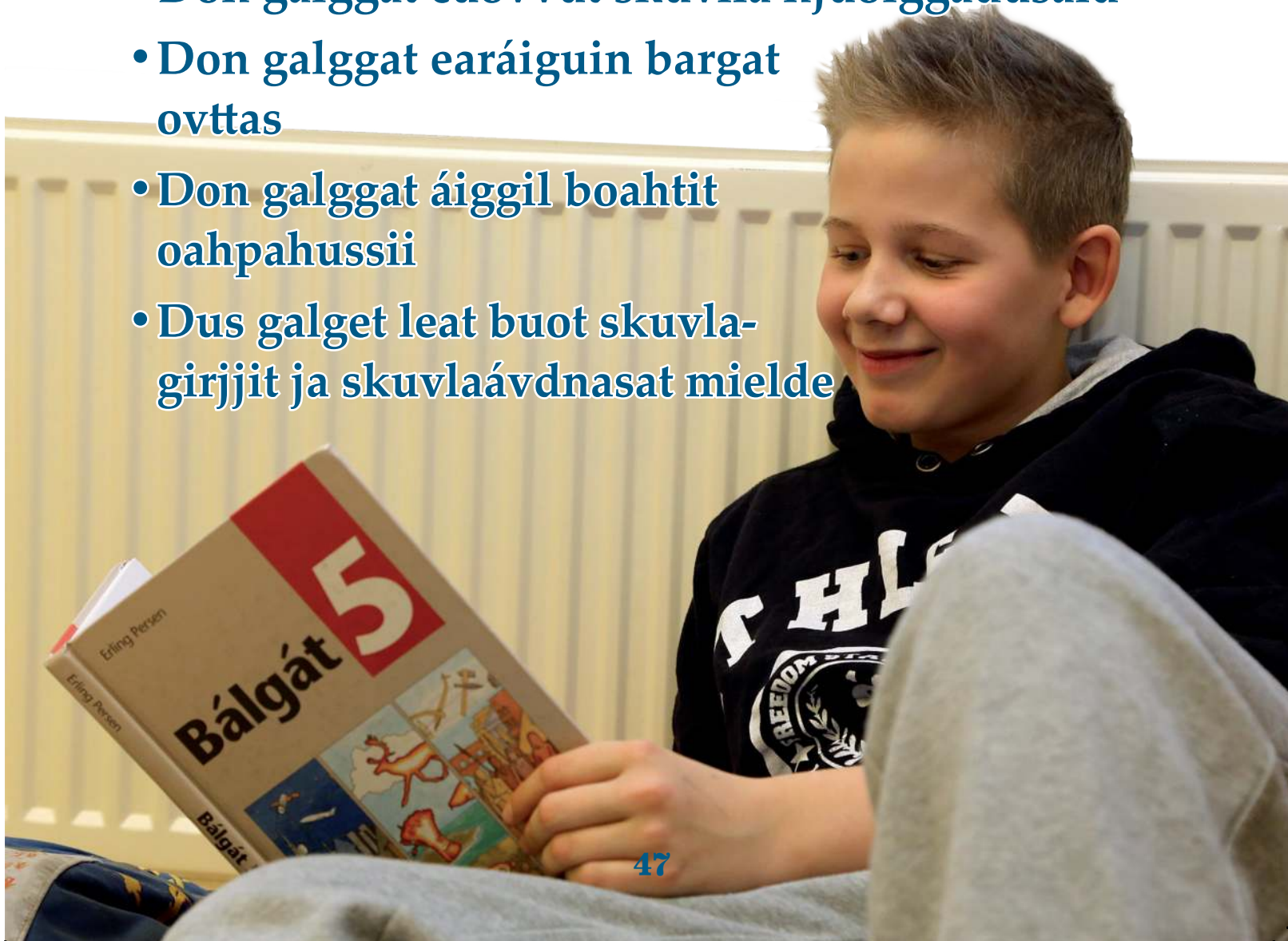

Oahppit skuvllas.

Oahppirolla

Don leat oahppi skuvllas, ja dus lea dalle oahppirol-
la skuvlaservodagas. Dat mearkkaša ahte dutnje leat
vuordámušat. Jos don galggat sáhttit deavdit iežat rolla
bures, de fertet diehtit makkár vuordámušat dutnje leat:

- Don galggat leat buorre skuvlaskihpár dahje olmmái
- Don galggat leavssuid bargat
- Don galggat čuovvut skuvlla njuolggadusaid
- Don galggat earáiguin bargat ovttas
- Don galggat áiggil boahtit oahpahussii
- Dus galget leat buot skuvla-
girjjit ja skuvlaávdnasat mielde

Go mii álgit skuvlii, de mii biddjot muhtin **ceahkkái**. Mii eat sáhte válljet geaiguin mii háliidit leat ovttas. Mii galgat ovtastallat buohkaiguin ceahkis mánga jagi. Buohkain ceahkis leat seamma **vuogatvuodát**. Dat mearkkaša ahte buohkat galget dovdat ahte sidjiide lea bures boahtin, ja ahte sis lea oadjebas dilli skuvllas. Buohkat skuvlaservodagas galget geahččat bearrái ahte buohkain lea buorre dilli skuvlaservodagas. Don leat oahppi, ja deháleamos oassi oahppirollas lea leahkit buorre skuvlaskihpar.

ceahkkái luohkkái
vuogatvuodát rievttit

Stuorraservodat galgá álbmogii fuolahit:

- Oahpahusa
- Suodjalusa
- Geainnuid
- IT-gulahallanvejolašvuodaid
- Dearvvašvuodabálvalusaid
- Doapparvieččahaga

fuolahit fállat, addit

Riiddut ja givssideapmi servodagas

Riiddut

Servodagas ellet ollu olbmot ovttas. Dalle sáhttet bohciidit riiddut. Riiddut šaddet go olbmui leat iešguđetlágan oaivilat ovtta áššis.

Mángxgaoaivilvuohta lea buorre ja áibbas dábálaš, ja dat ii leat váralaš. Dat lea buorre ahte olbmui lea mángxgaoaivilvuohta, go dalle sáhttet digaštallat ja oahppat guđet guimmiin. Mángxgaoaivilvuohta šaddá váralaš jos sii suh-
tadišgohtet ja bealkigohtet. Muhtimin

dáhpáhuvvá ahte sii doaráskit maid.

Dalle mii fertet oahppat ja geavahit bu-
riid vugiid mo čoavdit riidduid. Háleš-
tit ja ságastit lea buoremus vuohki mo
čoavdit riiddu. Datte dat ii leat álki jos
lea suhttan. Sáhtta leat vuogas ahte soai
geat leaba suhtadan, mannaba vuos
oanehis boddui goabbat sadjái. Dalle
beassaba veahá jaskkodit ja smiehttat
ášši birra. Hálešteamis galgaba guktot
bealit dovdat ahte soai leaba duhtavač-
čat čovdosiin.

Muhtimin bohciidit riiddut mat šaddet nu garrasat ahte doaráskit.

Hállat riidduid birra ja čielggadit áššiid lea buorre vuohki čoavdit riidduid.

Mii lea givssideapmi ja mo dáhpáhuvvá dat?

Servodagas ovtastallet ja deaivvadit ollu olbmot. Danne sáhtá dáhpáhuvvat givssideapmi. Skuvllas leat ollu oahppit ja givssideapmi skuvllas lea stuorra váttisvuohtan sidjiide geat dan vásihit.

Givssideapmi lea go muhtumat diehtomielain illástit dahje láhttejit fasttit nuppiin olmuin. Olmmoš gii givssiduvvo, ii sáhte vuostálastit givssideami go dávjá son lea okto ollugiid vuostá. Dákkár **unohis** láhtten sáhtá mángii, dahje guhkit áiggi badjel dáhpáhuvvat.

Buot olbmot leat sierraláganat. Mis leat iešguðetlágan hámit, mii máhttit iešguðetlágan doaimmaid, ja mis leat iešguðetlágan beroštumit. Juohke olbmos lea **riekti** leat nu mo son lea. Su ii oaččo givssidit dainna.

unohis váivves, ii dohkálaš

riekti vuoigatvuohta

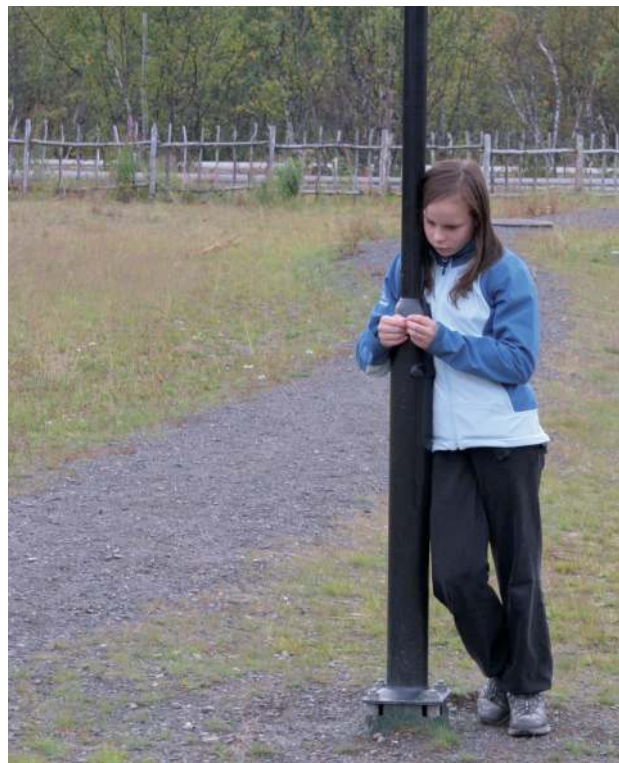
olggušteapmi ii oaččo searvat jovkui

fuonášit hejošit

Givssideapmi sáhtá dáhpáhuvvat ná:

- **Olggušteapmi** stoahkamis ja joavkobargguin
- Sealggeduohkin **fuonášit** earáid
- Gohčoduvvot fasttes sániiguin
- Huškojuvvot, cábmjuvvot
- Hárdašuvvot biktasiiddis, hámi, beroštumiid, giela dahje ávdnasiid geažil

Givssideapmi guoská olles skuvlii, olles ceahkkái, váhnemiidda, rektorii ja

Givssideapmi skuvllas lea stuorra váttisvuohtan ollu mánáide. Muhtimat olgguštuvvojit ja earát fas gillájit duodalaš illástemiid.

oahpaheddjiide! Dat mearkkaša ahte lea sihke ohppiid, váhnemiid, oahpaheddjiid ja rektora ovddasvástádus bissehit ja heaittihit givssideami.

Mo váikkuha givssideapmi?

Givssideapmi lea duodalaš ášši sidjiide geat dan vásihit. Givssideapmi sáhtá bilidit nuppi olbmo eallima nu ahte son **rávisolmmožin** ii sáhte bargat ja doaibmat dábálaččat servodagas. Givssideamis leat guokte beali. Okta lea son gii givssiduvvo ja nubbi lea son, dahje sii geat givssidit.

Son gii givssiduvvo, sáhtá **ovddidit psyhkalaš váttisvuodaid** mat bistet guhká maŋŋa go givssideapmi lea nohkan. Son sáhtá dovdat **oktonasvuoda** ja lossa váivvi. Son sáhtá maid dovdat ahte sus ii leat árvu ja ahte son lea fuo-nes olmmoš. Dasa lassin sáhtá son jurddašit **iešsorbmem**a birra. Muhtimin lea dáhpáhuvvan ahte nuorat geat leat guhká givssiduvvon, leat sorbmen iežaset.

Son dahje sii geat givssidit, sáhttet ovd-
didit meanuid mat eai dohkkehuvvo
servodagas. Dat sáhttet leat dagut mat
garrasit čuhcet earáide, ovdamearkka
dihte **illásteamit**, áitagat, veahkaváldi-
mat ja eará **láhkarihkkumat**.

Son gii givssiduvvo, dovda oktonasvuoda ja lossa váivvi. Dakkár dovddut sáhttet bistit guhká.

rávisolmmožin ollesolmmožin

ovddidit oažžut

psyhkalaš váttisvuodaid váttisvuodát
dahje dávddat mat čuhcet dovdduide ja
millii

oktonasvuoda dovdat ahte son lea okto,
ii ovtastala ja gáimmat eará olbmuiquin

iešsorbmema iešgoddima

illásteamit huškut, cápmat ja eará láhkai
fysalaččat bávččagahttit/hávváduhttit
nuppi olbmo

láhkarihkkumat kriminalitehta

Mo bissehit givssideami?

Givssideapmi lea álo boastut. Muhtimin soaittát gullan: “Ii leat imaš ahte son givssiduvvo, son han láhtte nu ártegit.” Jos mii dadjat ná, de leat mii doarjumin su dahje sin geat givssidit.

Don galggat álo diedihit jos fuomášat ahte muhtin givssiduvvo. Jos it diedit, de don leat ieš mielde givssideamen su. Don galggat diedihit váhnemiidda, oahpaheddjiide, rektorii dahje eará **rávis-olbmuide** skuvllas.

Buot skuvllain leat njuolggadusat maid buohkat galget čuovvut. Ollu skuvllain leat njuolggadusat mat čilgejit mo galgá bissehit givssideami. Muhtimat gal-

get orrut siste bottuin, earát galget čállit vuollái šiehtadusa maid galget čuovvut. Muhtimat galget čuovvut oahpaheddjiid dahje váhnemiid skuvllas. Gávdnojit mánngalágan čovdosa dása. Lea dehálaš ásahtit njuolggadusaid dasa ahte mii geavvá jos givssida earáid. Lea maiddáid dehálaš ahte skuvla geahččá bearrái ja ása buorre **birrasa** buohkaide.

Ceahkis gos buohkat leat oadjebasat ja skihparaččat, ja ii oktage olgguštuvvo mainna ge lágiin, ii leat givssideapmi. Juohke ceahkis várra gávdnojit oahppit geat vigget earáid duolbmut, fuonášit ja **vealahit**. Muhto jos oahpaheaddjit ja eará oahppit eai divtte, eai suova, eaige dohkket givssideami, de givssideapmi

soaitá nohkat. Dii sáht-tibehtet **ieža gaskaneaset** soahpat ahte ehpet hálit givssideami din ceahkis.

Ferte hállat dahje hupmat ceahkis givssideami birra ja šaddat ovttaoaivil dasa ahte mii eat hálit givssideami min ceahkis.

rávisolbmuide olles-olbmuide

birrasa skuvladilli, oahppandilli

vealahit olgguštit

ieža gaskaneaset iežadet gaskkas

Dáppe ii leat lohpi givssidit earáid

Givssideapmi dáhpáhuvvá ná:

- Olggusteapmi stoahkamis ja joavkobargguin
- Sealggeduohkin hállat
- Gohčoduvvot fasttes sániiguin
- Huškojuvvot, cábmjuvvot
- Hárdašuvvot biktasiiddis, hámi, beroštumiid, giela dahje ávdnasiid geažil

Givssideami sáhtta bissehit ná:

- Álo dieđihit rávisolbmuide, jos fuomáša givssideami
- Hállat dávjá dan birra sihke ruovttus ja skuvllas
- Ásahit njuolggadusaid mat mitalit čielgasit mo galgá meannudit su gii givssida earáid.
- Mearridit ceahkis ahte dii ehpet áiggo givssidit earáid

Givssideapmi sáhtta váikkuhit ná:

- Oktonasvuoda dovdu
- Lossa váivvi
- Jurddaša son lea fuones olmmoš
- Árvvoštallá iešsorbmemma
- Kriminála láhttenvuogit

olggusteapmi ii oaččo searvat jovkui

hállat hupmat

fuones heajos

Čoahkkáigeassu

Stuorraservodat

Stuorraservodat lea olles riika dahje álbmot. Dan mii gohčodit *Norgga servodahkan* dahje *Sámi servodahkan*. Stuorraservodat fuolahah daid stuorra bargguid maid mii bearrašis dahje lagašservodagas eat nagot okto doaimmahit.

Stuorraservodaga doaimmat

Stuorraservodat galgá fállat olbmuid oahpu, dearvvašvuoda bálvalusaid, politiija, buvdadaid, geainnuid ja IT-gulahallan vejolašvuotta galgá gávdnot vaikko gos riikkas mii ássat. Stuorraservodat galgá geahččat bearrái ja fállat dáid buot riikka dahje guovllu ássiide.

Skuvla

Mánná álgá skuvlii dan jagi go deavdá 6 jagi. Skuvllas leat ollu oahppit, oahpaheaddjit, rektor, bassi, **viessohoaiddár** ja veahkebargit. Juohkehaš ferte su iežas rollas doaibmat bures vai servodat doaibmá. Dalle lea dehálaš ahte juohkehaš diehtá man láhkai son galgá iežas rollas doaibmat. Dus lea oahppirolla skuvllas. Skuvlaservodat vuordá ahte oahppi bargá leavssuid, láhtte čábbát eará ohppiiguin ja rávisolbmiguin skuvllas, ja ahte son čuovvu skuvlla njuolggadusaid.

Riiddut ja givssideapmi

Skuvllas ja eará lagašservodaga doaimmain leat ollu mánát ja nuorat čoahkis. Dalle sáhttet **bohciidit** riiddut ja givssideapmi. Riiddut leat dábálaččat ja buorit jos mii daid meannudit rivttes láhkai. Givssideapmi lea go muhtumat diehtomielain dávjá, dahje guhkes áigge badjel **illástit**, olgguštit dahje láhttejit fasttit nuppiiguin. Dan váikuhusat sáhttet bilidit nuppi olbmo eallima, nu ahte son ii sáhte bargat ja doaibmat dábálaččat servodagas. Givssideami galgá álo diedihit, ja dan lea buoremus bissehit ságasteami, šiehtadeami ja čuovvuleami bokte.

viessohoaiddár son gii divvu osiid mat gullet skuvlii; seinniid, glásaid dahje čuovgapearaid molsut

bohciidit šaddat, vuolgga-huvvot

illástit, huškot, čorbmet dahje čikčēt

**Bissehit givssideami lea
maiddái DU ovddasvástádus**

Ohcci

Loga čeahkkáigeasu s. 54 ja vástit.

1. Mii lea stuorraservodat?
2. Namut golbma dehálaš fáldaldaga stuorraservodagas!
3. Namut guokte vuordámuša mat leat servodagas ohppiidrollii?
4. Manne šaddet riiddut olbmuid gaskkas?
5. Mii lea givssideapmi?
6. Mo sáhtta givssideapmi váikkuhit olbmuid geat dan vásihit?
7. Namut ovttá vuogi mo bissehit givssideami!

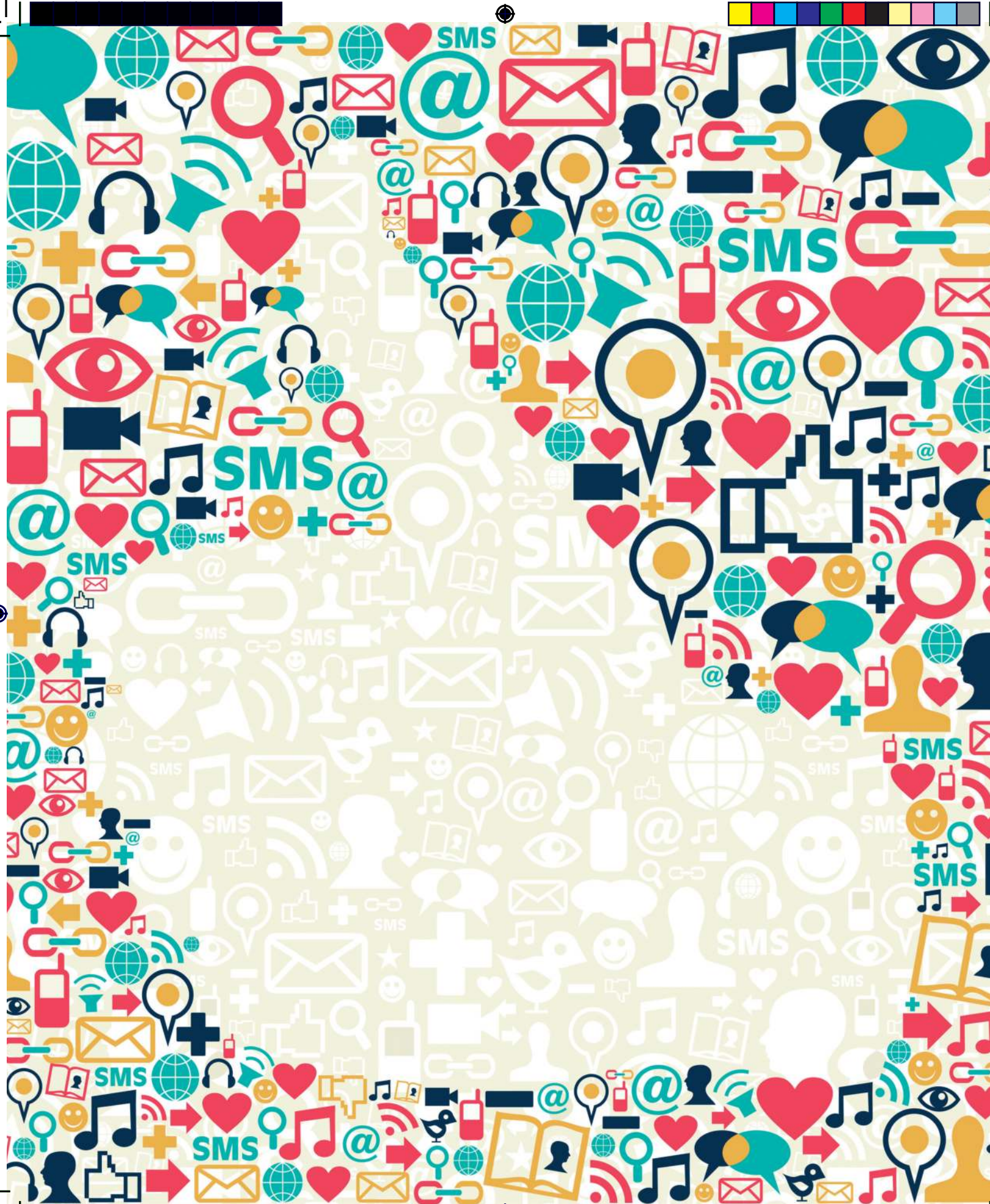
Dahkki

1. Jearahallan: Jearahala olbmuid geain leat eará rollat go dus! Makkár servodatrollat leat sis ja mo sii vásihit ja čovdet iežaset servodatrolla?
2. Hutket ja dahkket čájálmasa mas dis leat iešguđet rollat. Čájehehket earáide.
3. Lohkket riikka áviissa ovttá vahku! Merkehehket guđe stuorraservodaga rollat leat namuhuvvon áviissain dan vahku!

4. Servodagas bohciidit dávjá riiddut olbmuid gaskkas. Givssideapmi lea stuorra váttisvuohta servodagas ja skuvllain. Digaštallet mo sáhtta heaittihit ja bissehit givssideami servodagas. Evttohehket čovdosa mii sáhtta bissehit givssideami din servodagas.
5. Mánngaoaivilvuohta muhtin áššiin lea buorre, go dalle mii beassat digaštallat ja gullat ja oahppat eambo ášši birra. Dalle dávjá gávdnat čovdosiid riidduide. Leat go din ceahkis áššit maiguin ehpet leat ovttaoavilát? Digaštallet ášši/áššiid/riidduid joavkkuin ja geahččalehket gávdnat čovdosa riidui!
6. Hutkka, hábme ja sárggu galbba mas čuožžu: BISSET GIVSSIDEAMI! Darvvit ceahkkelanja seaidná muittuhussan.

Dutki

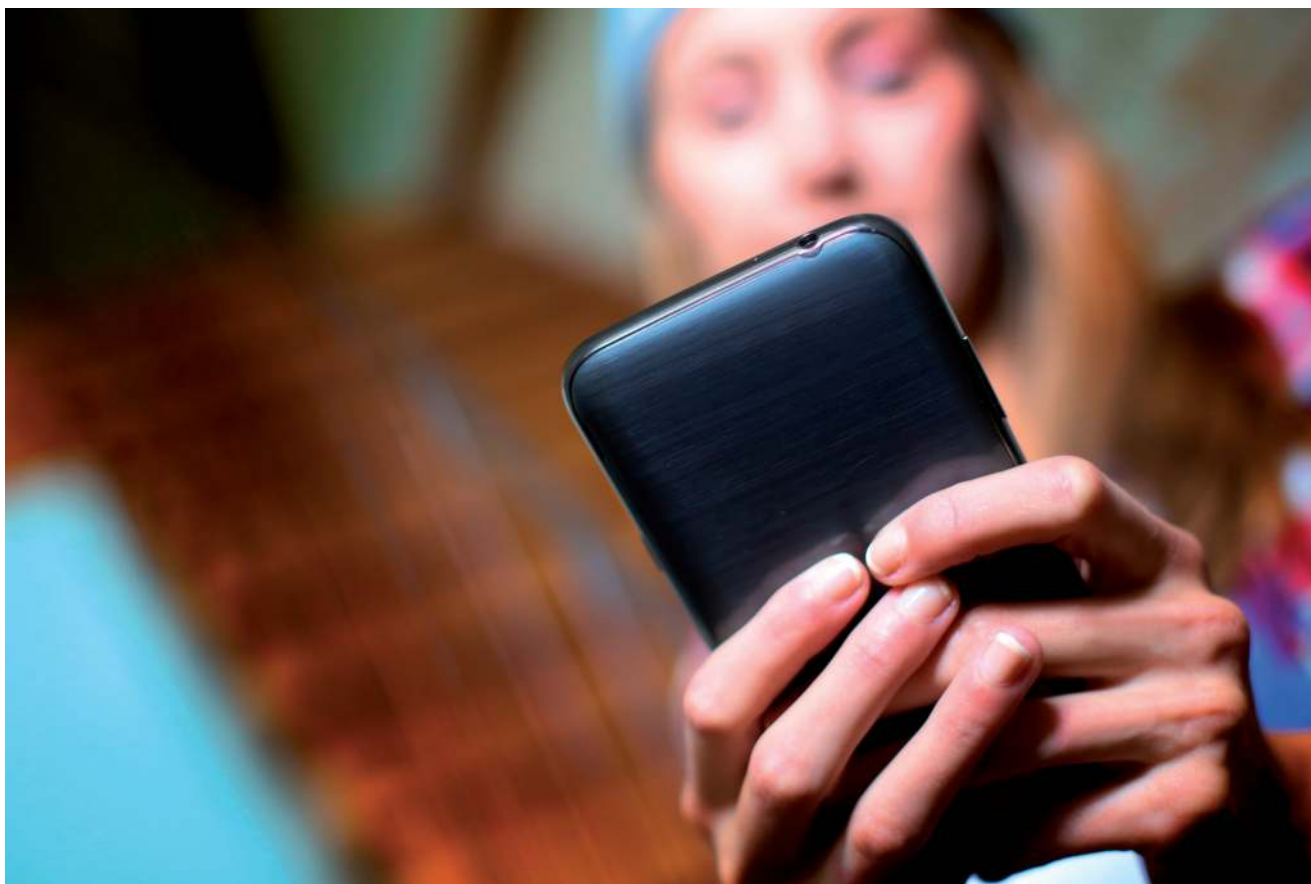
1. Dutket mii geavvá doabbariin din gielddas/suohkanis! Hábmehehket gažaldaga, evttohehket čilgehusaid, dahket plána ja čađahehket dutkosa! Árvvoštallet mo heive earáide ovdanbuktit dan maid lehpet gávnahan: Sárggusráidu, govvaráidu, filbma, áviisaartihkal, beaivegirji, mitalus dahje eará.

4. Neahttaservodagat

Dán oasis oahpat

- Mat neahttaservodagat leat
- Makkár neahttaservodagat gávdnojit
- Mo neahttaservodagain heive láhttet

IT-ávdnasat leat nu vuohkkasat ahte daid sáhtttá álkit dohppet mielde.

Mii lea neahttaservodat?

Neahttaservodagat leat nu go eará servodagat, muhto dat doibmet dušše interneahtras, ja don mearridat ieš goas don háliidat searvat ja goas it.

Doppe leat deaivvadanbáikkít, bándkutt, poasta, buvddat, girjjit, TV, musihkka, filmmat, skuvllat, spealut, doaktárat, ja ollu eará. Mii sáhttit daid **fievrridit fárus** álu, go IT-ávd-nasat nu go smartphone vuohkkasit heivejit lubmii dahje lávkii. Dáinna lágiin mii sáhttit gulahallat ja speallat earáiguin, geahččat TV ja filmmaid dahje gávppašit goas heive.

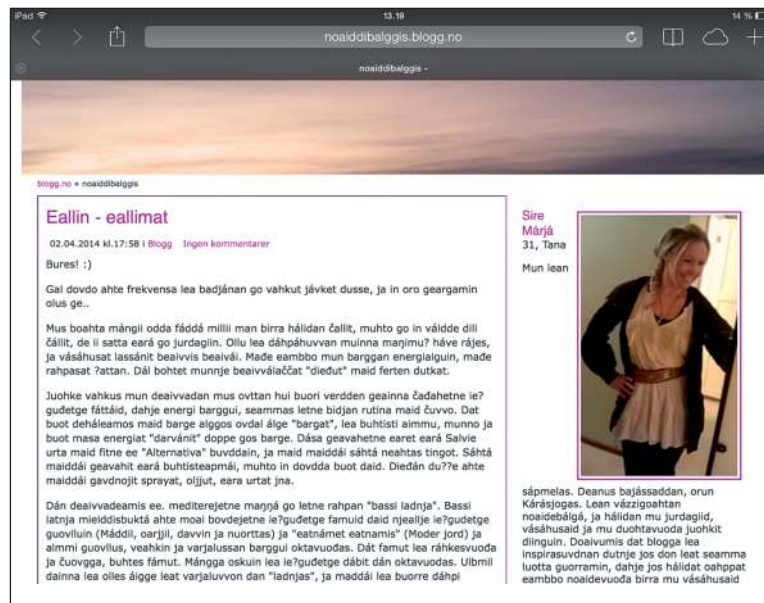
fievrridit fárus váldit mielde

Makkár neahttaservodagat gávdnojit?

Facebook, instagram, youtube, skype, snapchat ja twitter leat sosiála neahttaservodagat gos olbmot deaivvadit. Dat leat vuohkkasat go áigu gulahallat skihpáriin ja fulkkiin geat orrot eará guovlluin máilmmis. Mii sáhttit singuin gulahallat vaikko goas, ja čuovvut sin eallima sihke govaid, filmmaid ja ságaid bokte.

Bloggen lea vuohki mo **almmuhit** earáide iežas máhtu, vásáhusaid, jurdagiid ja beroštumiid. **Bloggárat** čállet nehttii iežaset beroštumiid, jurdagiid ja maid sii liikojit bargat **astoáiggis** dahje bargus. Muhtimat govvejit ja čállet iežaset gárvvuid birra, dahje makkár sin dál- lu lea oaidnit. Earát fas muitalit ja čállet servodatáššiid dahje dearvvašvuoda- áššiid birra main sii beroštit. Fas earát muitalit ja čállet man guhkás ja johtilit sii leat sihkkelastán dahje viehkan. Olbmot geat beroštit seammá áššis ja čuovvot blogga, šaddet bloggalohkkin. Bloggalohkkit sáhttet kommenteret dan maid bloggár almmuha.

Gálvovuovdin ja -oastin dáhpáhuvvá viidábut neahtas. Ollu neahttaservoda-

Blogga.

almmuhit čájehit

bloggárat sii geat hábmejit ja čállet bloggii **astoáiggis** friddjaáiggis

gat ja neahttabuvddat fáallet iešguđet-
lágan gálvvuid vuovdimassii. Doppe
sáhtta oastit musihka, filmmaid, bikta-
siid, IT-ávdnasiid, spealuid, biillaid,
mátkkiid ja ollu eará. Muhtimat leat
ásahan neahttaservodagaid gos sáhtta
oastit ja vuovdit geavahuvvon biktasiid
ja ávdnasiid. Buorre lea ahte muhtimat
háliidit vuovdit ávdnasiid dan sadjai go
bálkestit daid. Soaita muhtin dárbbasa
juste dan ávdnasa maid nubbi áigu bál-
kestit **ruskaduvdnái**.

Bánkkuin leat neahttasiiddut gos
olbmot sáhttet **logget** máksit rehke-
giid, ohcat loanaid ja ruđaid sirddašit.
Neahttabánkkut leat álo rahpasat.

Oahppan sáhtta dáhphuvvat neahas.
Ollu **allaskuvllat ja universitehtat** fáallet
olbmuide neahta bokte oahpu. Dat lea
buorre sidjiide geat ássat guhkin eret
daid báikkiin dahje gávpogiin gos leat
universitehtat ja allaskuvllat mat fáallet
iešguđetlágan oahpu. Sii sáhttet neahta
bokte čuovvut oahpahusa, lohkat ja sá-
gastit oahpaheddjiin.

Áviissat, TV ja eará mediat almmuhit
nehttii ođđasiid dalán go dáhphuvvet.
Dohko lea álki čálistit, filbmet dahje

muitalit ja juohkit dalán go lea dáhpa-
huvvan. Olbmot sáhttet kommenteret ja
digaštallat áššiid ja ođđasiid mat alm-
muhuvvojit nehttii.

ásahan álggahan
ruskaduvdnái doapparbáikái
logget searvat, mannat sisa
universitehtat ja allaskuvllat skuvla,
dahje oahppobáiki gosa muhtimat álget
go leat geargan joatkkaskuvllas

Mánáid neahtta-njuolggadusat

- Láhtte vuohkkasit ja čábbát earáid vuostá interneahtas. Givssideapmi neahta bokte lea seammá duođalaš go eará givssideapmi
- Jurdil ovdal go rabas neahttabáikkiin almmuhat persovnnalaš dieđuid iežat dahje earáid birra.
- Beassansátni galggašii leat váttis árvidit. Beassansátni lea áibbas priváhta.
- Muite ahte lea álki gielistit neahtas, ale jáhke buot maid earát čállet ja mitalit.
- Jos áiggut deaivat olbmo geainna neahtas leat háleštan, de váldde fárrui muhtin rávis-olbmo geasa luohát. Deaivva neahtta-olbmui muhtin almmolaš báikkis.
- Botke oktavuoda seammás jos vásihat juoidá mii ii leat nu vuogas. Dieđit neahttabáikái.
- Mital muhtin rávisolbmui dahje earáide geaidda luohát, jos vásihat juoidá mii ii leat nu vuogas. Dieđit politiijaide jos leat duođalaš áššit. Ii leat du sivva, jos earát neahtas barget du vuostá juoidá mii ii leat nu vuogas.

.....

persovnnalaš dieđuid čujuhusa, nama
ja riegádannummira

almmolaš báikkis omd girjerádjosis
dahje káffestobus, bussestašuvnnas

botke heaittit, loahpat

Britt Elin Hättä Isaksen.

Britt Elin lea politiija ja diehtá ollu dan birra maid mánát ja nuorat vásihit iešguđet sosiála mediain ja eará neahttaservodagain. Mii leat jearahallan su dan birra.

Makkár neahttaservodagaide oassálastet nuorat áinnas?

Nuorat liikojit leat eará nuoraiguin ovtas, nu ahte sii servet áinnas sosiála neahttaservodagaide. Dat leat neahttaservodagat gos sii sáhttet deaivvadit, humadit ja speallat eará nuoraiguin. Sii sáhttet govaid, filmmaid ja suohtasiid lonuhallat. Dat lea buorre vuohki deaivvadit ja gulahallat earáiguin, jos ii hei-ve mannat guossái. Dat lea maid buorre vuohki doalahit oktavuoda singuin geat orrot guhkkin eret, go sin ii leat vejolaš deaivat ja oaidnit nu dávjá. Muhtimat ožžot ođđa olbmáid sosiála neahttaservodagain.

Gávdnojit go sierra neahttanjuolggadusat?

Dábálaš olmmošvierut ja láhtten-njuolggadusat gusket maiddá neahttaservodagaid oassálastimii. Nu go dábálaš servodagas, de maiddá neahttaservodagain ovtastallet ja deaivvadit ollu olbmot. Mii dovdat ja máhttit dábálaš servodaga láhttenjuolggadusaid, muhto eat álo muite ahte dábálaš olmmošvierut ja láhttenjuolggadusat gusket maiddá neahttaservodagaide.

Eanaš neahttaservodagat leat ásahan neahttanjuolggadusaid. Jos olbmot eai čuovo neahttanjuolggadusaid ja dábálaš olmmošvieruid neahttaservodagain, de sii **biddjojit eret** doppe.

biddjojit eret lihccojuvvojit

Leat go duodat buot mat neahtas čužžot?

Eai leat. Nehttii sáhtta juohkehaš čállit ja almmuhit vaikko maid. Danne lea dehálaš muitit ahte ii soaitte leat álo riehta ja duohta buot mii doppe čuožžu. Dat mearkkaša mii galgat **kritihkalaččat árvvoštallat gállduid** ja dieđuid maid mii lohkat ja gullat neahtas.

Manne lea neahttagivssi-deapmi earálágan go dábálaš givssideapmi?

Neahttagivssideapmi dáhpáhuvvá neahtas. Cuiggodeapmi, gohčodeapmi, **áitin**, olggušteapmi ja **sealggeduohkin** kommenteren dáhpáhuvvá sosiála neahttaservodagain. Dat sáhtta leat ollu garraseabbo neahtas go duohta eallimis danne go givssidit neahtas lea álkit go givssidit dábálaččat. Lea álkit nuppi čálalaččat cuiggodit go njuolga dadjat. Son gii givssiduvvo, ii sáhte oaidnit maid givssideaddji rumašgiella ja geahčastagat mitalit. Datte lea nu ahte fasttes sánit sordet ja bávččagahttet nuppi seammá garrasit, dáhpáhuvaš dal njálmmálaččat vai čálalaččat. Čálalaš cuiggodeapmi ja áitin bissu das čalmmiid ovddas. Dat ii jávkka.

Maid galgá bargat jos neahttagivssideami vásiha?

Neahttagivssideami galgá dieđihit rávisolbmuide, dahje politiijaide jos dat ii noga. Son gii givssida, berre diehtit ahte neahttagivssideami sáhtta guorrat ja duođaštit, ja ahte politiijat sáhttet gávnnaht gii dan lea dahkan, jos vel lea ge čiehkkan iežas identitehta. Son gii givssida, sáhtta ránggástuvvot.

Dihtet go...?

...ahte váhnemiin lea vuoigatvuoh-
ta geahččat ja čuovvut maid don
čálát, dajat ja almmuhat earáide
sosiála neahttaservodagain.

kritihkalaččat árvvoštallat dárkilit
árvvoštallat

gállduid son gii lea álmмуhan nehttii dieđu
sealggeduohkin hállat ja árvvoštallat eará
olbmuid, nu ahte sii eai dieđe dan.

áitin baldin

Čoahkkáigeassu

Mat leat neahttaservodagat?

Neahttaservodagat leat servodagat mat gávdnojit ja doibmet internehtas. Daid-da mii sáhttit oassálastit goas heive ja go mis lea dihtor, mátketelefovdna, Ipad dahje eará IT-ávnas mas lea neahtta.

Iešgudet neahttaservodagat

Gávdnojit iešgudet neahttaservodagat. Dábálemos leat sosiála neahttaservodagat, bloggen, gálvooastin ja -vuovdin, bálkkut, leksikonat, skuvllat ja mediat.

Mo heive láhttet neahttaservodagain?

Neahttaservodagain heive láhttet nu mo dábálaš servodagas. Dábálaš olmmošvierut ja láhttenvuogit doibmet maiddá neahttaservodagain. Eanaš neahttaservodagat leat ásahan njuolggadusaid das mo láhttet. Jos olbmot eai čuovo daid, sáhtta neahttaservodat sin gieltit geavaheames neahttaservodaga ja giddet sisabeassama. Neahttagivssideami galgá diedihit politiijaide, jos dat ii noga.

NRK Sápmi - sámegillii

NRK NYHETER SPORT TV RADIO DISTRIKT

NRK Sápmi Sámegillii Ođdasat Sámi Radio Ávvudanboddu NuFal Diedu

DAVVISÁMEGIEL OÐÐASAT

MÁGASIIDNA

Sámi dáidda 40 jagi čađa čájehuvvo Guovdageainnus

→ [Ikte lea Guovdageainnu gillišiljus](#) rahppon Sámiid Vuorká-Dávviirid 40 jagi ávvočájáhus.

Sámiide galggašii maid lávdi

→ [Norga ávvuda vuodđolága dán](#) jagi, muhto dán 200 jagis ii oro vel sámiin seamma árvu go dážain, vaikke riika lea huksejuvvon guovtti álbmoga ala, dáza ja sámi.

Girječálli lohka ieš jietnagirjái

→ [Girječálli Inger Haldis Ápmir](#) lea lohkan girjis "Čáppá dego easka láddan luomi" jietnagirjin. Čávččabeallái almmustahtta ČálliidLágádus dán jietnagirji.

Bissehit álbmotmeahci

Manjedis gidđa manjonahit čuoikka

Ohcci

Loga čeahkkáigeasu s. 64 ja vástit.

1. Mat leat neahttaservodagat?
2. Mo sáhttit mii oassálastit neahttaservodagaide?
3. Makkár neahttaservodagat leat dábá-lepmosat?
4. Mo heive láhttet neahttaservodagain?

Dahkki

1. Mana neahttasiidui: dubestemmer.no ja vállje sámegiel oasi. Doppe sáhtát lohkat eambbo neahttageavaheami birra. Geavat dieđuid maid dán neahttasiiddus gávnat ja logaldala earáide ceahkis eambbo dan birra mo neahta sáhtá oadjebasat ja jierpmálaččat geavahit.
2. Mii lea du beroštupmi? Maid don liikot bargat astoáiggi? Ásat mahkáš muhtin neahttasiiddu gos olbmot sáhttet oastit du gálvvu, dahje lohkat du beroštumiid birra. Daga logo ja hábme dan nu ahte olbmuid šattašii miellagiddevaš logadit du neahttasiiddu. Dán sáhtát dahkat neahtas, almmutkeahtá.

3. Dahkket blogga das go duddjobehtet dahje bargabehtet juoidá skuvllas. Čilgejekket duoji ja barggu, ja govvejekket ja almmuhehket internehtti.
4. Geahčadehket muhtin bloggaid. Man birra sii čállet? Leat go olbmot kommenteren?

Dutki

1. Guorahallet makkár neahttaservodagaide du luohkkáskihpárat oassálastet dávjjimusat ja eanemusat. Dahket čuoldadiagramma ja ovdanbuktet ja digaštallet bohtosiid ceahkis.

GEOGRAFIJA

Dán oasis oahpat

1. Mo min eatnamat šadde
2. Mo kártta lohkat ja mo dainna bargat
3. Norgga fylkkaid birra

*Eanan
Eadni
Beaivi
Báris*

*Ja rievádii dolla
Arvi arvovii
johkan, jávrin
Sugadii bieggá
šuoŋkihii mearra
Runodii geađgeduottar
máraidii*

*Deike
almmi alihii
oanehis geassái
cizážat vizarde
sámit
biekka bossumat ámadajus*

Nils Aslak Valkeapää

An aerial photograph of a coastal town in winter. The town is densely packed with buildings, many of which have snow-covered roofs. A prominent yellow building with multiple stories and many windows is visible in the center. The town is situated along a body of water, with a large, snow-covered mountain rising behind it. The sky is a pale, hazy blue.

Jodī lea buoret go oru

Ålesund

Geografiija – čilget eatnama

Geografiija lea oahppa olles máilmmi birra. Geografiija lea greikkalaš sátni ja mearkkaša *čilget eatnama*. Jos galgat máhttit čilget eatnama, de fertet máhttit ollu odđa sániid ja namahusaid. Daid sániid geavahit go áigut muitalit ja čilget ábiid, váriid, jogaid, jávrriid, eatnamiid, gávpogiid ja báikenamaid.

Geografiijas oahppat mo eatnamat leat šaddan nu mo dat otna leat. Oahppat maiddái dálkkiid ja dálkkádagaid ja luonddu birra. Oahppat kárta lohkat ja dainna bargat lea dehálaš oassi geografijaoahpus. Geografiija oasis oahppat maiddái gos olbmot ássat ja mo sii birgejit doppe gos ássat.

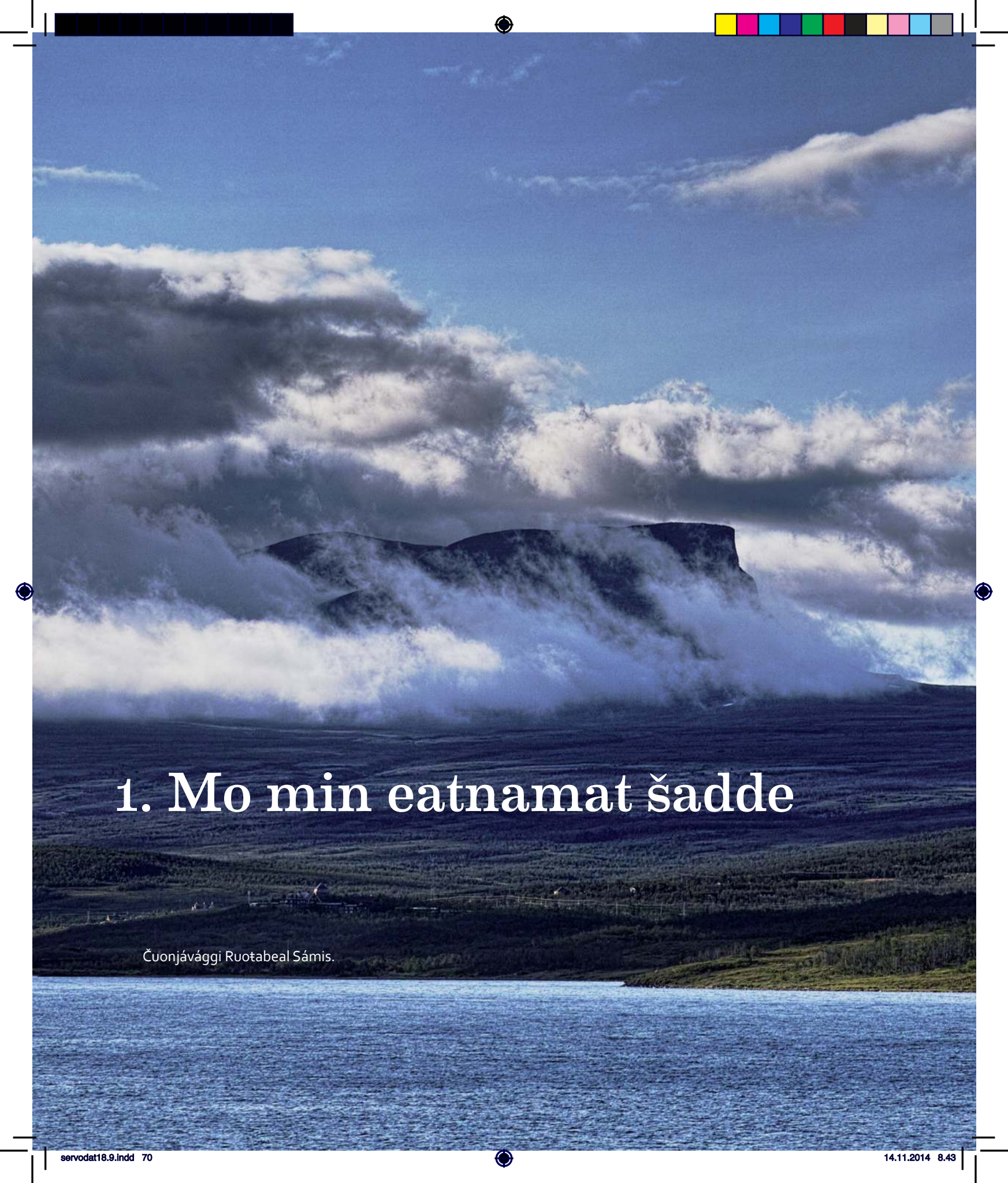
Go mii geografijain bargat, de mii vástidit gažaldagaid.

- Man allat lea várri?
- Gos lea gávpot?
- Makkár eanadat lea dien riikkas?
- Manne lea eanadat šaddan ná?
- Gos leat stuorra jávrrit?
- Gos orrot eanemus olbmot?
- Mo birgejit olbmot?
- Makkár resurssat gávdnojit guovllus dahje riikkas?
- Gos leat alla várit?

geografiija čilget ja buohtastahttit báikkiid ja guovlluid

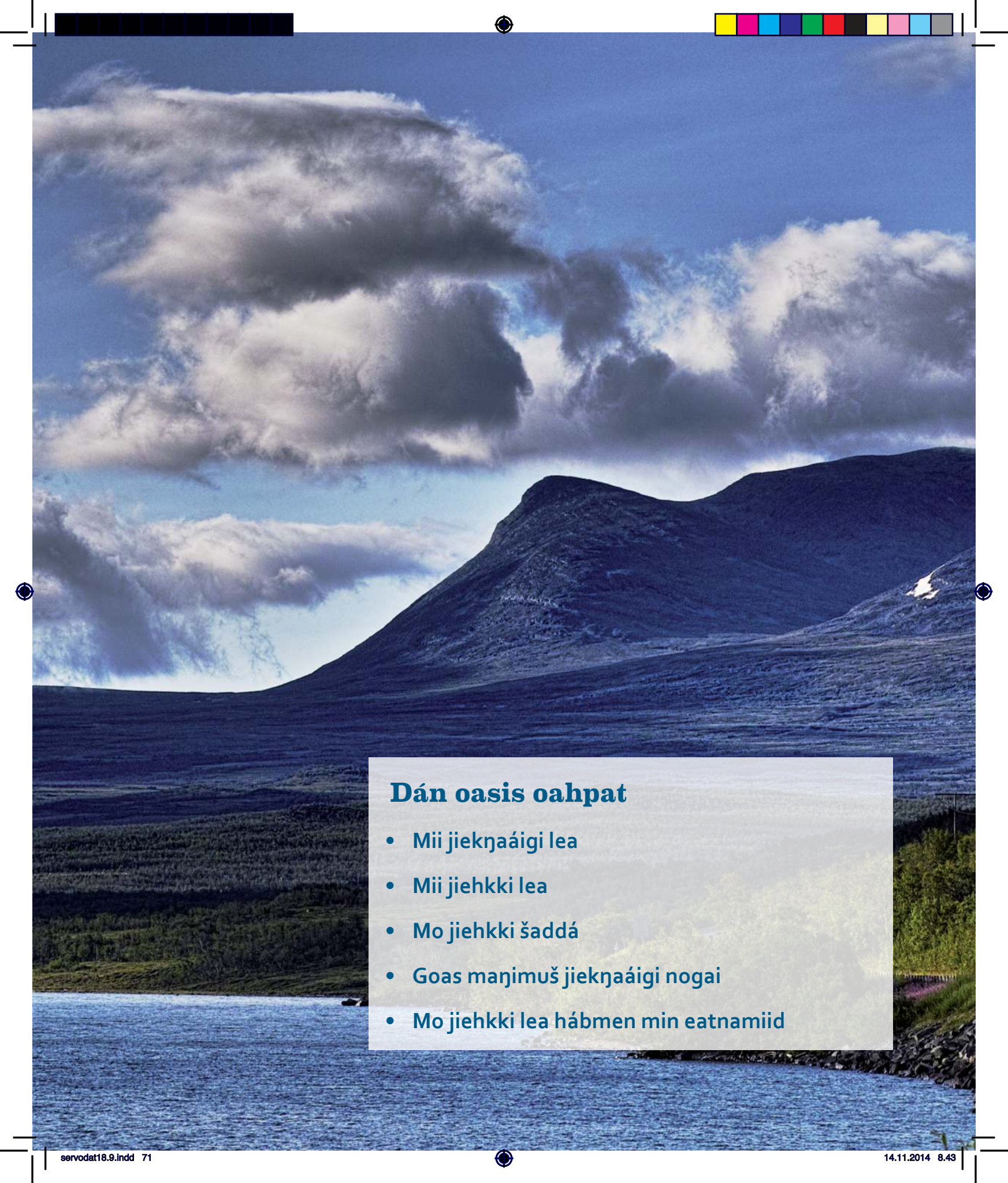
eanadat makkár luondu/eana lea dábálaš dihto guovllus, omd. vuotnaeanadat dahje duottareanadat

resurssat luonddu-ávdnasat, omd. guolli, boazu, vuovdi, dahje silba dahje ruovdi

1. Mo min eatnamat šadde

Čuonjávaggi Ruotabeal Sámis.

Dán oasis oahpat

- Mii jieknaáigi lea
- Mii jiehkki lea
- Mo jiehkki šaddá
- Goas manimuš jieknaáigi nogai
- Mo jiehkki lea hábmen min eatnamiid

Sápmi lea min iežamet guovlu. Dat lea guhkkin davvin máilmmis ja orru siskkimuččas Eurásia eanapláhta alde. Danne eai leat eanadoarggástusat ja vulkánat Sámis. Sámis lea guhkes **riddu**. **Rittuguovlluin** leat sihke sullot, njárggat ja vuonat maid jiekŋaáigi lea guhkesáiggi badjel hábmen. Sámi alla várit ja gáissát leat šaddan daid áiggiid go eanapláhtat nordašuvve oktii. Dan áigge ledje Sámi várit seammá alladat go Himalaya várit. Biekkat, jiekŋa ja arvi ja muohta leat golladan váriid nu ahte dat eai leat šat nu alladat.

Go muohta ii gearrga suddat geasis, ja deddojuvvo čoahkái jagis jahkái, de šaddá muohta jiekŋan. Jiekŋa stuorru ja **assu** jagis jahkái, ja loahpas šaddá **jiehkkin**. Jiehkki lea dat stuorra assás jiekŋa mii govčcai eatnama.

Sullii 20 000 jagi dassái lei olles Sápmi jiehkki vuolde. Dát jiehkki, mii muhtun sajiin lei mánga kilomehtera asu, **hábmii** min eatnamiid. Áiggiid čađa leat leamaš ollu **jiekŋaáiggit**.

Giebmegáisi/Kebnekaise lea ruoŋabeale Sámi alimus várrečohkka. Dat lea 2106 **mbá** allat. Várrečohkka lea oassi várreráiddus mii šattai go eatnamat nordašuvve oktii. Dát várreráidu dahká otnen ráji gaskal Ruoŋa ja Norgga.

riddu mearragáddi

rittuguovlluin mearragátteguovlluin

assu šaddá asit

jiehkkin stuorra, viiddis jiekŋa. Oasi jiehkis mii gohčodit jiekŋan.

hábmii ráhkadii

jiekŋaáiggit áigi goas jiehkki govčcai eatnama

mbá mehtera bajábealde áhpedási

Eana loktanii

Maŋŋá maŋimuš jiekŋaáiggi dáhpá-
huvai juoidá maid mii gohčodit *eana-
loktaneapmin*. Storra assás, lossa
jiekki suddagođii, jiehkkeaddu
geahpui ja eana loktanii. Mearra **ahccái**,
muhto eana loktanii vel eambbo. Dás-
si masa mearra ollii dalle go jiekki sut-
tai, gohčoduvvo *marina rádjín*. Dat lea
mealgat bajábealde otná mearradási.

Mii sáhtášeimmet eanaloktaneami čáje-
hit dán láhkai: Mii deavdit veaháš čázi

glássalihttái vai buorebut oaidnit mii
dáhpáhuvvá. Dohko bidjat svámppa,
ja dan ala fas jiekŋačoalttu. Mii oaid-
nit ahte **jiekŋačoaltu** deaddá svámppa
čázevuollái duolbbasin. Jiekŋa sudda-
gohtá ja dađis maid geahppu. Dalle
oaidnit ahte svámppa loktana. Juste dan
seammá dahká eana maiddái. Go jiek-
ki suddagođii, de eana loktanišgođii.
Dan dahká vel otna ge, muhto dat
dáhpáhuvvá nu **sivvadit** ja njozet ahte
mii eat **vávje** dan. Muhtin sajiin lokta-
na eambbo go eará sajiin.

ahccái loktanii, lassánii
mearračáhci

marina rádjín mearra-
rádji

jiekŋačoaltu oassi stuorát
jienas

sivvadit veahážiid mielde

vávje fuomáš

glássa láse

Stuorragurra Mázes. Dutkit
jáhkke ahte gurra šattai go eana
loktanii jiekŋaáiggiid maŋŋá.
Gurra lea 8 miilla guhku ja
čiekŋalepmosis 8 mehtera čienjal.

Eana ii leat loktanan álo seammá ollu. Ollu báikkiin sáhttit geahčadit ovddeš mearragáttiid mearkkaid. Mearkkat čájehit gokko áiggiid čađa leat leamaš mearragáttit. Daid mii gohčodit **gáddelinnján**. Dát mearkkat šadde go jiehki suddan bisánii muhtin áigái. Dađe mielde go jiehkki suddat ja eana loktanii fas, báhce gáddelinnját **mealgat** bajábeallái otná mearradási.

Gálddašjoganjálmmis Buolbmátjávrris Davvi-Suomas sáhttit čielgasit oaidnit gáddelinnjáid. Muhtimat dain leat 80 **mbá**.

Mo jiehkki bargá

Jiehkki ii dušše oro jaska ja leabbá eatnama alde. Dat golgá dohko gosa lea **mihtolat**, muhto dat dáhpáhuvvá nu sivvadit ahte mii eat **vávje** dan. Golggadettiin dat **luvve** sihke stuorra ja smávva geđggiid. Muhtimin sáhtta stuorra geđggiid cuvket sáttion. Geađgit ja sáttu čuvvot jiehki dađis go dat johtá. Dáid geđggiid mii gohčodit **morenan**.

gáddelinnján linnját mat čájehit gokko gáttit leat leamaš

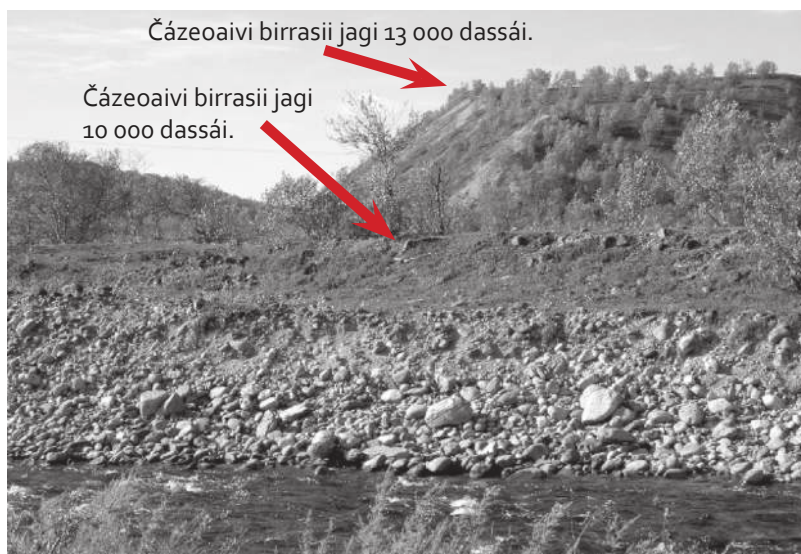
mealgat ollu

mbá mehtera bajábealde áhpedási

mihtolat vulos luohkká

vávje fuomáš

luvve luovusin dahká

Čázeoaivi birrasii jagi 13 000 dassái.

Čázeoaivi birrasii jagi 10 000 dassái.

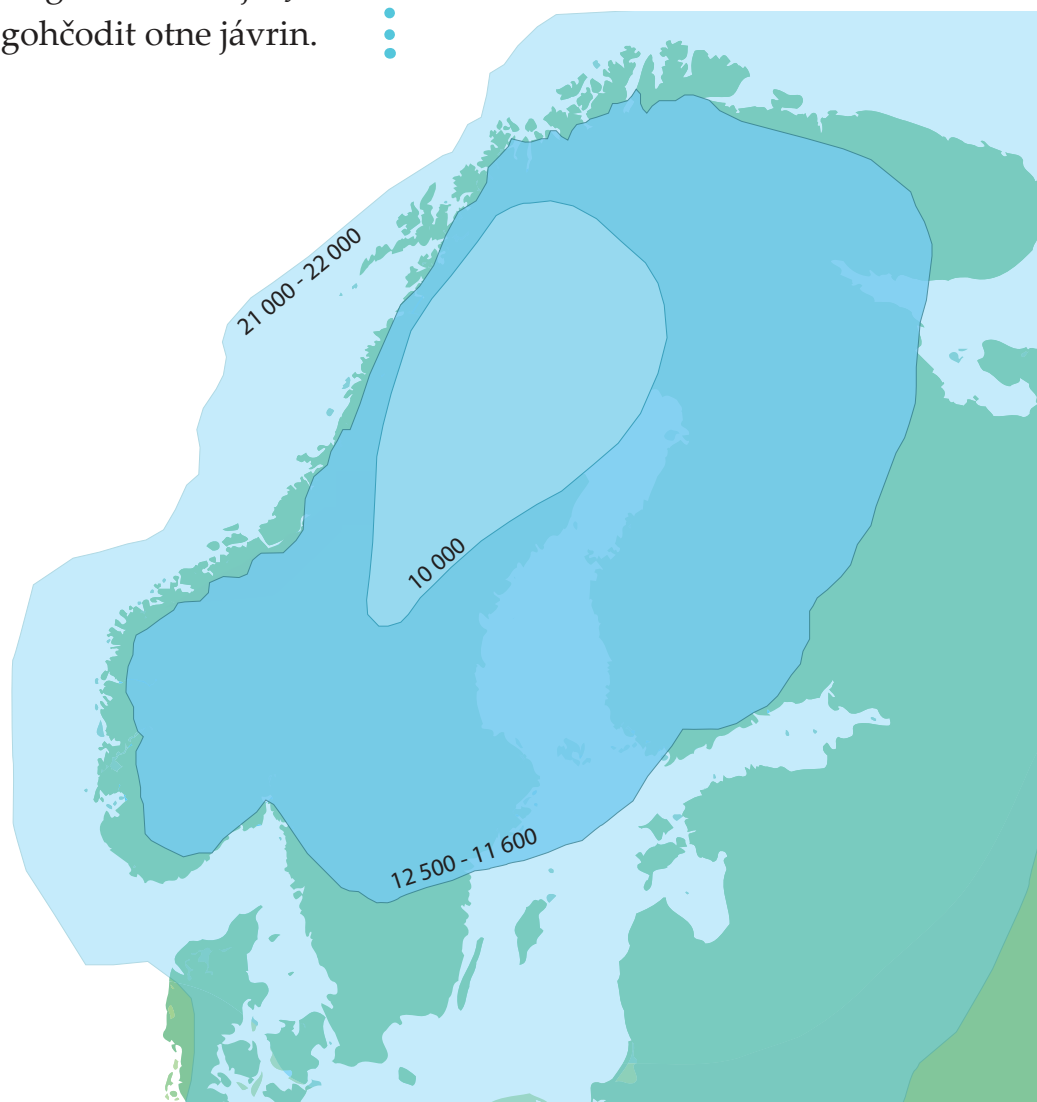

Dás oaidnit mo jiekna hoigá eatnama ja geđggiid látnan.

Jiehki viidodat

Guovllut gos mii dál ássat, leat leamaš jiehki vuolde. Sullii 12 000 jagi dassái suttai stuorra oassi jiehkis. Jieknaáigi nogai, eana loktanii ja mearragáttit šadde. Dušše **siseatnamat** ledje ain jiehki vuolde. Dán áiggis báhce ollu morenat Sis-Finnmárkui. Dat dagahedje bárrolágan eanahámiid ja duoddariid. Muhtin dáid báruid gaskii báhce jienat suddat. Daid mii gohčodit otne jávrin.

siseatnamat guovllut mat leat guhkkin eret mearragáttis

Bárrolágan duovdagat ja jávrrit. Čorgažis/Nordkyn Finnmarkkus.

7000 jagi dassái lei Davvi-Eurohpás ollu lieggaset **dálkkádat** go otné. Jiehkki lei suddan miehtá Davvi-Eurohpá. Go liegga dálkkádat nogai, de šaddagohte fas jiehkit muhtin guovlluide. Muhtimat dain leat Norggas. Stuorámus lea Čáhppesjiekki/Svartisen Nordlánddas. Finnmarkku ja Romssa stuorámus jiehkki lea Ákšovuonjiekki/Øksfjordjøkelen.

.....

dálkkádat dábálaš dálki

Ákšovuonjiekki/Øksfjordjøkelen.

Jiehki mearkkat luond- dus

Jiehkki, dahje jieknááigi lea guođđán čielga mearkkaid lundui. Daid sáhttit ain otn eaidnit.

Leagit ja *vákkít* leat jieknááigge-mearkkat. Muhtin leagit leat šaddan U-hápmásažžan go jiehkki lea johtán ja golgan leagi mielde gitta áhpái. U-leagis lea duolba bodni. V-leagis lea V-hápmi. Dat lea šaddan V-hápmásažžan go johka lea borran iežas ain vuollelii. Dábálaččat mii gohčodit daid ávžin. Vákkít leat duoddaris ja dain lea U-hápmi.

U-leahki, Anastølsvatnet.

V-Leahki Nuvvosis Ohcejogas.

Morenat leat geađggit ja sáddot maid jiehkki lea luvven bávtiin ja jođidettiin fievrridan mielde. Go jiehkki suddai, de báhce geađggit dasa. Gávdnojit guovtte-lágan morenat. *Geahčemorenat* leat dievát, čorut ja dearpmit maid jiehkki lea hoigan ja guođđán dasa látnan go suddai. *Vuođđomorenat* leat geađggit ja sáttu mat ledje jiehki vuolde go dat suddai.

Jiehkkesirdonbákti lea stuorra geađgi maid jiehkki lea sirdán eret das gos álgus luovvanii.

Vuodđomorenat Rástegáissás.

Geahčemorena.

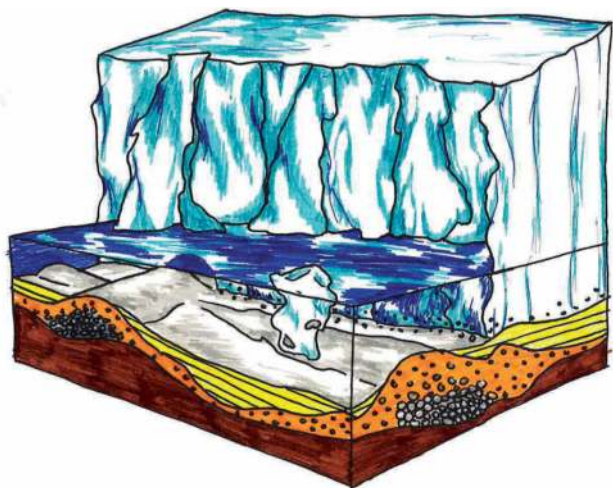

Jiehkkesirdonbákti.

Skuvrensárgát leat sárgát lássás dahje bávttis. Dát čájehit guđe guvlui jiekna lea johtán das. Sárgát šadde go sáttu ja geađggit leat skuvrejuvvon lássá vuostá jienja jođidettiin.

Jorba geađggit čájehit maid jieknaággi doaimmaid. Geađggit leat leamaš jiehki vuolde ja leat jorran ja čuvvon jiehki lih-kastemiid mánnggaid duháhiid miljovnnaid jagiid. Dán láhkai dat leat ožžon jorba hámi. Maiddái čáhci sáhtta **jorbet** geđggiid. Jiehki vuollái šadde jogat go dat suddagođii. Dat maid ledje mielde hábmemin jorba geđggiid.

jorbet dahkat jorbbasin

Govas oaidnit ahte šaddet jogat jiehki vuollái go dat suddá. Jogaid mielde jorret geađggit. Geađggit šaddet jorbadin go leat jorran mánngalot duháhiid jagiid jogain, jiehki vuolde.

Vuotna.

Skuvrensárgát.

Jorba geađggit.

Assás jiehkki.

Jiekŋaáigi

- Jiekŋaáigi lea dat áigi goas stuorra, assás jiehkki govččai eatnama.
- Jiehkki lea muohta ja jiekŋa mii ii leat suddan, muhto čeahkkanan ja áiggiid čađa sturron ja losson.
- Jiehkki suddagođii go šattai lieggaset dálkkádat.
- Eana loktanii, ja jiehkki hábmii min eatnamiid nu mo dat otne leat.
- Leagit, lássát, vákkit, duoddarat, várit, čorut, čievrrat, jávrrit, jogat ja dearpmit leat luonddu-duovdagat maid jiehkki lea hábmen.
- Mii sáhttit luonddus oaidnit ja geahčadit mearkkaid jiekŋa-áiggis.
- Muhtin sajiin máilmmis leat ain jiehkit.

Ohcci

Oza teavsttas vástádusaid čuovvovaš gažalda-
gaide!

1. Mii lea jiehkki?
2. Mo šaddá jiehkki?
3. Man assái sáhtii jiehkki leat?
4. Maid barggai jiehkki?
5. Mii dáhpuhuvai manjá manjimuš
jieknaáiggi?
6. Mat čuvvot jiehkki go dat johtá?
7. Goas nogai manjimuš jieknaáigi?
8. Namut guokte jiehkki maid otna ain sáhttit
geahčadit!
9. Namut golbma iešguðetlágan mearkka mat
čájehit mo jiehkki lea bargan ja hábmen
eatnama!

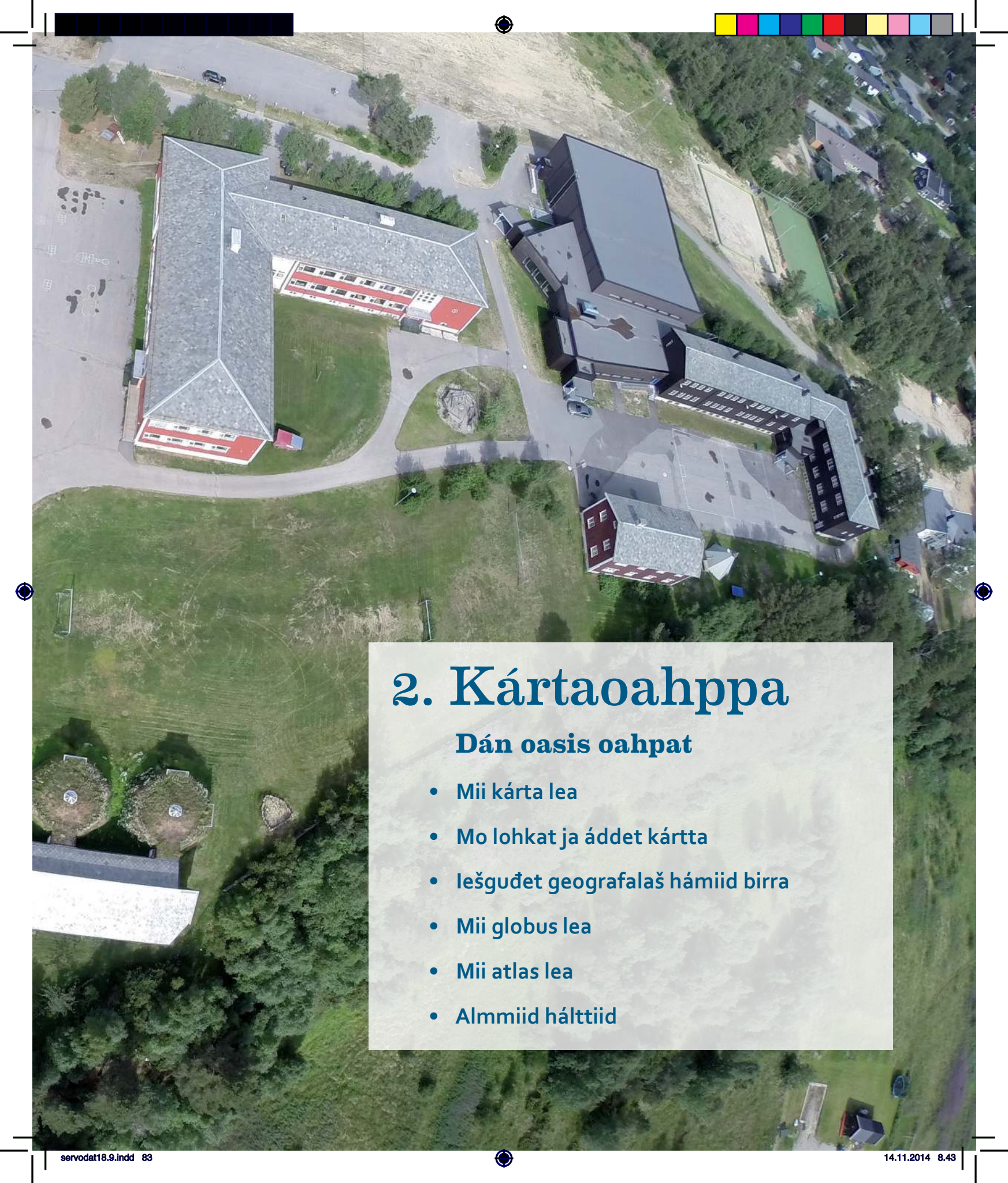
Dahkki

1. Párrabargu: Čájeheahkki earáide mo
eanaloktaneapmi lea dáhpuhuvvan, ja
čilgejeahkki dárkilit. Dárbbasheahppi glássa-
lihti, čázi, svámppa ja jieknačoalttu. Lohkki
s. 73 mo dan sáhtta čájehit ja demonstreret
earáide.
2. Iskat olgun mo geahčemoarenat leat šad-
dan: Olgun sáhtta juoida hoigat sáddos. Go
bisána, de oaidná ahte sattu mii lea hoiga-
duvvon, lea báhcán látnan ovddabeallái.

Dutki

1. Plánejeahket mátkki man ulbmil lea fuomá-
šit, dutkat ja ságastallat ja digaštallat
jieknaáiggi mearkkaid luonddus.

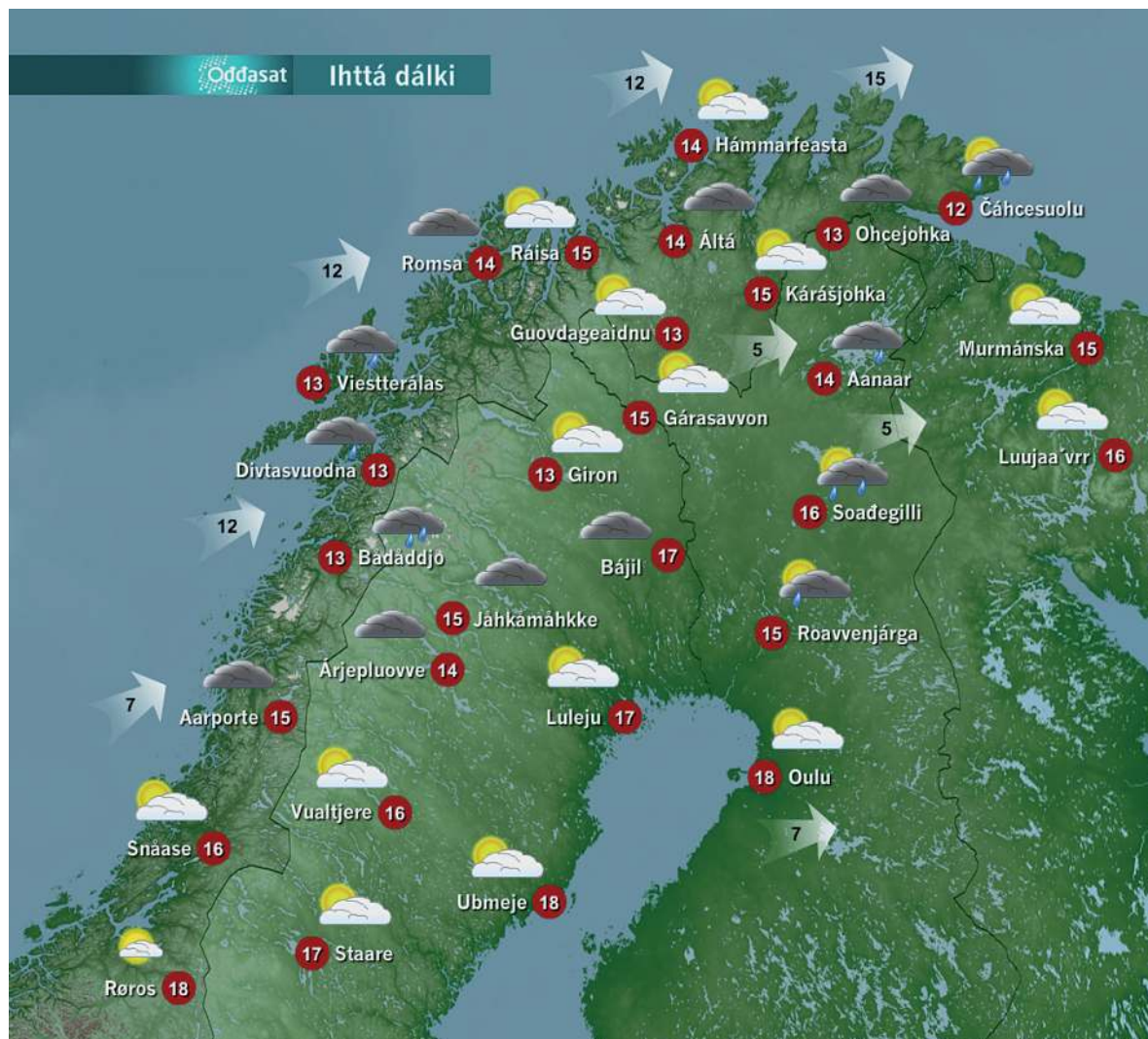

2. Kártaoahppa

Dán oasis oahpat

- Mii kárta lea
- Mo lohkat ja áddet kárta
- lešguđet geografalaš hámiid birra
- Mii globus lea
- Mii atlas lea
- Almmiid hálttiid

Kárta

Dán gova lehpēt jáhkkmis dii boahkat oaidnán TV:s. Dát lea nu gohčoduvvon *dálkekárta*. Dán kárttas oaidnit muhtin báikkiid Sámis ja makkár dálki dohko lea diedihuvvon. Kárttas oaidnit báikenamaid ja makkár temperatuvrrat doppe šaddet. Lassin oaidnit dálkesymbolaid nugo balvaid, beaivvadaga, arvvi ja guđe guovllus bieggá bossu.

Mii lea kárta?

Kárta čájeha tevdnejuvvon oasi eatnamis, gehččon bajábealde. Dát oassi lea sakka unniduvvon duohtavuođa ektui.

Kárttas lea dábálaččat mihttu mii muitala duohtavuođa sturrodaga kárтта sturrodaga ektui. Ovdamearkka dihte sáhtta 1 cm kárttas leat 10 m duohtavuodas. Dalle lea **mihttolávva** 1:1000. Kárta maid eatnašat dovdet, lea kárta spábbačiekčanšiljus. Das oaidnit čielgasit šilju ravddaid, gokko moalat leat ja eará osiid.

Go galgá kárttain bargat, de lea vuogas geavahit gova veahkkin. Dalle sáhtát bálddastahttit govva duohtavuođa kárttain.

Geahča dán gova mii lea váldon áimmus muhtin skuvlašiljus. Govas oainnat bures mat das ledje dan beaivvi go govva váldui. Tevnnet gurut bealde, mii lea kárta, čájeha juste dan seammá. Maiddái dat čájeha bajábealde. Kártii leat visttit, sáttolánat ja bálgát tevdnejuvvon symbolaiguin. Mii dadjat ahte kárta lea álkiduvvon. Dasa eai tevdnejuvvo olbmot dahje biillat, go dat eai leat gitta dahje bistevaččat das.

Sihke kárta ja govva leat unniduvvon. Skuvlašillju ii livčče dán siidui čáhkan jos ii livčče unniduvvon. Kárтта bajageahči lea álo davás.

mihttolávva muitala mihttoerohusa mihtus kárttas ja mihtus duohtavuodas. Omd. 1:1000 okta centemehter kárttas lea 1000 centemehter luonddus. 1000 cm lea seammago 10 mehter.

Tevdnet kárтта

Kárta lea tevnnet **eanadagas** mii lea gehččon bajábealde. Kártii galget čáhkát ollu dieđut smávva sadjái. Maid ferte kártatevdnejeaddji dalle bargat?

Álkidit

Tevdnejeaddji ii sáhte váldit mielde buot maid son oaidná go áigu tevdnet kártta. Son ferte álkidit, sivas go ii leat sadji tevdnet buot maid oaidná. Dalle ferte son guođđit muhtin dieđuid mat eai leat nu dehálaččat.

Unnidit

Dinggaid maid son áigu tevdnet kártii, ferte son unnidit ollu eambo go mii duohtavuodas lea. Dalle lea kárta-tevnnet mii čájeha eanadaga, sihke álkiduvvon ja unniduvvon. Jus smiehtat máilmmekárta birra, de smiehtat man ollu dat lea unniduvvon ja álkiduvvon vai olles máilbmái lea sadji kártii.

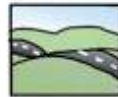
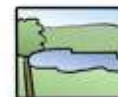
Symbolat ja ivnnit

Tevdnejeaddji geavaha maiddái **symbolaid** ja ivnniid sániid sadjái. Okta smávva symbola sáhtta mitalit ollu ovttá kárttas dahje maiddái ivdni mitala fas eará. Kártii leat dávjá tevdnejuvvon symbolat mat mitalit maid iešguđet symbola dahje ivdni mearkkaša.

Muhtin symbolat kárttas

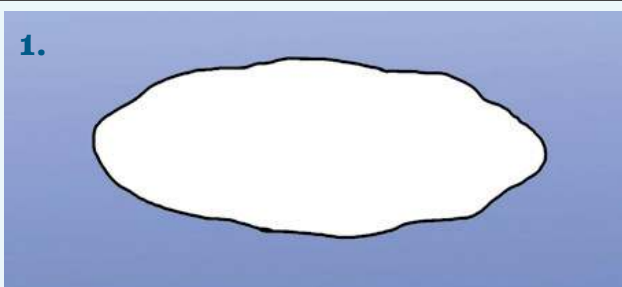
Kárta lea muhtinlágan giella, kodagiel-la. Kárttas leat ollu smávva tevnnegat dahje symbolat mat mitalit ollu lassi dieđuid daid birra mat doppe gávdnojit. Go mii galgat kárta lohkat, de fertet dovdat kodaidd maid tevdnejeaddji lea geavahan.

Kártii lea maiddái merkejuvvon gos davvi lea. Dábálaččat lea davvi kárttas álo bajimuččas. Eai buot kárttain leat seammalágan kodat, muhto dát leat muhtin ovdamearkkat:

		stohpu/visti
		geaidnu
		bálggis
		jávri
		várri
		girku

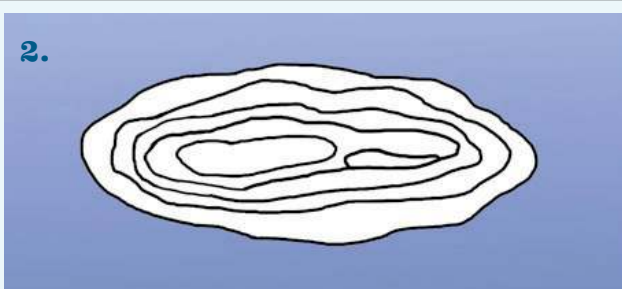
eanadagas luondduguovllus/eanahámis
symbolaid govaid dahje mearkkaid

1.

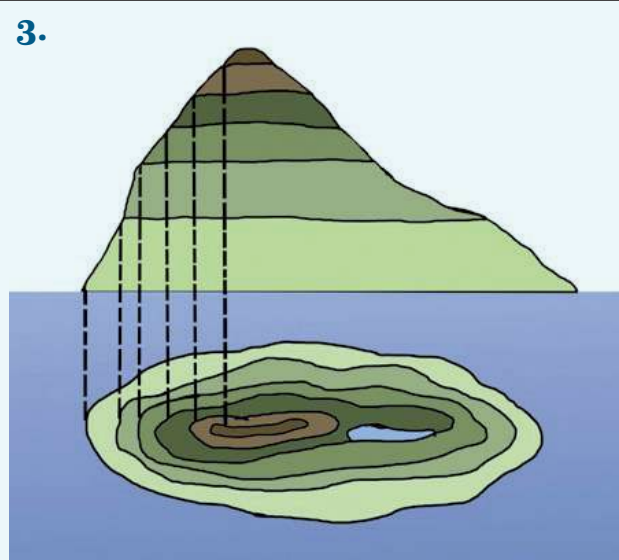
1. Dás lea suolu tevdnejuvvon. Oaidnit dušše čázi/meara alihin sullo birra.

2.

2. Dása leat **allodatsojut** tevdnejuvvon. Dat muitala man ollu eana badjána juohke sárgá gaskka.

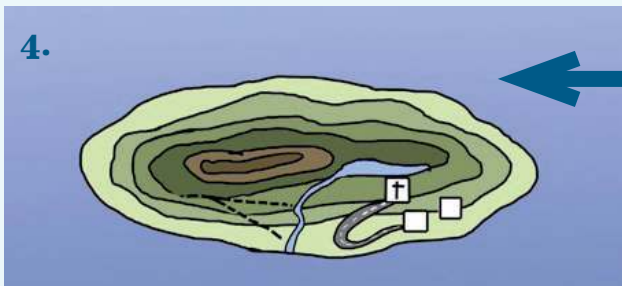
3.

3. Lassin dása lea suolu tevdnejuvvon mii lea gehččon siiddus. Dát ii leat kárttas tevdnejuvvon, muhto dása biddjon vai oaidnit sullo sihke bajábealde ja siiddus. Mii oaidnit bures go allodatsojut leat lahkalgaid, dakko lea várri ceakkus. Go allodatsojuid gaska lea guhkit, de lea dáikko njoidosat dahje duolbasat.

Allodatsojut leat sárgát kárttas mat čájehit gokko eana šaddá alladeabbon, omd. gokko leat čorut, dievát, luohkát ja alla várit. Mađe unnit gaska sárgáin, dađe ceaggut.

4.

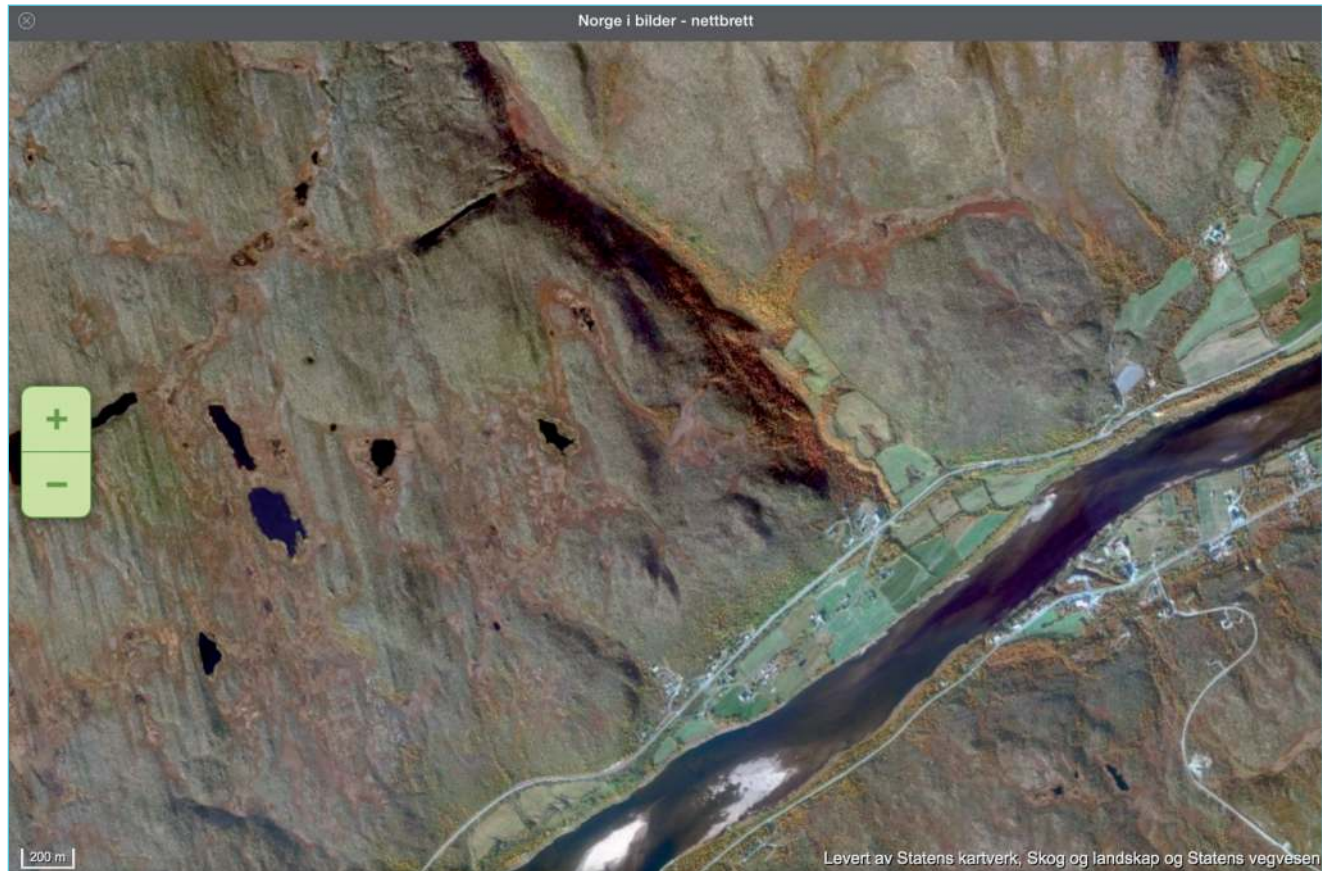
4. Dál lea kárta gárvvís sullo badjel. Oaidnit man allat várri lea, oaidnit jávrri ja man galle mehtera lea bajábealde mearradási, oaidnit joga, bálgá, girku, geainnu ja moadde stobu mearragáttis.

Kártatevdnejeaddji ferte earjalastit ja unnidit go áigu kárta tevdnet. Ferte maidái tevdnet kárta symbolaid.

Kárta lea tevnnet eanadagas mii lea

- gehččon bajábealde
- eanjalaston
- unniduvvon
- davvi bajábealde

Ivnnit čájehit erohusaid

Kártta ivnnit čájehit erohusaid. Ivnnit muitalit juoga allodagaid ja eatnamiid birra.

Meara sevdnjesalit ivdni muitala gokko lea hui čienal. Fertet gal fuomášit ahte eai buot kárttain leat seammalágan ivnnit. Ovdal go dutkagoahtá kártta, lea dábálaš oahpásmuvvat kártta ivdnečilgehusaide.

Geográfalaš hámit

Go mii hállat eatnamiid ja riikkaid birra, de mii smiehttat mo diet eana lea. Leat go dat duolba eatnamat, vai leat go doppe ollu várit. Maiddái **rittut** muitalit mo eana lea. Ovadamearkka dihte leat Norggas ollu vuonat ja sullot. Go mii smiehttat Sámieatnama birra, de sáhttit dadjat ahte Sámis leat ollu duoddarat, oalle alla várit ja maiddái vuonat.

Geográfalaš hámiid maid mii gávdnat ovttá eatnamis dahje riikkas, sáhttit juohkit stuorra hámiide ja smávva hámiide.

Stuorra hámit

Dan oasi mii deaivvada mearain, mii gohčodit riddun. Norgga rittus leat ollu vuonat. Buot riddofylkkain leat vuonat Norggas. Olggobealde rittu gávdnat mii fas sulluid, smávvit sulluid ja báktesulluid. Siseatnamis gávdnat mii fas stuorra vuvddiid, jávrriid, duoddariid ja jogaid.

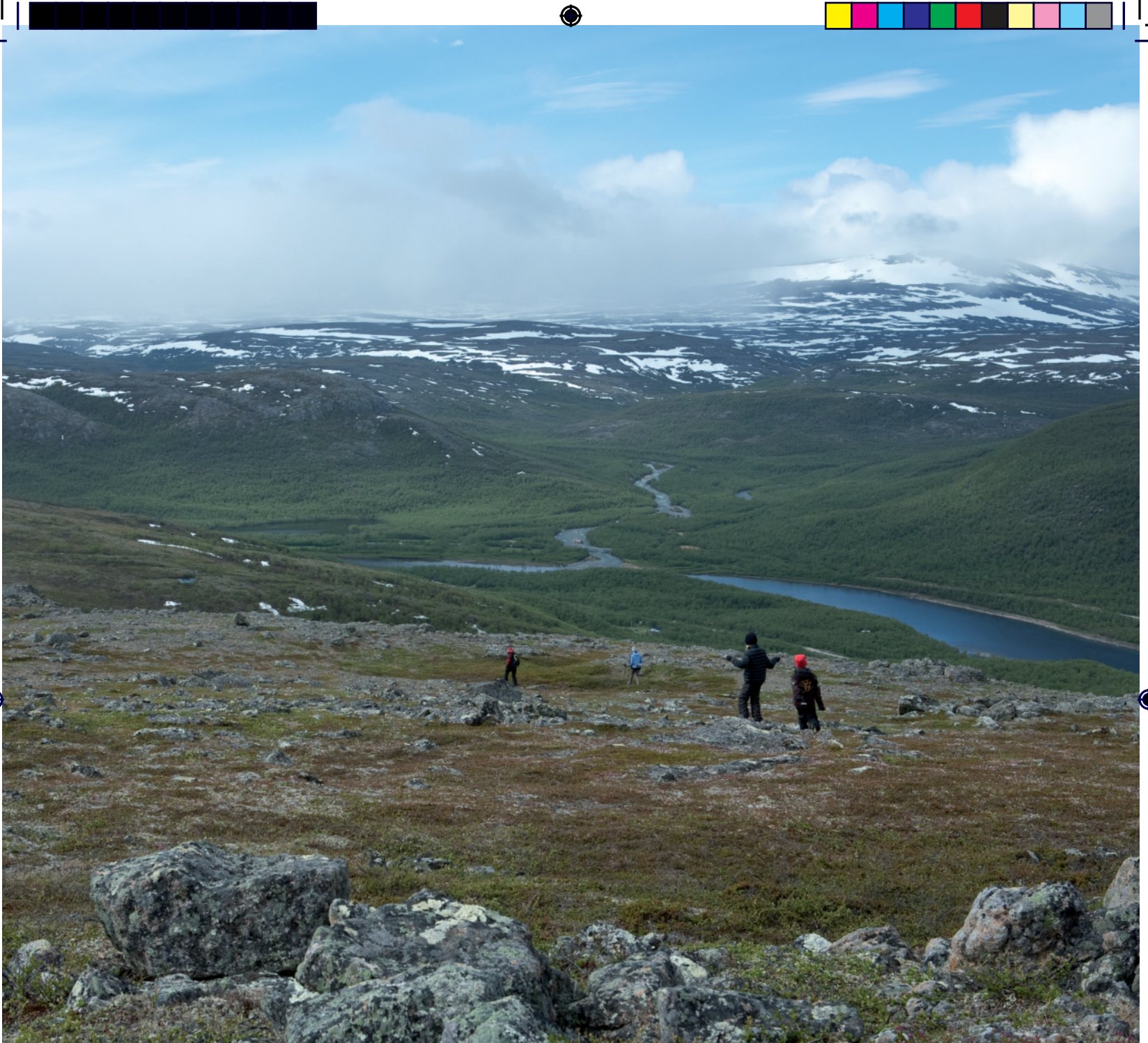

Vuotna ja jiehkki.

Duottar ja leahki.

rittut mearragáttit

Stuorrahámit

- suolu
- vuotna
- várri
- duottar
- leahki
- jiehkki
- jávri

Njárga ja sáttogáddi

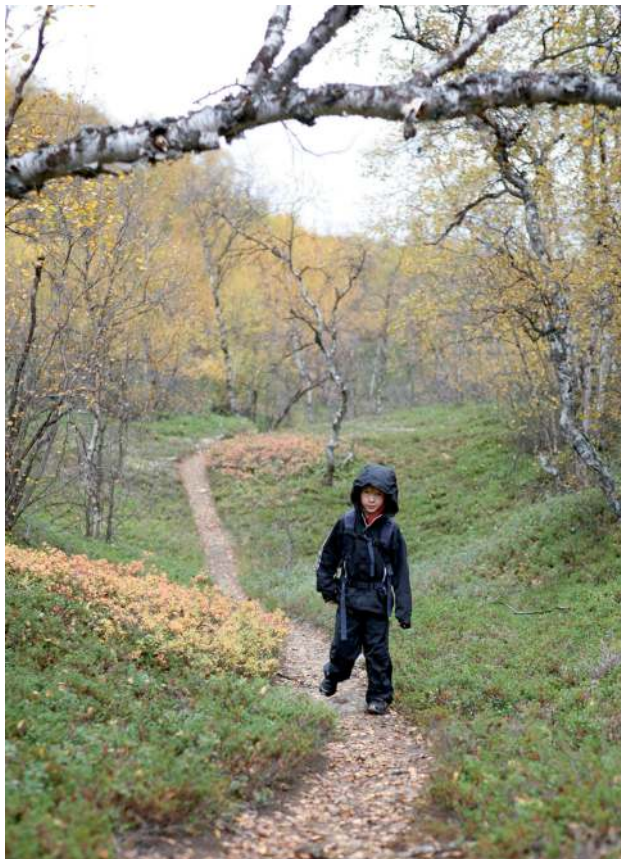
Smávva hámit

Stuorra hámiin sáhttit fuomášit ollu smávva hámiid. Muhto ollu eará hámiide maid oaidnit, fertet geavahit eará sániid. Dákkár sánit leat smávva hámit. Go mii vuolgat mahkáš veaháš meahccái, de sáhttit vázzit bálga mielde dievva badjel, **rasttildit** ovttá jogaža, ja de soaitit joavdat ovttá láddo lusa. Dievva sáhttit oaidnit viesuid, dáluid, gusaid mat **guhtot** gittiin, ja bohccuid mat guhtot jogašgáttiin. Sániid, nugo bálggis, dievva, jogaš, láttu, viessu, šibitdállu, giettit, kája, gohčodit mii geográfalaš smávva hápmin.

rasttildit vázzit dahje johtit rastá
guhtot borret suinniid

Jeaggi

Bálggis

Smávvahámit

- dievvá
- jogaš
- gieddi
- láttu
- čorru
- bálggis
- geaidnu
- jeaggi
- njárga

Láttu

Mihttolávva

Nugo diehtit, de lea kárta sakka unniduvvon duohtavuoda ektui. Juohke kárttas lea mihttolávva mii muitala man ollu lea unniduvvon duohtavuoda ektui. Mii fertet diehtit mii **mihttolávva** lea. Kárttas čájehuvvo mihttolávva vuoluččas. Ovdamearkka dihte ná:

Mihttolávva 1 : 1 5 0 0 0 0 0

1 cm kárttas = 150 km luonddus

Dábálaš mátkekárttas oaidnit maddái mihttoláva almmuhuvvon ná: Mihttolávva 1:50 000. Dát muitala ahte 1 cm kárttas lea 50 000 cm luonddus. Jus dán rehkenastit mehterin, de šaddá dát 1 cm kárttas 500 mehtera luonddus. Dát mihttolávva lea dábálemos buot mátkekárttain maid mii geavahit go meahcis vádjolit. Nuppi siiddus mii bargat veaháš dainna kárttain vai oahpásmuvvat dákkár kártaide.

Mihttolávva muitala man ollu kárta lea unniduvvon duohtavuoda ektui.

Mihtidit kárttas

Dás oainnát kárttas mas lea mihttolávva 1:50 000. Mihttolávva dás muitala ahte 1 cm kárttas lea 500 mehtera duohtavuodas, dahje luonddu.

Muhtin mánát leat vuolginin skuvlamátkái Ruoššajávrii. Sii áigot idjadit doppe ja sii mannet vácci biillageainnus Kentánis. Okta sierra joavku sis áigot dan seammás finadit lešvári alde, ja de mannat Ruoššajávrii duoddara mielde davás.

Mo galgá gávnnaht man guhkki lea Kentánis Ruoššajávrii? Man olu guhkit šaddet sii vázzit geat áigot lešvári alde fitnat ja de easka mannat Ruoššajávrii?

Gávnna vel ieš kárttas eará sajiid maid gaskka háliidat iskat.

Piera ja Márjá murjemin

– Piera, Piera, vuolgu dal murjet! Eadni logai dán jagi leat ollu jonat ja sarrihat meahcis, dadjá Márjá Pirii. Soai leaba jođus ruoktot skuvllas.

– Hmm.. diet gal heive, vástidii Piera ilus. – Muhto mun ferten vuos bihtáid bargat. Mis lea skuvllas dál kártta birra, ja mis leat ollu bihtát maid galgat ihttázii bargat!

– Juo, mus leat maid bihtát. Galláigge don leat geargan? jearai Márjá.

– Jáhkán diimmu geažes gal, muhto ferten borastit vel, jus moai vulge viđa áigge?

– Juo, dat gal heive, dalle moai oaidnaletne min geahčen viđa áigge! logai Márjá ja vázili ruoktot guvlui. Márjá orui meahcebealde veaháš guhkkelis go Piera. Márjjá stobu rájes álggii stuorra vuovdi, ja doppe ledje ollu sajít gos lávejít buorit muorjesajít.

Márjá lei juo čohkkámin vearánda alde go Piera bođii vuoji sihkkeliiguin.

– Don leat juo gearggus? moddjái Piera Márjái. – Dus lea duođaid miella murjet odne?

– De lea, mu mielas lea varas joknameastu nu njálggat varas láibái. Áhčči lea justa láibumin dál! Vuolgu dal! dajai Márjá.

Soai manaiga meahccái njolgelávkái bálgá mielde mii das stobu luhtte vulggii. Goappásge vel spánnja giedas. Soai vácciiga muhtin áigge ja geahčaiga bovnas bovdnii, muhto eai orron ollu muorjjit.

– Moai manne eret dán bálgás. Mun jáhkán duobbelis leat eambbo jonat go dás, logai Márjá.

Dalle soai earráneigga eret bálgás ja manai-ga siskelii vuovdái. Soai vácciiga bovnas bovdnii, muhto eaba gávdnan ollu murjjiid gostege. Ja manaiga ain siskelebbui meahccái ja ozaiga murjjiid.

– Hei Piera, čurvii Márjá. – Boađe deike, dáppe leat ollu muorjjit!

Márjá viegai bovnas bovdnii ja čájahii Pirii daid ollu jonaid. Son lei nu ilus go viimmat gávnaiga murjjiid. Piera ja Márjá čokkiiga ángirit, go dás lei nu álki čoaggit, eaba dárbbášán vázzit ja ohcat. Ii leange guhká ovdal go goappašat spánnjat ledje dievvan.

– Gal dás lei somá čoaggit, dajai Márjá, moddjái vel. – Livččiime galgan váldit nuppi spánnja vel mielde!

– Livččiime galgan, vástidii Piera. – Muhto dás lea doarvái. Moai han sáhtte fas finadit eará háve. Dál moai gal njulgejetne ruoktot!

Piera ja Márjá vácciiga vuovddis, ja soai vácciiga. Ja eaba joavdan bálgá ala maid leigga guođđán. – Gáttátgo moai letne láhppon? jearralii Márjá Pieras. Márjjá jietna measta doarggistii. – Hmmm... ii livčče gal galgan leat ná guhkki gal báigái, logai Piera, ja lasihii: – Ja dál han vel lea obba-dálki, moai ean oainne gos beaivváš ge lea!! Dál lea diibmu guhtta, ja dalle lea beaivváš oarjin, čilgii Piera.

Márjá ja Piera čohkkáiga ja vikkaiga guldalit jienaid márkanis, muhto eaba gullan maidege. Ii gullon ii fal ii mihkkege!

– Mun gal jáhkán ahte bálggis lea duon guovllus, logai Márjá ja čujuhii.

– Moai sáhtte geahččalit, gal mun ge jáhkán ahte ferte leat dieppe guovllus, miedihii Piera.

Dalle soai fas vázzileigga, muhto ii mihkkege bálgáid boahtán sudno ovdii. Muhtin áigge geažes čurvii Piera: – Geahča, do lea gotkkabeassi!!

– Na maid de jus lea gotkkabeassi? jearralii Márjá.

– Dalle gal diedán gos máddi lea, vástidii Piera ilus.

– Manne dalle diedát, ii han dát leat go dábálaš gotkkabeassi? šuoŋkihii Márjá.

– Mun lean skuvllas oahppan ahte gotkkabeassi lea álo lulás, beaivváža vuostá! Dalle lea máddi duoppe! Iige diekko gosa moai

letne mannamin. De boađe Márjá! Moai galge vázzit dooon vári vuostá, dalle bohte fas din stobu lahka, dajai Piera ilus.

Dalle go leigga vázzán muhtin áigge, de gávnnaiga fas bálgá ja fas dovddiideigga.

– Vuoi Piera, lihkus ledjet don dien oahppan skuvllas, muđui livččiime dál gal duođaid láhppon meahccái, dajai Márjá iluin.

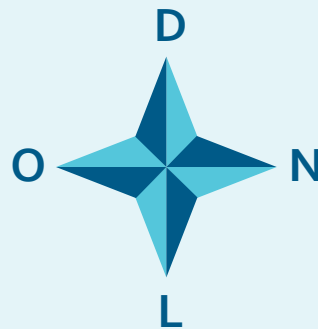
– Gal don ledjet čeahppi Márjá, go fitnet joŋaid čoaggimin. Lea duođaid njálgga varas meastu áhči varas láibái, logai eadni, go ledje borramin eahketborramuša gievkkanis.

– De gal sáhtát giitit gotkkabeassi ahte mis lea varas joknameastu dál, dajai Márjá ja álggii mitalit mii lei dáhphuvvan.

Almmihálttit

Mis leat njeallje almmiháltti. Dat lea davvi (D), **lulli** (L), nuorta (N) ja oarji (O).

Beaivváš lea dá báleamos veahkki gávdnat rivttes almmiháltti. Min guovlluin badjána beaivváš nuortan ja fas jávká oarjin.

Almmiháltti muitala gos davvi, lulli, nuorta ja oarji lea.

Davvi – Nord – North

Lulli – Sør – South

Oarji – Vest – West

Nuorta – Øst – East

Almmihálttit almmiguovllut

Lulli ja máddi mearkkaša seammá. Muhtimat dadjet ja čállet lulli ja earát fas máddi. Dán girjjis mii leat válljen geava-hit lulli.

Govas oaidnit nieddaža čuožžumin selggos beavvi vuostá guovddáš beaivve. Dalle lea sus hárdi lullás. Su suoivva fas čujuha davás. Su gurut bealde lea dalle oarji ja olgeš bealde lea fas nuorta.

Eará vuohki gávdnat gos davvi lea, lea geavahit kompássa. Kompássa geavaha eanamagnetismma mii čájeha gos davvi lea. Kompássa magnetanjuolla čujuha davás, Davvipola guvlui.

GPS geavaha satelihtaid veahkin čujuhit gos davvi lea. GPS:as lea alddis kárta ja kompássa. Dát čájeha justa gos don leat luonddus. Dát merke du “luotta” gokko leat vázzán, mahkáš geainnus muhtin jávrái. Go ruovttoluotta áiggit, de lea dušše čuovvut dán merkejuvvon luotta.

GPS rehkenastá guhká leat ádjánan dán gaskka ja galle kilomehtera leat vázzán.

Satelihtta

Kompássa

GPS-rusttet

GPS Global Positioning System

Globus

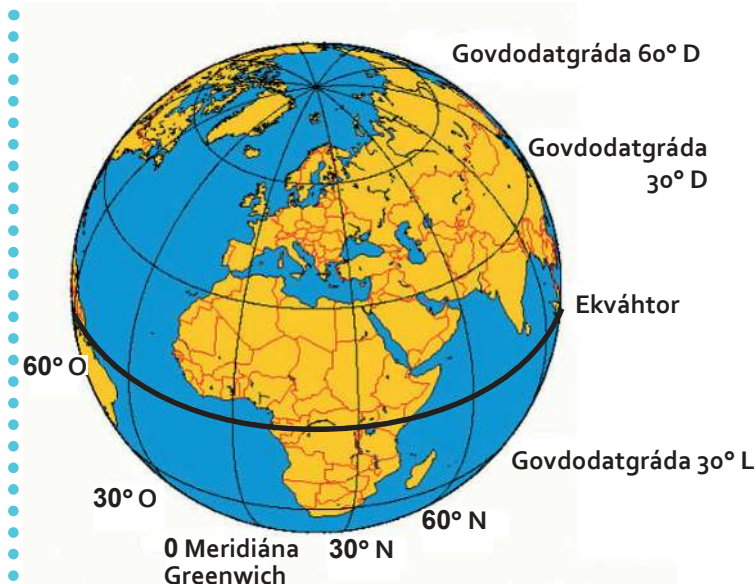
Globus lea jorbadas ja eatnama modealla. Globusii leat buot máilmmeoasit tevdnejuvvon. Dás sáhttit mii oaidnit gokko guhte máilmmeoassi lea nuppi ektui.

Olles globus lea juhkkon ruktofierpmá-dahkii. Dás gávdnat **gierdduid** mat leat **láškut** tevdnejuvvon, ja gávdnat gierdduid mat ceaggut leat tevdnejuvvon.

Gierdduid mat leat láškut, gohčodit mii govdodatgierdun dahje govdodatgrádan. Gierddut mat leat ceaggut, leat fas guhkkodatgierddut dahje guhkkodatgrádat.

Govdodatgrádat

Globusas lea okta linnjá mii manná justa gasku Davvipola ja Lullipola. Dát linnjá gohčoduvvo Ekváhtorin. Ekváhtor lea 0-govdodatgrádas. Eará grádat mannet parallella ekváhtoriin, gitta 90 grádii, mii lea Davvipola. Oktiibuot leat 180 govdodatgráda. 90 gráda Davvipolii, ja 90 gráda Lullipolii. Go mii áigut mitalit makkár govdodatgrádas muhtin báiki lea, de dadjat mii lea go lulábealde ekváhtora vai davábealde. Ovdamearkka dihte lea Romsa sullii 69 govdodatgráda davábealde ekváhtora.

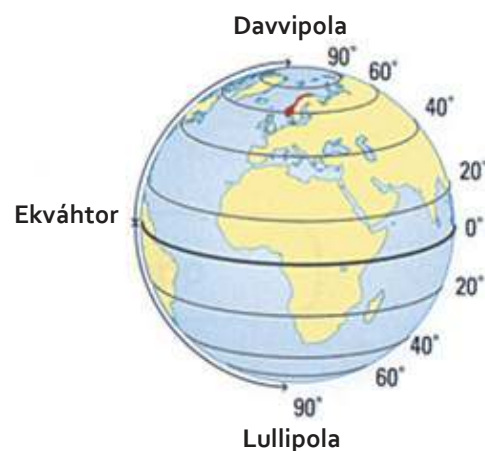

Globus lea jorbadas, dego spábba, mii govve eatnama.

gierdu riekkis/sárggis

láškut horizontelaš

Govdodatgrádat

Guhkkodatgrádat

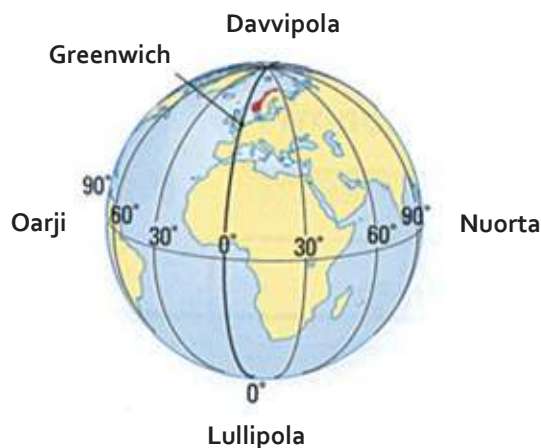
Globusas maiddái mannet linnját Davvipolas Lullipolii. Dáid linnjaid mii gohčodit guhkkodatgrádan. Dán álgit lohkat dan grádas mii manná Greenwich čađa ja dát gohčoduvvo nullameridiánan. Greenwich lea gávpotoassi Londonis, Stuurrabritánnias. Dát lea maid juhkkon 180 grádii, 90 gráda oarjjabealde ja 90 gráda nuorttabealde nullameridiána. Ovdamearkka dihte lea Kárášjohka sullii 25 gráda nuorttabealde nullameridiána.

Atlas

Atlas mearkkaša *kárttat mat leat čohkkejuvvon girjin*. Atlasat sáhttet leat kárttat olles máilmmis, dahje oassi dušše das, omd. “Norgga Atlas”. Dalle leat dušše Norgga kárttat doppe.

Kárttat atlasis leat juhkkon ruvttuide, nu ahte sáhttit gávdnat gokko muhtin báiki lea. Jos mii galgat “Skuvla kárta-girjii” gávdnat Anárjávrrri, de čuožžu registaris ná: s 3 B15. Dát mearkkaša ahte mii gávdnat Anárjávrrri kárta-girjii s 3, ruvttos B15. Geahča kártta siiddus 102–103. Dáinna lágiin mii sáhttit atlasis gávdnat buot báikkiid mat dohko leat merkejuvvon.

Guhkkodatgrádat

Atlas lea girji masa leat kárttat čohkkejuvvon omd. Sámi Atlas.

2 SÁPMI

Čuovgadin merkejuvvon guovllu gohčodit Sápmin. Dáin guovlluin sámít leat ássan jo dološ rájis ja fidnen áigái boađu luonddu-ealáhusain.

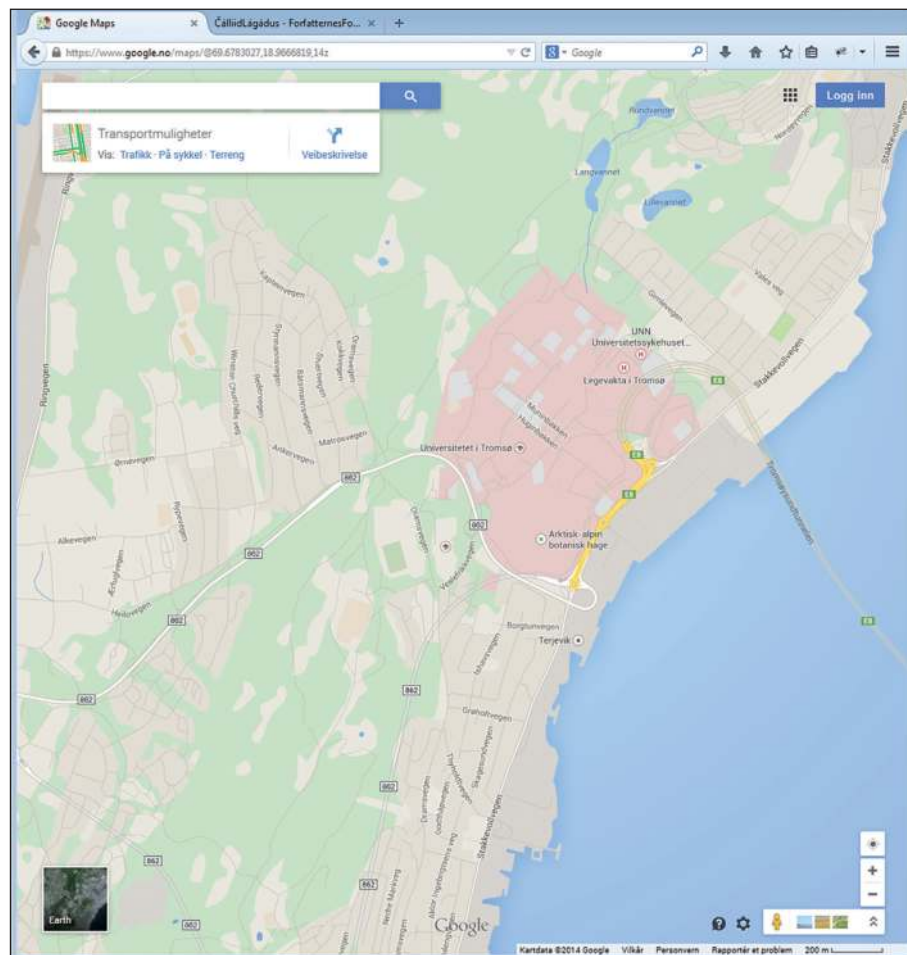
Kárta lea váldon girjijis: Skuvla kártagirji s. 2–3.
Suoma Sámediggi.

Digitála kárttat

Digitála kárttat leat kárttat maid mii gávdnat neahtas. Dát leat elektruvnnalaččat ráhkaduvvon, muhto mii sáhttit daid maid čálihit báhpárrii jus háliidit.

Digitála kárttas čálistit ohcansadjái báikenama maid mii háliidit gávdnat. Digitála kárтта sáhttit stuorrudit dahje unnidit dađi mielde go lea dárbu. Dan sáhtát unnidit gitta dan muddui ahte sáhtát gávdnat iežat dálu dahje din skuvlla. Digitála kárta sáhtta maiddái leat seaguhus kárttas ja satelihttagovas. Dalle leat omd. geainnut, báikenamat ja eará namanusat merkejuvvon govvi. Digitála kárta mainna lea vuogas ja álki bargat, lea: www.norgeskart.no

Digitála kárta www.google.no/maps

Gávdnat kárttas

Geografiija lea maiddái máhttit gávnnaht gos báikkat ja riikkat gávdnojit. Mo galgat čilget gos Norga, Suopma, Ruošša ja Ruotta leat máilmmis? Dalle fertet dutkat kártta dahje globusa, ja gávnnaht man ektui lea vuogas čilget.

Jos mii geahččat globusis de oaidnit ahte dát riikkat leat oalle guhkkin davvin eanaspáppas. Danne lea ge dábálaš gohčodit daid Davviriikan.

Makkár mearat leat lahka ja birra Davviriikkaid? Mii dadjat ahte Norga lea Norggameara nuorttabealde ja ahte Ruotta lea Norgga nuorttabealde. Ruota ja Suoma gaskkas lea Mearrabadaluokta. Mearrabadaluokta dahká ráji Ruota ja Suoma gaskka. Suoma nuorttabealde lea fas Ruošša. Norgga lulábealde lea Davvimearra ja Dánmárku. Norgga ja Dánmárkku gaskkas lea Skagerak nuorri. Ná sáhttit joatkit čilgehusa dassá go leat Davviriikkaid čilgen buot mearaid, nuriid, luovttaid, rájiid, njárgaid, rittuid ja sulluid ektui. Geahččal čilget gos Sápmi lea.

Čoahkkáigeassu

- Kárta lea tevnnet eanadagas mii lea gehččon bajil.
- Kárta čájeha eanadaga mii lea enkelaston ja unniduvvon.
- Davvi, nuorta, oarji ja máddi/lulli gohčoduvvojit almmiháltin.
- Mihttolávva muitala man ollu kárta lea unniduvvon duohtavuoda ektui.
- Ivnnit kárttas muitalit erohusaid, omd. allodaterohusaid.
- Linnjáid Davvipolas Lullipolii gohčodit mii guhkkodatgierdun.
- Gasku Davvipola ja Lullipola manná linnjá maid mii gohčodit ekvahtorin. Dat lea o-govdodatgráda.
- Globus lea eatnama modealla
- Govdodatgrádat mannet láskut globusas. 0-govdodatgráda lea Ekváhtor.
- Guhkkodatgrádat mannet ceaggut globusas. 0-meridiána manná Greenwich čađa.
- Atlas lea girji masa kárttat leat čohkkejuvvon.
- Digitálakárta lea elektruvnnalaš kárta maid dihtoris oainnát.

Láhppon olmmoš manná álo aivve nuorttas

Ohcci

1. Mii lea kárta?
2. Mo geavahuvvojit ivnnit kárttas čájehit iešguđetlágan eanahámiid?
3. Jus allodatsojut leat hui lahkalašgaid, lea go dákko njoaidus vai ceakkus?
4. Mat leat dat njeallje almmiháltti?
5. Mo sáhhtá beaivváš veahkehit min gávdat gos máddi/lulli lea?
6. Mii lea kompássa?
7. Maid muitalit kártamearkkat?
8. Mii lea globus?
9. Mii lea atlas?
10. Mat leat guhkkodatgrádat ja govdodatgrádat?
11. Mii lea mihttolávva?

Dahkki

1. Čilge nubbái mii lea kárta, ja mat leat dat njeallje dovdomearkka.
2. Tevdne kárta iežat luohkkálanja badjel. Vállje ieš mihttoláva.
3. Mana kártii siidui 102–103. Gávna báikkiid dáppe ja čále báikkiid namaid iežat girjái. D8, C19....
4. Párrabargu. Vállje muhtin riikka globusis. Čilge nubbái gos máilmmis dat lea. Nubbi galgá geahččalit du čilgehusaid vuođu gávnahit man riikka birra don smiehtat. Lohkeahkki vuoru.

Dutki

1. Geavat Sámi Atlasa dahje Norges Atlasa. Gávna makkár iešguđetlágan mihttolávva doppe leat. Čilge guđetlágan kárttat leat tevdnejuvvon iešguđetlágan mihttolávva. Maid fuomášit?
2. Tevdne ovtta dáin: iežat lanja dahje iežadet stobu birra. Makkár mihttolávva lei heivvolaš?
3. Vállje ja tevdne ovtta dáid kárttain: • iežadet ássan guovllu • iežat skuvlageainnu • iežadet valáštan guovllu • buvdabirrasa gos dábaččat gávppašehpet • iežadet gárddi. Makkár mihttolávva dása lei heivvolaš?
4. Mana www.norgeskart.no. Dás ihtá kárta Norgga badjel. Váldde ja zoome báikki gos don orut ja de zoome dassái go gávnnat skuvllat. Čále unnimusat vihtta erenoamáš saji skuvlaguovllus maid don dovdat.
5. Mana www.norgeskart.no. Čále Elvebakk-en (Bydel) ohcansadjái. Man guhki lea dás vázzit Áltta girdišillui? Čále mehteriid dahje kilomehteriid.
6. Mannet olggos. Árvvoštallet ja namahehket din guovllu stuorra ja smávva geográfalaš hámiid.
7. Dán bargobihtái dárbašat atlasa dahje globusa. Geavat dan maid leat oahppan govdodat- ja guhkkodatgrádaid birra, ja mearrit čuovvovaš oaivegávpogiid: 59° D 11° N. 40° D 116° N. 16° L 48° O Daga earáide ceahkis seammálágan bargobihtái.

3. Norgga fylkkat

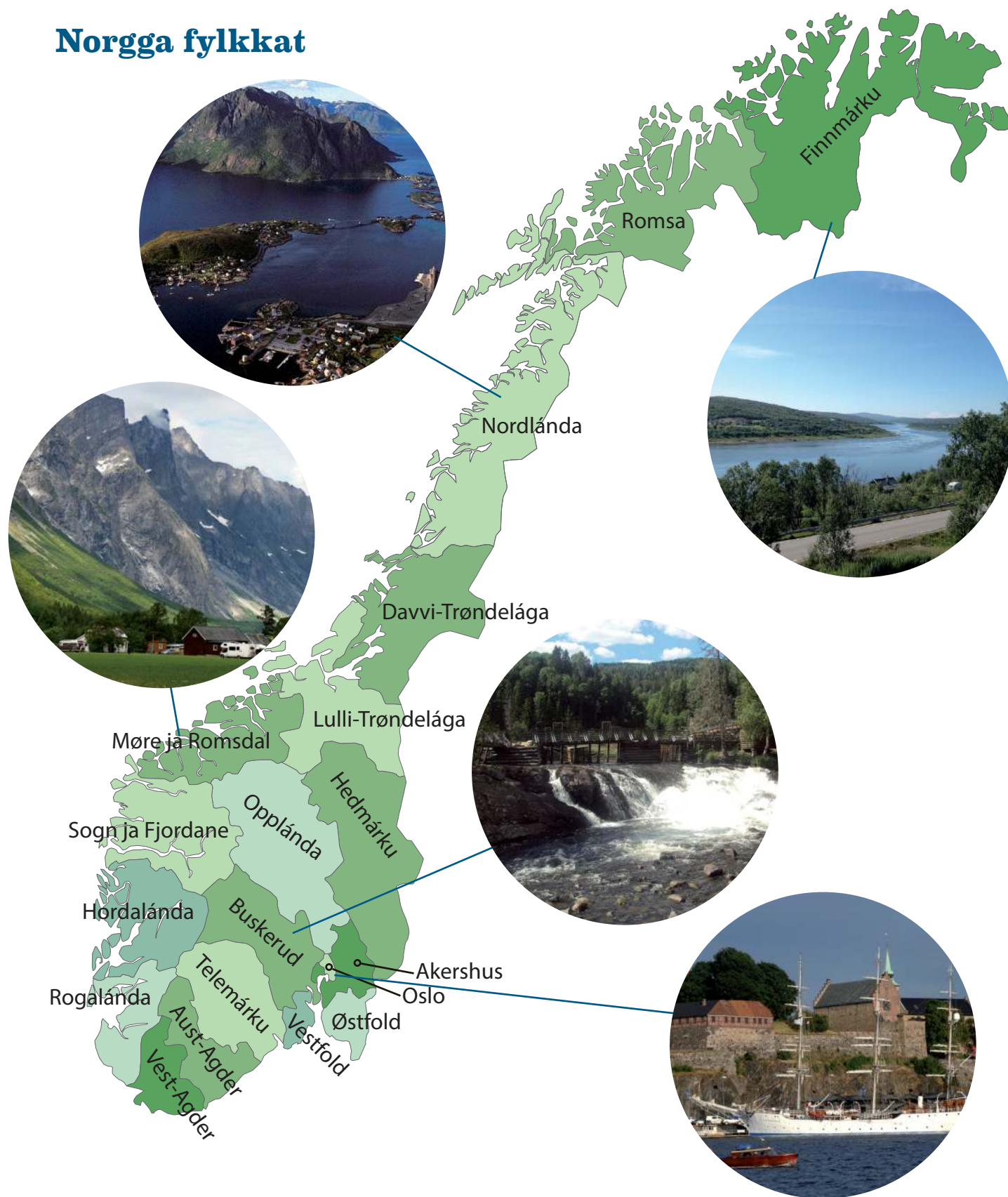
Stádda, Divtasvuodna

Dán oasis oahpat

- Man boaris Norga lea
- Makkar riikkaosiide Norga lea juhkkon
- Makkár fylkkaide Norga lea juhkkon

Norgga fylkkat

Norgga eanadat

Norga lea min iežamet riika. Dat lea guhkedálaš ja seaggi. Norga šattai 3000 miljovna jagi dassái. Dat eana man alde mii vázzit, lea oktii šaddan čiekŋalasas eanabajožis.

Várit ja várreráiddut šadde sullii 500 miljovna jagi dassái. Dalle nordašuvaiga Eurásia eanapláhta ja Davvi-Amerihká eanapláhta oktii ja dát dagai mánŋa duhát mehtera alla gáissáid ja váriid. Dasa lassin alla temperatuvra ja alla deaddu eatnama siskkožis maid dagahii váriid. Dan áigge ledje Norgga várit seammá alladat go Himalaya várit, muhto biekkat, jiekŋa ja arvi ja muohta leat gollan váriid nu ahte dat eai leat dál šat nu alladat. Muhtin sajiin lea eana vudjon fas. Doppe leat dál guolbanat ja duolba eatnamat.

Norggas leat riddu, vuovddit, vuonat, duoddarat, leagit ja guolbanat. Buot dáid leat jiehkít ja eana-loktaneapmi hábmen. Norggas leat sihke buolaš dálvvit ja liegga geasit.

Norgga sáhttit juohkit 5 riikka-oassái ja 19 fylkii. Dán oasis beasat lohkat ja oahppat eambo buot fylkkaid birra ja gos daid gávdná kárttas.

Riikkaoasit

- Davvi-Norga
- Gaska-Norga
- Oarje-Norga
- Nuorta-Norga
- Lulimus-Norga

Lulimus máttimus

Mo mii bargat fylkkain

Dán oasis mii galgat bargat fylkkain.
Ovdabargun sáhtta leat ávkin čoavdit
bargobihtáid nuppi siiddus.

Mii oahppat gos fylka lea, luonddu,
sturrodaga, stuorra hámiid, eanadaga
birra ja makkár **resurssat** doppe leat.

Dasto lohkat olbmuid ja servodaga bir-
ra. Man ollu olbmot ja gos fylkkas ássat,
ealáhusat, **johtolat** ja kultuvra.

resurssat juoga maid sáhtta ávkkástallat,
omd. guolli, minerálat, olju, muorat

ealáhusat mii ráhkaduvvo dahje
buvttaduvvo, dahje barggut leat

johtolat mo sáhtta johtit, omd. geaidnu,
fearga, ruovdemáđđi, johka, bálggis

Lunddolaš gažaldagat LUONDDU birra sáhttet leat

- Gos riikkas lea fylka?
- Man stuoris lea fylka?
- Leago **rittus** vai siseatnamis?
- Gos gávnnat váriid ja jávrriid?
- Mat doppe šaddet?
- Makkár **eanadat** lea fylkkas?

Lunddolaš gažaldagat OLBMUID ja SERVODAGA birra sáhttet leat

- Makkár ealáhusat gávdnojit doppe?
- Mainna barget olbmot doppe?
- Ollu olbmot ássat doppe?
- Gos sii ássat?
- Maid liikojit olbmot/turisttat doppe
galledit?

rittus mearragáttis

eanadat eanašládja, eanahápmi, duovda-
gat, omd. várit, jávrrit, jeakkit, jogat, lea-
git, vuonat, ávžžit, giettít, niittut, duolb-
bas, vuovdi, meahcci, duottar, geađgái

galledit geahččat/geahčadit

Ohcci

Geahčča kártta s. 110–111.

1. Makkár riikkaosiide juohkit mii Norgga?
2. Man ollu fylkkat leat Norggas?
3. Mii lea Norgga davimus ja lulimus fylka?
4. Mat leat du ránnjá fylkkat?
5. Guovtti riikkaosis leat dušše guokte fylka. Guđemuš riikkaosit leat dat ja makkár fylkkat leat dat?
6. Goappá fylka lea davvelis, Sogn ja Fjordane vai Opplánda?
7. Guhte fylka lea davábealde Rogalándda?
8. Guhte fylka lea Telemárkku nuortabealde?

Dahkki

1. Galli fylkii leat rájit dáin fylkkain: Nordlándá, Sogn ja Fjordane, Telemárku ja Oppland.
2. Makkár Norgga fylkkain lea sámii boazodoallu?
3. Čálit dán kártta (www.calliidlagadus.org/govat/doc/norga.pdf) ja čále namaid buot fylkkain Norggas. Ivdne fylkkaid iešguđet ivnniguin dađi mielde go čálát.
4. Guovttis ja guovttis barget ovtas. Ráhkadeahkki gažaldagaid fylkkaid birra mat leat čállon girjjis. Unnimus 5 gažaldaga. Čáli ieža rivttes vástádusaid daidda sierra báhpárii. Lonuheahkki gažaldagaid muhtin eará joavkkuin ja vástidehket.

5. Seammá joavku. Manni deike www.nrk.no/skole. Gávdni fylkkaid. Makkár fylkkain Lulli-Norggas gávdnabeahhti sámii birra filmmaid?

Dutkka iežat fylkka ja ránnjá fylkka

1. Mii lea erenoamáš iežat fylkkas. Veahkkesánit: Eanadat, ássan, ealáhusat. Čále dan birra. Oza govaid áviissain dahje eará čállošii neahtas.
2. Guovttis ja guovttis barget fárrolagaid. Lohkki čállošiid iežade fylkka ja ránnjá fylkka birra girjjis. Nubbi ráhkada gažaldatkoarttaid (unnimus 5 koartta/gažaldaga) iežas fylkka birra. Vástádusa čálát koartta maŋábeallai. Nubbi fas ráhkada ránnjáfylkka birra seammalágan koarttaid. Go leahppi geargan, de gažadeahkki nubbi nuppi daid fylkkaid birra!
3. Geavat interneahtha! Oza galle luonddu-suodjalanguovllu gávnnat iežat fylkkas! Čále oanehaččat guovllu dovdomearkkaid, omd. lea go siseatnamis vai rittus.

FINNMÁRKU – Norgga stuorámus fylka

Finnmárku lea Norgga davimus ja stuorámus fylka. Viidodagas lea Finnmárku stuorát go Dánmárku ja badjel čuohte geardde stuorát go Oslo. Liikká áset Finnmárkkus dušše sullii 75 000 olbmo, mii lea dat fylka gos áset unnimusat olbmot.

Dáppe leat guhkes dálvvit ja oanehis geasit. Buollašeamos mii Norggas goassege lea mihtiduvvon, lei Kárašjogas 1886:s. Dalle lei $-51,4^{\circ}$ C. Muhto 1999:s

lei maid buolaš, dalle mihtiduvvui $-51,2^{\circ}$ C. Fylkkavearju lea tevnnet Várggáidladnis, mii lea Várggáin, Finnmárku boarráseamos gávpot.

Finnmárkkus lea viiddis riddu ja dáppe leat 5 stuorra vuona. Dát vuonat leat Áltávuohta, Porsáנגguvuohta, Lágesvuota, Deanuvuohta ja Várjavuonna. Finnmárkkus leat maid viiddis siseatnamat, ja Finnmárku-duottar lea **beakkán**.

beakkán dovddus eatnašiidda

Sámedikkegárdin Kárašjogas. Sámedikki doaimma lea sápmelaččaide miehtá Norgga

Fylkka oaivegávpot Čáhcesuolu.

Rittu olggobealde leat maid stuorra sullot. Máhkarávju lea dovddus suolu, go doppe lea máilmmedovddus turista-báiki, Davvinjárga/Nordkapp. Stuorra sullot leat Sállan, Stierdná ja Fálá.

Finnmárkku rájit leat guovtti riikii, ja ovtta fylkii. Riikkat leat Ruošša ja Suopma, ja fylka fas lea Romsa. Stuorra jogat leat Deatnu ja Álttá/Guovdageaineatnu, ja goappašagat leat buorit luossajogat.

Ealáhusat ja ássan

Ovdal ásse finnmárkulaččat hui **biedgguid**, muhto manimus áiggiid leat olbmot **fárrestaddan** eret smávva gilážiin stuorát báikkiide, nugo omd. Áltái, Hámmárfestii ja Girkonjárgii. Áltá lea báiki gosa eanemus olbmot leat fárren ja šattai gávpogin 2000:s. Dál orrot Áltá suohkanis sullii 19 000 olbmo. Áltá lea Oarje-Finnmárkku gávpe- ja skuvlaguovddáš. Hámmárfeasta lea dovddus go leat leamaš máilmmi davi- mus gávpot ja lea dan sivas geasuhan ollu turisttaid. Stuorámus ealáhusat lea **guolle- ja gássaindustriija**.

Mátta-Várijat gielddas ássat eanemus olbmot Nuorta-Finnmárkkus. Girko- njárga lea stuorámus čoahkkebáiki. Stuorámus ealáhusat leat **bálvalus-**

biedgguid sierra, iešguđet guovllus

fárrestaddan duos dás ain fárre muhtin **guolle- ja gássaindustriija** industriija mii buvttada guoli ja gássa

bálvalusealáhusat bargit geat bálvalit earáid, omd. buvdabargit, oahpaheadjit, dearvvašvuodadivššarat

ruvkedoaima luondus viežžat ávdna- siid nu go ruovddi, veaikki ja golli

ealáhusat, ruvkedoaima ja **suodja- lus**. Čáhcesuolu lea fylkka oaivegávpot gos lea Finnmárkku fylkkagieldda- hálddahus.

Rittus lea guolásteapmi stuorámus ealáhus. Báikkiin nugo omd. Báhca- vuonas, Gámgaviikkas ja Honnesvágis leat **guolásteapmi** ja **guolleindustriija** váldoealáhus. Sis-Finnmárkkus fas leat Kárášjohka ja Guovdageaidnu stuorá- mus báikkit ja viidodagas leat dát guok- te báikki Norgga stuorámus gielddat/ suohkanat. Dehálaš ealáhusat dáppe leat boazodoallu, ollu almmolaš bargo- sajít ja **bálvalusealáhusat**. Kárášjogas gávdnat Sámediggegárdima ja NRK Sápmi. Guovdageainnus lea Sámi Alla- skuvla. Deanus fas lea Sis-Finnmárkku Diggegoddi.

suodjalus militeara

guolásteapmi guollebivdu

guolleindustriija guollebivdu, guolle- fievrrideapmi, čollen, vuovdin, ja buot eará mii guoská guollebargui

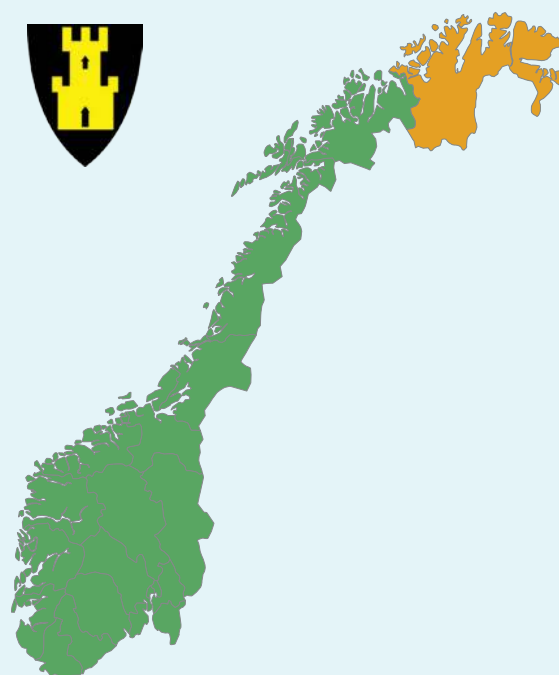
bálvalusealáhusat omd. buvddat/ rámbuvrrat, divohagat, skuvllat, dearvvašvuodadivššohagat

Muolkkuin/Melkøyas Hámárfeasttas lea gássabuvtta-deapmi. Gássa vurkkodit stuorra dárkkaid sisa dassái go skiipat vižžet dan. Muolkkut/Melkøya-gássa fievrriduvvo miehtá máilmmi.

Guollebiebmanrusttegat Girkonjárggas.

Finnmárku

Sturrodat **48 615** km²

Alimus várri **Ákšovuonjiekki/Øksfjordøkelen** 1204 mbá

Stuorámus suolu **Sállan** 811 km²

Guhkimus johka **Deatnu**, oktan **Karášjogain, lešjogain** ja **Anárjogain**

Stuorámus jávri **lešjávri**

Olmmošlohku (2013) **75 000**

Gielddaid/suohkaniid lohku **19**

Stuorámus gávpogat **Áltá, Hámárfeasta, Čáhcesuolu** ja **Girkonjárga**

Fylkka oaivegávpot **Čáhcesuolu**

ROMSSA FYLKA – nubbin davimus

Romssa fylkkas leat rájit Finnmarkku ja Nordlándda fylkkaide, ja Ruttii ja Supmii.

Dákko gokko riikkarájit gaskal Suoma, Ruota ja Norgga deaivvadit, leat olbmot čohkken geđggiid ja ráhkadan bo-riid. Go dás čuočcut, oainnát golmma riikii oktanaga. Ii oktage dieđe maid sátni Romsa mearkkaša, muhto muhtimat árvalit ahte sáhtá leat "rávdnji dahje **leahthu** čázis". Romssas leat ollu sullot ja vuonat, ja dáid gaska lea dávjá garra **rávdnji** go mearra **ahccá** dahje **coahku**.

- Romssa eanadat sakka molsašuvvá.
- Mearragáttis ja sulluin leat ceakko ja alla várit. Siseatnamis leat fas **gáissát** ja govda **leagit**. Várit Ivgus sulastahttet dovddus Álppaid Lulli-Eurohpás, go Ivgu várit leat čohkalat ja alladat.

-
• **leahthu** leaktu
- **rávdnji** čáhci johtá/golgá
- **ahccá** šaddá ulličáhcin
- **coahku** šaddá fierváčáhcin
- **gáissát** jorba várit
- **leagit** vuomit

Romssa gávpot

Ealáhusat ja ássan

Romssa stuorámus ja deháleamos **re-sursa** lea guolli mearas. Juo dolin ihte gávpogat ja čoahkkebáikkít dohko gos ledje buorit **hámmanat**. Davvi-Norgga stuorámus gávpot, Romsa, lei álggu rájes **gávpegávpot** gos maiddái válde vuostá guliid ja ledje sallitoljofabrihkat.

Sámit ássat miehtá Romssa fylkka, rit-tus gitta **siseatnamii**. Ollu sámi nuorat miehtá Davvi-Norgga bohtet Romsa-gávpogii studeret. Olmmáivággi lea šaddan dovddus RidduRiđđu álgo-álbmotfestivála geažil.

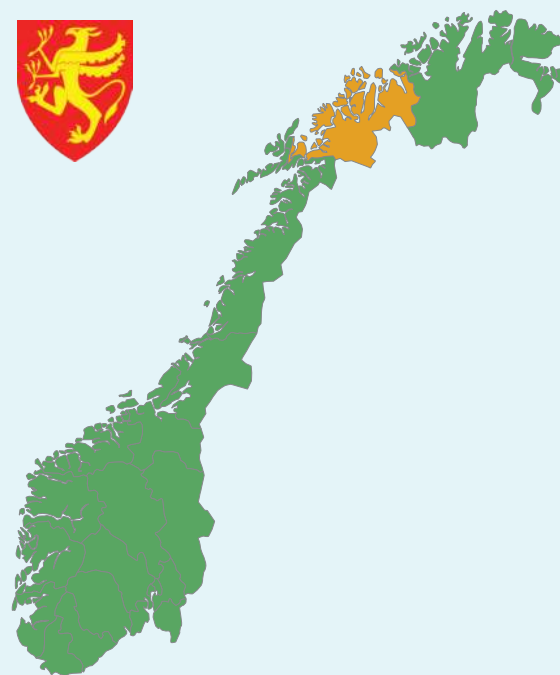

re-sursa ávnnas maid sáhtá ávkkástallat, omd olju, guolli, boazu.

hámmanat vuogas báiki gosa stuorra skiip-paide sáhtá deavdit ja gurret gálvvuid.

gávpegávpot gávpot gos vuvdet ja ostet iešguđetlágan gálvvuid.

siseatnamii eatnamat mat, eai leat rittu dahje mearragátti láhka, leat siseatnamis.

Romsa

Sturrodat **25 870** km²

Alimus várri **Jiehkkevárri** 1833 mbá

Stuorámus suolu **Sážža** 1586 km²

Guhkimus johka **Geađgesjohka/ Målselva**

Stuorámus jávri **Áiddesjávri**

Olmmošlohku (2013) **161 690**

Gielddaid/suohkaniid lohku **24**

Stuorámus gávpogat **Romsa** ja **Harstad**

Fylkka oaivegávpot **Romsa**

NORDLÁNDA – guhkimus ja seakkimus

Nordlándá lea Norgga guhkimus fylka, badjel 50 miilla guhku. Nordlándda juohkit mii dájvá viđa oassái. Lulimus oassi gohčoduvvo Helgelándan. Davábealde Sáltoduoddara gohčodit fas Sáltun. Ofuohta-vuona birra fas gohčoduvvo Ofuohtan. Nannáma olggobealde lea fas Vestarális ja Lofuohta.

Sáltoduoddara bokte manná **smihtton gierdu** maid mii gohčodit Polárgierdun. Davábealde dán gierddu oaidnit mii gaskaijabeaivváža geasset, ja dálvet fas vásihit dán linnjá davábealde **skábmaáiggi**. Dalle eat oainne beaivváža.

Nordlándda eanadagas gávdnat buotlágan **eanahámiid**. Olggobealde rittu leat ollu sullot. Siskelis leat fas ceakko várit. Gasku Nordlándda gávdnat mii Norgga nubbin stuorámus **jiehki**, namalassii Svartisen. Mearra lea álo leamaš dehálaš olbmuide Nordlánddas. Go riddu lea ná guhkki, de šattai mearra dehálaš **johtolahkan** ja bargosadjin.

smihtton gierdu oaidnemeahttun linnjá **skábmaáiggi** sevdnjesáiggi

eanahámiid duovdagiid omd. bávtiid, mearaid, jávrriid, vuvddiid

jiehki agálaš jienja

johtolahkan man mielde sáhttit johtit, omd. geaidnu, mearra, johka, bálggis

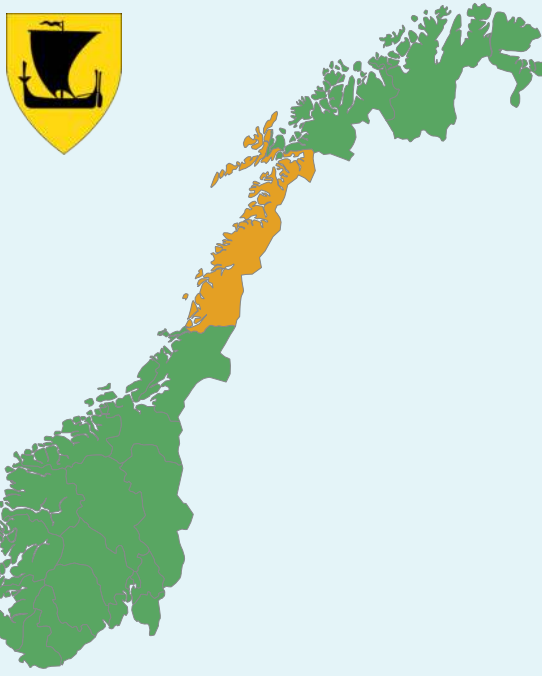
Ealáhusat ja ássan

Nordlánddas leat eanemus guolásteaddjit Norggas. Miehtá Nordlándda rittu leat coages **mearraviidodagat** gos leat buorit guolástansajit. Lofuohta lea dovddus gidđadorskebivddu geažil. Dalle boahotá **godđadorski godđat** olggobeallái Lofuohta. Guolásteaddjit bivdet dalle issorasat dorski.

Nordlánda lea Norgga stuorámus **elrávdnjefylka**. Oassi dán elrávnnjis geavahuvvo industriijas nugo Mosseren/Mosjøenis, Måehvien/Mo i Ranas ja Glomfjorðas. Muhto Nordlánda vuovdá maid ollu elrávnnji Lulli-Norgii.

Sámit ássat Nordlánddas davvin gitta lulás. Davágeahčen Nordlándda manná maiddá giellarádji gaskal davvisámegiela ja julevsámegiela. Ja lulligeahčen álgá fas lullisámegiella. Divtasvuodna lea stuorámus báiki julevsámegiela guovllus. Árran julevsámeguovddáš lea Ájluovttas, Divtasvuona gielddas. Maajehjaevrie/Majavatn lea fas lullisámi báiki lullin Nordlánddas ja dán rájes álgá lullisámi boazodoallu.

mearraviidodagat mearraguovllut
godđadorski dorski mii áigu godđat

Nordlánda

Sturrodat **38 460** km²
Alimus várri **Oksskolten** 1916 mbá
Stuorámus suolu **linnásuolu/Hinnøya**
Guhkimus johka **Vaapstejeanuovvefsna**
Stuorámus jávri **Røssvatn**
Olmmošlohku (2013) **240 527**
Gielddaid/suohkaniid lohku **44**
Stuorámus gávpogat **Bådåddjo, Måehvie/Mo i Rana** ja **Narviika**
Fylkka oaivegávpot **Bådåddjo**

godđat luoitit meadđemiid
elrávdnji elektrisitehta

DAVVI-TRØNDELÁGA – stuorra vuovddit

Davvi-Trøndelágas leat rájit Nordlándii ja Lulli-Trøndelágii, ja nuorttabealde fas Ruttii. Lullin gullá bealli Troandinvuonas Davvi-Trøndelágii. Troandin-vutnii golgá maiddá Davvi-Trøndelága stuorámus johka, Näämesje/Namsen. Dat lea dovddus ja buorre luossajohka. Juohke geasi leat dáppe ollu **luossaturisttat**.

Lea dábálaš juohkit Davvi-Trøndelága golmma oassái. Davimusas lea Näämesjevuemie/Namdalen ja guovllut bir-

ra. Gaskkamuš oassi fylkkas fas gohčoduvvo namain Innherred. Dáppe gávdnat Steinkjer-gávpoga. Lulimus oassi fas lea Inn-Trøndelag ja dáppe ges leat Verdal ja Stjørdal stuorámus guovddážit.

Davvi-Trøndelágas gávdnat mii viiddis **láirá**guovlluid mat leat šaddan jiekŋaáigis. Dávjá mannet láiráuđđasat dáppe.

luossaturisttat turisttat geat bivdet luosa **láirá** eana mii lea šaddan láirán, ja mii álkit golgagohtá erenoamážit jos arvá ollu

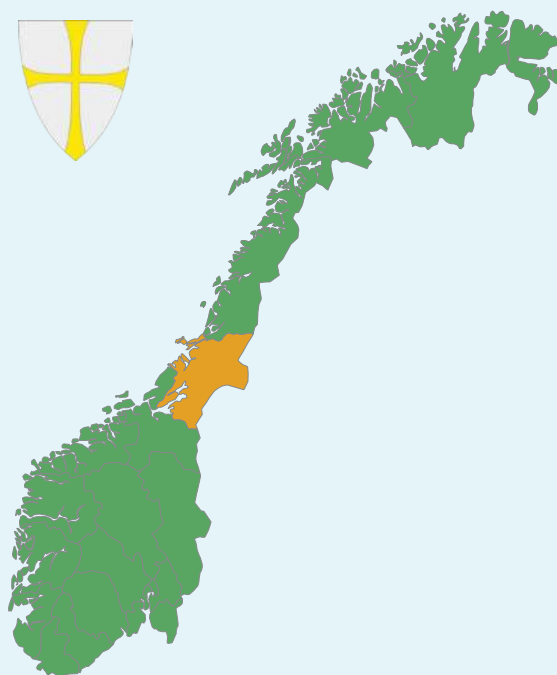

Ealáhusat ja ássan

Davvi-Trøndelágas leat ollu buorit eatnamat ja **vuovddit**. Dan sivas leat eana-doallu ja vuovdebarggut dehálaš ealáhusat Davvi-Trøndelágas. Skognas gávdno okta Norgga stuorámus bábir-fabrihkain. Frostas fas lea buorre dálki eanadollui. Doppe šaddadit boanddat **gortni**, buđehiid ja ruotnasiid.

Davvi-Trøndelágas ássat olbmot oalle **biedgguid**, ja dan sivas eai leat ollu gávpogat ja čoahkkebáikkít. Steinkjer lea gávpot gos olbmot oalle biedgguid.

Mii gávdnat lullisápmelaččaid miehtá Davvi-Trøndelága. Snåasenis lea Sæmien Sijte, mii lea lullisámiid kultuvrra ja historjjálaš musea. Snåasenis lea maiddái lullisámiid skuvla, Åarjel-saemiej skuvle.

Davvi-Trøndelága

Sturrodát **22 415 km²**

Alimus várri **Jetnamsklumpen** 1513 mbá

Stuorámus suolu **Otterøya**

Guhkimus johka **Nååmesje/Namsen**

Stuorámus jávri **Snåasenjaevrie**

Olmmošlohku (2013) **135 120**

Gielddaid/suohkaniid lohku **23**

Stuorámus gávpogat **Steinkjer** ja **Namsos**

Fylkka oaivegávpot **Steinkjer**

vuovddit eana gos leat ollu muorat

gortni gortnis mii dahkat jáffuid mainna fas láibut láibbi

biedgguid iešguđet guovllus, sierra, oktonassii

Orkanger

LULLI-TRØNDELÁGA – láiráeatnamat

Namma Trøndelága mearkkaša trøndá-
riid láhkaguovlu. Olbmot geat dáppe
ásset, gohčoduvvojit trøndárin. Lulli-
Trøndelága lea trøndáriid lulimus
guovlu. Lullin fylkkas leat Dovre-várit
ja nuortan Ruotaráji guovllus fas lea
Sylene. Lulli-Trøndelágas lea nuor-
tan rádji Ruttii, ja muđuid leat rájit
Davvi-Trøndelágii, Møre ja Romsdalii,
Opplándii ja Hedmárkui.

- Lulli-Trøndelágas leat buotlágan **eana-**
- **dagat**. Dáppe leat riddu, sullot, vuonat,
- vuovddit, duoddarat ja duolba eana-
- doalloguovllut Troandinvuona birra.
- Boanddat ávkkástallet jiekŋaáigge láirá-
- eatnamiid mat leat buorit eanadoallo-
- eatnamat ja šaddet bures. Fylkkas leat
- maid stuorra vuovddit.
-
- **eanadagat** duovdagat, eanahámit

Nidarosdomen Tråanten.

Ealáhusat ja ássan

Tråante/Trondheim lea Lulli-Trøndelága stuorámus gávpot. Dáppe orrot badjel bealli fylkka álbmogis. Tråanten/Trondheimas leat universitehta, teáhter ja museat. Eanemus dovddus huksehus lea **Nidarosdomen**. Bassi Olav lea hávdáduvvon gokko Nidarosdomen dál lea.

Ássan Lulli-Trøndelágas čuovvu legiid, ja ollugat ássat sulluin. Dáppe lea guolleindustriija dehálaš **birgenláhki**. Fylkka lullinuortan lea Plassje-duottar. Plassje-guovlu lea maiddáid dovddus lullisámiid guovlu. Dáppe lea boazo-doallu doaibmi eallinvuohki.

Lulli-Trøndelága

Sturrodad **18 885** km²

Alimus várri **Storskrynten**
1985 mbá

Stuorámus suolu **Hitra**

Guhkimus johka **Orkla**

Stuorámus jávri **Selbusjøen**

Olmmošlohku (2013) **305 446**

Gielddaid/suohkaniid lohku **25**

Stuorámus gávpogat **Tråante/Trondheim, Orkanger**

Fylkka oaivegávpot **Tråante/Trondheim**

Nidarosdomen duopmogirku
birgenláhki vuohki mo birget

MØRE ja ROMSDAL – fanas ja viessogáivu

Møre ja Romsdalis leat ollu sullot ja baskkes vuonat meara guvlui. Vuonaid siskkobealde leat baskkes leagit gos leat **goržejogat** mat bohtet alla ja ceakko váriin. Mii sáhttit juohkit Møre ja Romsdal golmma oassái: Sunnmøre, Nordmøre ja Romsdal.

Ealáhusat ja ássan

Møre ja Romsdal gávpogat leat huksejuvvon gávppašeami ja guolásteami vuodul. Ålesund, mii lea stuorámuš gávpot, stuorui 1800-logus. Jagi 1825

rájes 1900-logu rádjái stuorui gávpot 300:s gitta 12 000 ássi rádjái. Sivvan dasa lei sallitbivdu ja eará guollebivdu olggo-bealde rittu.

Møre ja Romsdal ja Lulli-Trøndelága rádjeguovlluin lea lullisámi boazodoallu doaibmi eallinvuohkin.

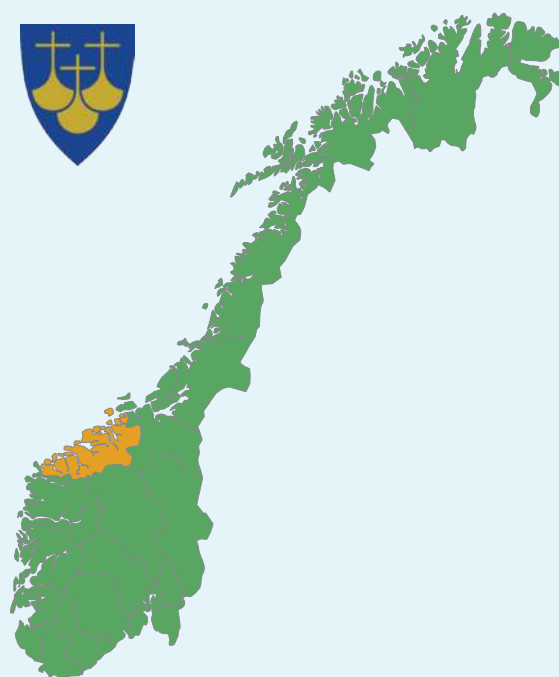
Olbmot Møre ja Romsdallas leat leamaš čeahpit álggahit fitnodagaid ja buvttademiid. Fylkkas gávdnojit **viessogáivuindustriija** ja fanashuksenindustriija ja

Geirangervuotna

eará smávit industriijat. Ekornes viessogálvofabrihkka lea okta daid dovdo-sepmosiid gaskkas. Åndalsnesas lea dovddus Trollveggen bákteseadni mii lea 1000 m njuolga ceaggut bajás. Dát lea Davvi-Eurohpá alimus ceakko bákteseadni. Dovddus turistaguovlu lea baskkes Geirangervuotna. Deike bohtet geasset ollu turistafatnasat, ja lea dan sivas okta Norgga eanemus galleduvvon turistabáikkiin. Dás lea maiddái dovddus geaidnobihtá Trollstigen.

Sunnmøre

Møre ja Romsdal

Sturrodat **15 114** km²

Alimus várri **Pyttegga** 1999 mbá

Stuorámus suolu **Smøla**

Guhkimus johka **Driva**

Stuorámus jávri **Eikedalsvatnet**

Olmmošlohku (2013) **260 990**

Gielddaid/suohkaniid lohku **36**

Stuorámus gávpogat **Ålesund, Molde ja Kristiansund**

Fylkka oaivegávpot **Molde**

goržejogat gorži lea johka mii šávvá ja gahččá njuolga bodnái bávttis

viessogálvoindustriija viessogálvvut leat omd. stuolut, beavddit ja hildut

Aurlandsfjord, Flåm

SOGN ja FJORDANE – várit ja vuonat

Sogn ja Fjordanes leat oasis Nordfjord, Sunnfjord ja Sogn. Fylkka nama sáhtášii leat "várit ja vuonat" sivas go várit ja vuonat leat váldo**duovdagat** dáppe. Storra oassi fylkkas leat várit mat leat badjel 1000 mehtera bajábealde ábi. Alla várit dagahit ahte dáppe arvá ollu. Brekkes, báiki Sognas, arvá **jahkásaččat** badjel njeallje mehtera.

- Sogn ja Fjordanes leat mánnga **jiehki**.
- Jostedalajiehkki, mii lea Norgga stuoramus, leat suorranan mánnga guvlui.
- Jiehkkit muittuhit ahte dát guhkes vuonat oktii hábmejuvvojedje jieknááiggis.
- Vuotnagáttiin leat gáržžes gáttit gosa olbmot sáhte ássat.
-
- **duovdagat** eanahámit
- **jahkásaččat** juohke jagi oktiibuot
- **jiehki** agálaš jienja

Ealáhusat ja ássan

Ealáhusat dán fylkkas leat **guollebiebman**, turismaealáhus, eanadoallu ja mánggalágan smávit industriija. Sogn ja Fjordane lea **elfápmo**fylka. Dáppe **buvttaduvvo** eanemusat **elrávdnji** Norggas. Alla várit addet čáhcái stuorra fámu, ja go arvá ollu dáppe, de addá dát fas ollu elfámu.

Measta juohkehaš Sogn ja Fjordanes orrot muhtin vuotnagáttis. Olbmot ássat hui **biedgguid** go buohtastahttit eará fylkkaiguin. Fylkka stuorámuš gávpot lea Florø. Dát báiki, nugo ollu báikkít rituin, vuodđuduvvui dalle go ledje valjis sallihat mearas. Deike maid ráhkadedje sallitoljofabrihkaid. Sogn ja Fjordanes lea váttis ráhkadit geainnuid go várit leat nu ceggosat ja vuotnagáttit nu baskit. Ollu johtolat dáppe manná meara mielde, ja ođđasat áiggiid maiddái áimmus. Jođánisfatnasat johtet vuonaid mielde, ja fylkkas leat njeallje smávva girdišilju.

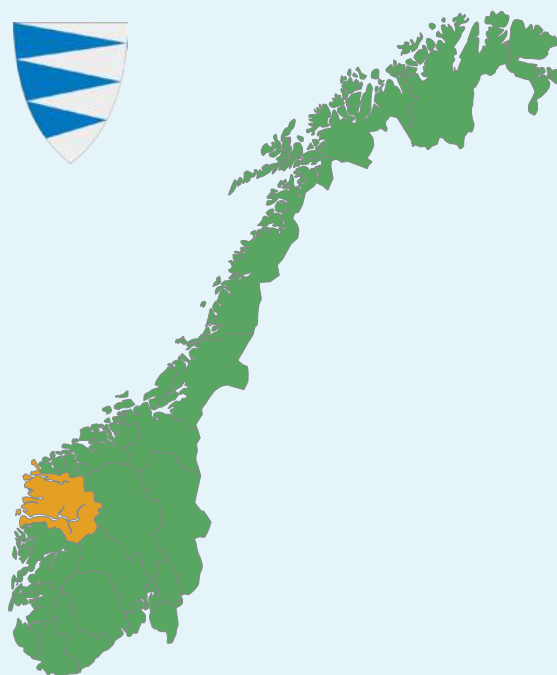
biedgguid sierra, iešguđet guovlluin

elfápmo elektralašfápmo

buvttaduvvo ráhkaduvvo

elrávdnji elektrisitehta

guollebiebman áidon rusttet mearas gos bibmet ja šaddadit guliid

Sogn ja Fjordane

Sturrodat **18 623 km²**

Alimus várri **Store Skagastølstind**
2406 mbá

Stuorámuš suolu **Smøla**

Guhkimus johka **Lærdalselvi**

Stuorámuš jávri **Hornindalsvatnet**
(Eurohpá čiekŋaleamos jávri, 514 čienju)

Olmmošlohku (2013) **108 800**

Gielddaid/suohkaniid lohku **26**

Eurohpá guhkimus vuotna **Sogne-
vuotna/Sognefjorden**

Norgga stuorámuš jiehkki **Jostedala-
jiekki**

Stuorámuš báiki **Florø**

Fylkka oaivegávpot **Leikanger**

Bergen

HORDALÁNDA – gasku Oarje-Norgga

Hordalánda lea Norgga oarjeleamos fylka ja lea guovdu Oarje-Norgga. Hordalándda sáhtta juohkit viđa oassái. Lulimusas lea Hardanger, mii lea birra Hardangervuona. Hardangerduottar lea Norgga alimus duottar. Davábealde Hardangera lea Voss. Dát lea siseana gos lea eambbo vuovdi go eará sajiin fylkkas. Eará oasit leat riddoguovllut Sunnhordalánda, Midthordalánda ja Nordhordalánda. Hordalándda namma sáhtta boahit dološ **olmmošcearddas** "hordar", mii mearkkaša soaldát dahje

sámgár. Hordalánda mearkkaša dalle riika gos soalddáhat dahje sámgárat orro.

Eanadat

Hordalánddas leat mángaduhát sullo, čiekŋalis vuonat, leagit ja ceakko várit. Ii gokkoge leat guhkit go 50 km merrii dahje vutnii. Hardangera siskkobealde lea Norgga lulimus jiehkki, Folgefonna. Oarje-Norga ja Hordalánda lea dovddus ollu arvvi ja **goržejogaid** geažil. Jahkásaččat arvá ja muohtta Hordalánddas viehka ollu, gitta 4000 millimehtera, mii lea 4 m.

Ealáhusat ja ássan

Sullii bealli buot olbmui Hordalándas ássat Bergenis, mii lea Oarje-Norgga "oaivegávpot". Bergen lea boares **gávpe-gávpot**. Bergen Brygges orrot ain viesut dološ rikkis gávpeáiggis. Dáid viesuid huksejeda hanseáhtat, geat ledje duiskalaš gávpealbmát.

Mánge báikki fylkkas leat dovddus industriija guovllut. Stordas ráhkadit skiippaid. Mongstadas fas lea **oljoraffineriija**, mii lea Norgga stuorámuš. Dás ráhkadit oljju bensiinna. Husnesas fas geavahit elfámu ráhkadit **alumiinna**. Hordalánda lea bivnnuhis turistaguovlu. Alla várit ja alla goržžit, nugo Vøring- ja Skykkjedalagoržžit geasuhit ollugiid. **Šaddomuoraid** lieđđun Hardangeris lea dovddus miehtá Norgga.

olmmošcearddas olmmošjoavkkus, omd, romani, inuihtat

sámgár dearvaslaš, searra almmái/dievdu

goržejogaid jogat mat alla leavttuin ja stuorra fámuin golget/šávvat njuolggavulos bávtiin

gávpegávpot gávpot gosa bohte olbmot juohke guovllus ja gávppášedje ja lonuhalle gálvvuid

oljoraffineriija rusttet mii sirre vuodđooljju iešguđet temperaturras vai šaddá omd. vuoidanoljju, bensiinna, diesel, gássa

Hordalánda

Sturrodat **15 440** km²

Alimus várri **Hardangerjøkelen, Eidfjords** 1863 mbá

Stuorámuš suolu **Osterøy**

Guhkimus johka **Vosso**

Stuorámuš jávri **Hamlagrøvatnet**

Olmmošlohku (2013) **503 600**

Gielddaid/suohkaniid lohku **33**

Gávpogat **Bergen, Odda ja Stord**

Fylkka oaivegávpot **Bergen**

Norgga stuorámuš gorži **Skykkjedalsfossen, Eidsfjords** 300 m

alumiinna geahppa, nana metálla

šaddomuoraid muorat main šaddet šattut, omd. eahppelmuorat

lieđđun go urbbiin šaddet lieđit

Jæren luondu, geađgeáiddit ja gilvvaana.

ROGALÁNDA – olju ja mielki

Rogalándda sáhttit juohkit njealji oassái. Lulimusas lea Dalane. Nugo namma dárogillii muitala, de leat eanadagas ollu smávva **leagážat**.

Davábealde dán lea fas Jæren. Duolba guovlu mii jáhkkimis lea Norgga rigggáseamos eanadoalloguovlu. Jæren lea juhkkon eanabihtáide **geađgeáiddiiguin**. Geađgeáiddit muitalit ahte olbmot áiggiid čađa leat bargan eatnamiid. Olles Jæren lea **morenaeana**

jieknaáiggi manjá. Ovdal lei lossa bargu dáid geđggiid čorget, muhto otne geavahuvvojit mašiinnat. Gidđa bohtá árrat Jærenii, ja dat lea buorre eanadolui. Go jæren-boanda gilvá buđehiid, de lea dábálaččat ain buorre čuoigansiivu ollu sajiin Norggas.

Ryfylka lea dat goalmmat oassi Rogalándas, mii lea Bokna-vuona birrasis. Njealját oassi Haugalandet lea Hauge-sundda birrasis.

Ássamat ja ealáhusat

Rogalánda gohčoduvvo oljofylkan danne go olggobealde Rogalándda gávdne oljju Davvimearabotnis. Rogalánda lea lagamusas oljoguovlluid, ja ollu oljo-
doaimmat jođihuvvojit dáppe. Eanaš industriija dán guovllus lea čadnon oljo-
industriijii ja doalaha ortnegis ja fáallet dehálaš **bálvalusaid** oljofitnodagaid. Ollu oljobargit ássat Stavangeris ja eará báikkiin fylkkas. Stavanger lea dál šaddan oktii Sandnesain, ja lea fylkka stuorámus gávpot.

"Prekestolen" (sárdnestuollu) orru dego gulašii girkui, muhto nu ii leat. Prekestolen lea dovddus **várdosadji** Lysefjordenis. Prekestolenis manná báktesaidni 600 mehtera njulga vulos, ja dás lea erenoamáš buorre várdus vutnii ja dakko váriide.

leagážit vuomážit

geađgeáiddiiguin áiddit dahkkon geđggiin

morenaeana eana mii lei gokčon assás jihkiin ja suddadettiin fievrridii ollu geđggiid, sáddo ja láirá dohko

Rogalánda

Sturrodat **9 376** km²

Alimus várri **Vassdalsegga** 1658 mbá

Stuorámus suolu **Karmøy**

Guhkimus johka **Suldalslågen**

Stuorámus jávri **Suldalsvatnet**

Olmmošlohku (2013) **457 900**

Gielddaid/suohkaniid lohku **26**

Gávpogat **Stavanger** ja **Haugesund**

Fylkka oaivegávpot **Stavanger**

bálvalusaid fálaldagaid, veahki, omd. ráhkadit osiid oljobovrenmašiinnaide, divvut mašiinnaid.

várdosadji báiki dahje aláš gos sáhtta oaidnit guhkás ja viidát.

VEST-AGDER – Lulimus-Norga

Vest-Agder lea Norgga lulimus fylka. Eanadat dáppe lea smávva leagážat mat leat smávit alážiid gaskkas. Rittus leat smávva **luovttažat** ja sullot. Dáppe leat smávit báikkážat gos leat vilges málejuvvon stobožat.

Vest-Agder lea riddofylka. Rittus mannet baskkes leagit davás guvlui. Eanaš jogain geavahuvvo čáhci **elfápmobuvttadeapmái**. Lulágeahčen lea Norgga lulimus njárgageahči, Lindesnes.

Ássamat ja ealáhusat

Vest-Agdera gávpogat leat boares gávpe- ja mearrajohtolatgávpogat. **Hirssat** ja fiellut fievrriduvvojedje skiippaid mielde olgoriikii ja bukte **gortni** ruovttoluotta. Gávpogat leat mearragáttiin ja dain leat suoddjás hámmanat. Odne leat dát gávpogat maid dehálaš industriijagávpogat. Norgga lulimus guovlu lea dovddus buorre skálžoelliid- ja hummerbivddu geažil. Makrealla lea

Kristiansand

dovddus dáppe, muhto dán áigge gávdn-
no makrealla davvin maid. Siseatnamis
lea ollu eanadoallu ja elfápmobuvtta-
deapmi.

Kristiansand lea lulimus-Norgga stuo-
rámus gávpot. Gávpoga olggobealde lea
elliidgárdi gos leat ollu ja mánngalágan
eallit, maiddái ábegáhtut. Doppe lea
maid kopijja Kardemomme gávpogis.
Geassit lea vejolašvuolta deaivvadit
buot ássiiguin Kardemomme gávpogis.
Elliidgárddis lea maid dovddus Kaptein
Sabeltann.

luovttažat gohpážat

elfápmobuvttadeapmái ráhkadit elektrisi-
tehta

hirssat dimbarat, čuhppon beahce- ja guos-
samuorat

Vest-Agder

Sturrodad **7 276 km²**

Alimus várri **Urdalsnuten** 1437 mbá

Stuorámus suolu **Hidra**

Guhkimus johka **Sira**

Stuorámus jávri **Sirdalsvatnet**

Olmmošlohku (2013) **177 900**

Gielddaid/suohkaniid lohku **15**

Gávpogat **Kristiansand, Mandal ja Vennesla**

Fylkka oaivegávpot **Kristiansand**

gortni gortnis oažžu jáffuid mainna sáhtta
láibut láibbi

elliidgárdi gárdi gos ollu eallit ellet áid-
diid duohken ja bibmojit olbmuiquin

AUST-AGDER – geasseturisttat

Agder namma sáhtta mearkkašit "eana mii merrii gállá", ja dát sáhtta heivet Agder fylkkaide. Dát eana čugge ge njunis Davvimerrii ja lea ge Norgga lulimus oassi. Aust-Agdera fylkkavearjjus leat fiskes holggat rukses vuodus. Dát muittuha maid fiellut leat mearkkašan fylkii.

Mearas várrái

Aust-Agder lea seaggi ja vatná mearas guhkás alla váriide. Lea dábálaš juoh-

kit Aust-Agdera golmma oassái: riddo-
guovlu, vuovdegguovlu ja Setesdal. Dán
leagi mielde golgá Otrajohka, ja mángga
saji ávkkástallet čázi **elfápmobuvtta-
deapmái**. Setesdalas lea Evje, mii lea
dovddus, hárvves **geađgešlájaid** dah-
je **minerálaid** hárrái. Dás lahka sáhttit
galledit minerálapárkka. Evjes sáhtát
oastit iešguđetlágan hárvves minerálaid.
Minerálat leat nu hárvát ahte olbmot
suoládit daid.

Ássan ja ealáhusat

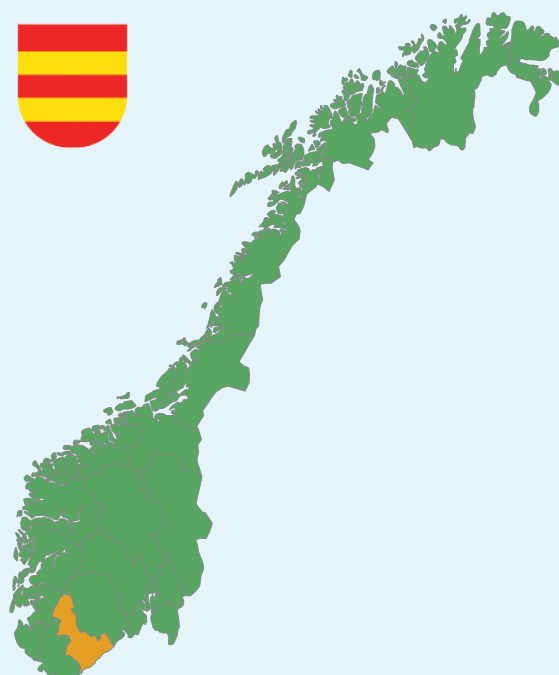
Eatnašat ássat rittus dahje Setesdalas. Riddogávogat leat boares hirsadimbar- ja **gávpegávogat**. Odne lea turistaealáhus okta deháleamos ealáhusain fylkkas. Leat liegga geasit mat geasuhit turistaid smávva sulluide olggobealde rittu. Dáppe leat duháhiid mielde geasse**barttat**. Vel eambbosat galledit dáid smávva sulluid fatnasiiguin geassebotta.

Eanadoalus lea sávzadoallu dehálaš, ja Valle lea stuorámus sávzagielda. Valles lea maiddái Norgga boarráseamos hirsavisti/dimbarviessu. Dát lea Repstad dálus, ja lea badjel 650 jagi boaris.

elfápmobuvttadeapmái ráhkadit elektristehta

geađgešlájaid iešguđetlágan geađgesorttat **minerálaid** muhtin ávdnasat mat gávdnojit iešguđet baktešlájain, omd. čáhci, kvarts, riebanšilba

Aust-Agder

Sturrodad **9 158** km²

Alimus várri **Sæbyggjenuten** 1507 mbá

Stuorámus suolu **Tromøya**

Guhkimus johka **Otra**

Stuorámus jávri **Bylandsfjord**

Olmmošlohku 2013 **113 500**

Gielddaid/suohkaniid lohku **15**

Gávogat **Arendal, Grimstad** ja **Lillesand**

Fylkka oaivegávpot **Arendal**

gávpegávogat gávogat gos dáhpuhuvai gálvovuovdin ja -oastin

barttat hyhtát

TELEMÁRKU – dáppe leat buot

Telemárku álgá rittus ja manná siseatnamii gitta Hardangerduoddarii. Go mii mátkkoštit fylkkas sisa guvlui, de šaddet alážat alibun, leagit baskkibun ja vuovddit seavdnjadin, ja loahpas deaivat mii duoddara, Hardangerduoddara. Ollugat lohket ahte Telemárku lea unna Norggaš. Maid dát mearkkaša? Sáhtta go mearkkašit ahte mii gávdnat dan

seammá Telemárkkus maid muđuid gávdnat Norggas? Juo, muhtimat oaivildit dan.

Namma Telemárku sáhtta boahtit sánnis "mark", mii mearkkaša vuovdi, ja olbmonamas Tel.

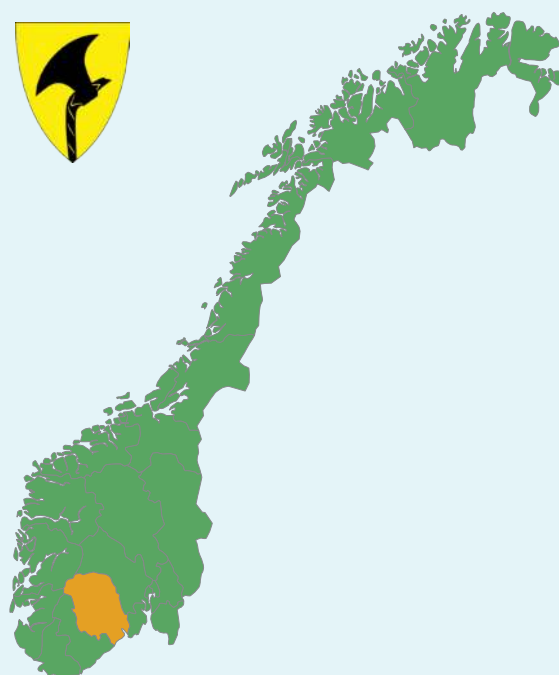

Rjukangorži

Ássan ja ealáhusat

Telemárkkus lea ollu **industriija**. Okta Norgga stuorámus fitnodagain, Norsk Hydro, álggahuvvui čuohte jagi áigi Rjukangoržži gáttis. Goržžis ávkástalle čáhcefámu ráhkadit goanstagilvagiid, muhto dál lea dát fabrihkka heaittihuvon. El-fápmu Rjukangoržžis ja eará goržžiin mannet dál **jodđasiid** mielde Hydro fabrihkaide Porsgrunnii ja eará báikkiide.

Odne orrot eanaš olbmot lahka rittu. Muhto siseatnamis leat maid ollu gelddolaš turistabáikkít.

Telemárku

Sturrodát **15 299** km²

Alimus várri **Gaustadtoppen** 1882 mbá

Stuorámus suolu **Skåtøy**

Guhkimus johka **Skienstvassdraget**

Stuorámus jávri **Møsvatn**

Olmmošlohku (2013) **171 330**

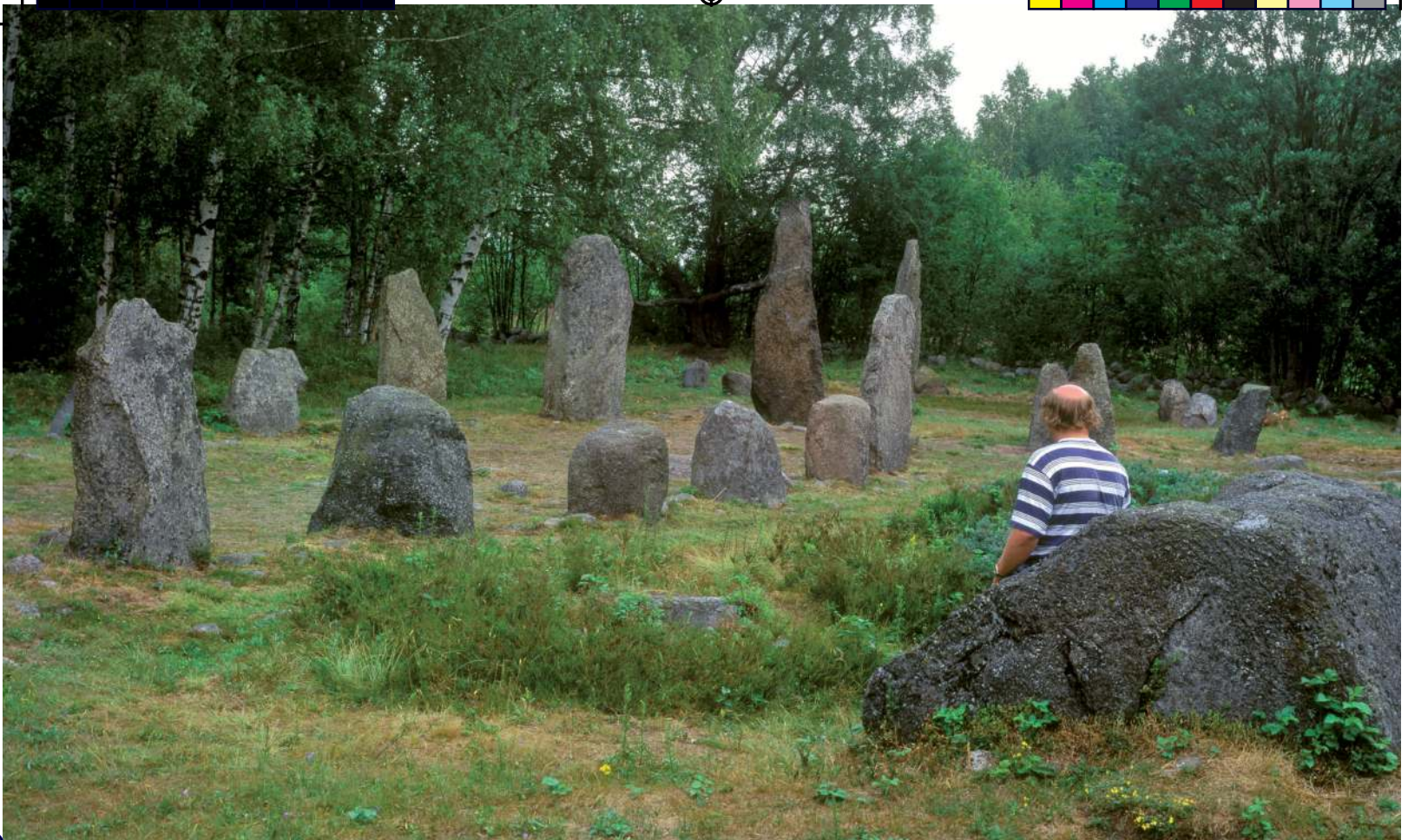
Gielddaid/suohkaniid lohku **18**

Stuorra báikkít **Skien, Porsgrunn, Langesund** ja **Notodden**

Fylkka oaivegávpot **Skien**

industriija fabrihkat ja gálvobuvttadeapmi

jodđasiid assás ledningaid

Hávdi gosa vikingagonagasat leat hávdáduvvon oktan skiippain jagiid 4–500 m. Kr. Larvik, Vestfold.

VESTFOLD – hávdečorut

Vestfold lea smávva fylkkaš oarjjabealde Oslovuona. Ovdal lei Oslovuona namma Folden, ja go dát lea oarjjabealde vuona, de šattai namma Vestfold. Dolin ásse vikingagonagasat dán guovllus. Ynglesohka, mas Harald Hårfagre bođii, ásse dáppe. Eai gosge Norggas gávdná ná ollu gonagaslaš **hávdečorut** go dáppe.

Vestfoldas leat badjel viđátoassi eana-doalloeatnamat. Badjel bealli fas lea vuovdi.

Vestfolda čađa manná guhkes **morena** mii lea jieknaáigge bázahus. Dan gohčodit namain Raet. Ollu sajiid manná riikkageaidnu dán mielde. Muhtumat gohčodit dán geainnu Raet-geaidnun. Raet sáhttit oaidnit maiddá nuppe bealde vuona Østfoldas.

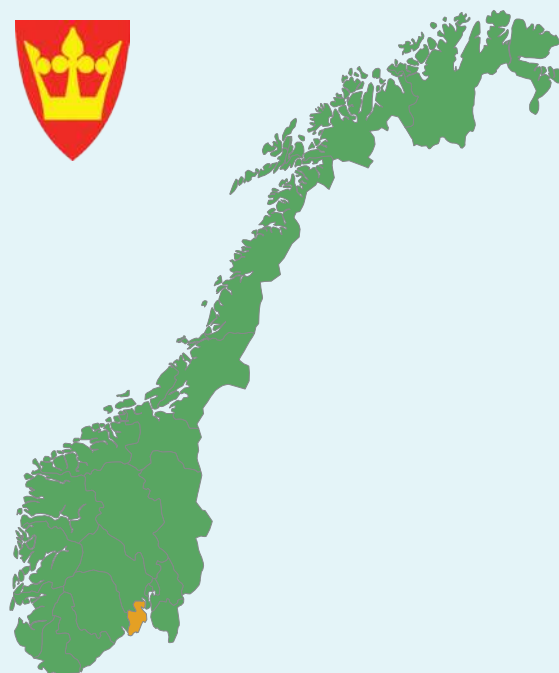
hávdečorut hávdealážat

morena eana mii lei gokčon assás jihkiin mii suddettiin fievriddii ollu geđggiid, sáddo ja láirá dohko.

Ássan ja ealáhusat

Vestfoldas gávdnojit ollu **duktásajit**. Ollu hávdečorut vikiŋgaáigge rájes gávdnojit miehtá fylkka, ja muhtimiid leat rahpan. Oseberg fanas ja Gokstad fanas vikiŋgaáiggis gávdnojedje dalle dákkár čoruin. Dát fatnasat leat dál Vikingafanasmuseas Bygdøyas Oslos. Vaikke Vestfold lea Norgga nubbin unimus fylka, de liikká orrot ollu olbmot dáppe. Gávpogat leat maŋŋálagaid mearragátti.

Vestfoldas lea buorre eanadoalloeana. Danne sáhtta dáppe gilvit ja šaddadit ollu ruotnasiid ja gilvvarásiid. Vuovde-
doallu lea maid dehálaš ealáhus Vestfoldas. Mearrajohtalus lea leamaš álo dehálaš eallingeaidnu. Maiddái **fáles-**bivdu lei dehálaš ovdal.

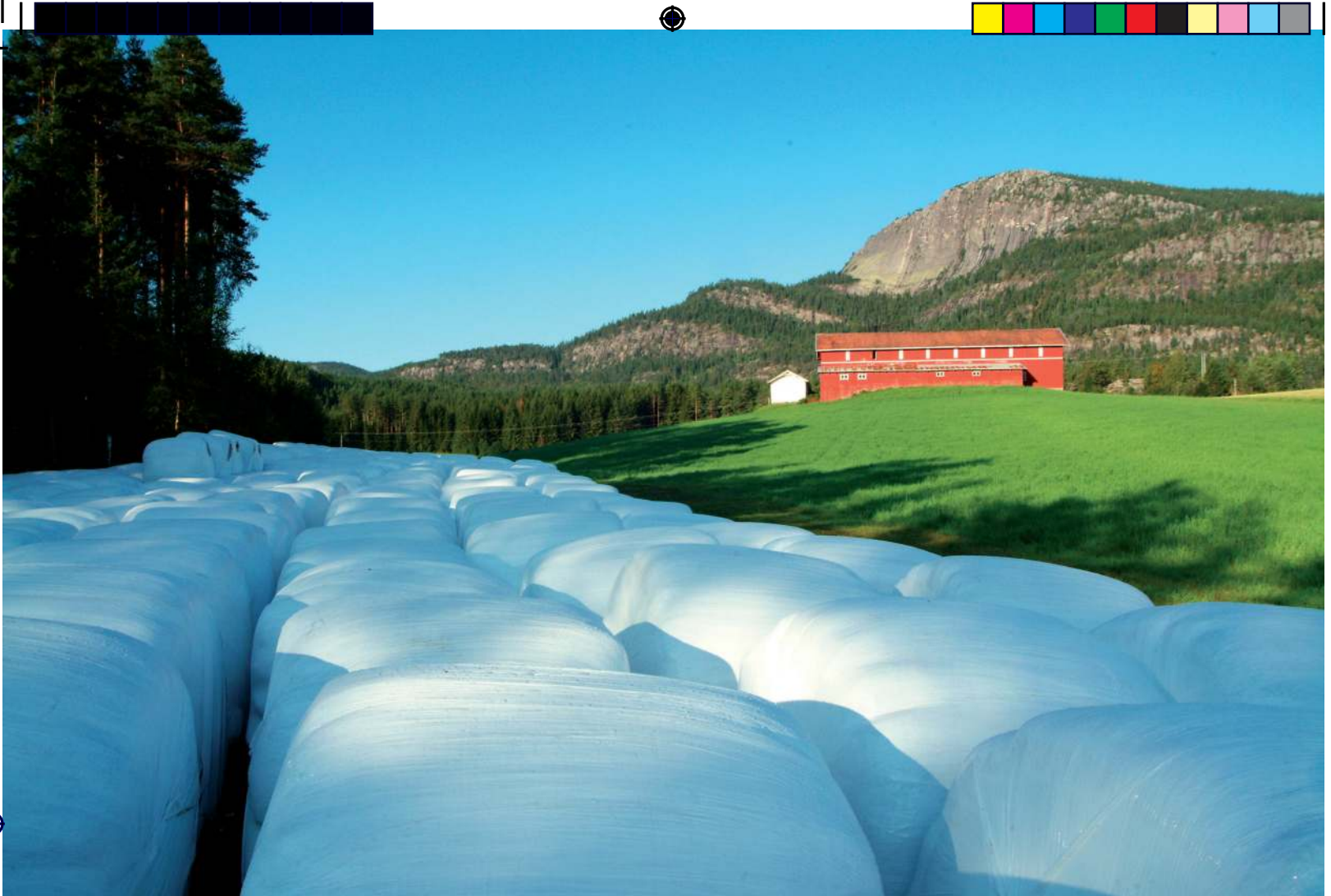
Vestfold

Sturrodad **2 224** km²
Alimus várri **Skibergfjell** 632 mbá
Stuorámus suolu **Nøtterøy**
Guhkimus johka **Numedalslågen**
Stuorámus jávri **Farrisjávri**
Olmmošlohku (2013) **240 400**
Gielddaid/suohkaniid lohku **14**
Stuorra gávpogat **Tønsberg, Sandefjord, Larvik** ja **Horten**
Fylkka oaivegávpot **Tønsberg**

duktásajit eana gos vuhtto ahte olbmot leat ássan

fáles stuorámus mearraeallit

Jagi 1904 fuomášuvvui vikiŋgaskiipa Oseberggas, Vestfoldas. Dat lei orron láiráeatnamis ja danne bures seilon.

BUSKERUD – silbaruvkket

Fylka lea ožžon nama boares Biskupsrud dälus Modum gieldddas/suohkanis. Dása huksii bispa dálu. Otna lea fylka sturrodat siseatnama duoddariin gitta Oslovutnii. Buskerudas leat guhkes šávvi jogat, duoddarat, leagit ja viiddis vuovddit. Lullin fylkkas leat buorit eanadoalloeatnamat. Fylkka stuorra jávrriin lea buorre **reabbá**bivdu.

Ássan ja ealáhusat

Eanaš Buskeruda ássit orrot legiin ja fylkka lullinuortta guovllus. Turistaáigodagas manná ruvketoga dološ silbaruvkkiide.

silbaruvkket báiki luonddus gos sáhtta viežžat silbba

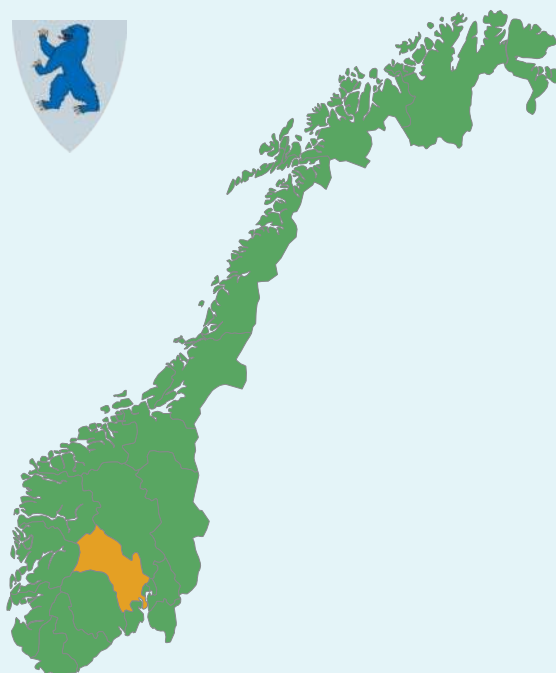
reabbá skálžoealli, dan lea njálgga borrat

Drammen lea stuorámus gávpot. Odne lea Drammen eanemus dovddus ođđabiilla hámmanin. Deike bohtet stuorra fatnasat biillaiguin Duiskkas, Englánddas, USA:s, Japánas ja Koreas. Hámmanis leat buotlágan biillat mat fievrriduvvojit biilagávppiide miehtá Norgga.

Buskeruda legiin leat čierastanluohkát, nugo dovddus báikkit Geilo ja Hemse-dal. Ollu jogaid leat buđđon vai sáhttet buvttadit **elfámu**. Vuvddiin geasehuv-vojit **vuodđoávdnasat** saháide. Norgga stuorámus muorraávnasfabrihkka lei Hurumis, muhto heaittihuvvui jagi 2013.

Dološ silbaruvkkiin buvttadedje silbba, lájo ja veaikki 1700-logus.

Buskerud

Sturrodad **14 910** km²

Alimus várri **Folarskarvnuten**
1933 mbá

Stuorámus suolu **Gråøya**

Guhkimus johka **Drammensvassdra-**
get

Stuorámus jávri **Tyrfjorden**

Olmmošlohku (2013) **271 252**

Gielddaid/suohkaniid lohku **21**

Stuorra gávpogat **Drammen, Kongs-**
berg ja Hønefoss

Fylkka oaivegávpot **Drammen**

elfámu elektrisitehta

vuodđoávdnasat ávnas maid viežžá
luonddus ja das fas ráhkada eará ja ođđa
ávdnasiid dahje borramuša, dás: muorat

OPPLÁNDA – guovdu Lulli-Norgga

Opplánda lea okta Norgga stuorámus fylkkain. Dáppe leat viiddis duoddarat gos gávdnojit eanemus ja alimus várit Norggas. Ii ovttaga eará fylkkas leat nu ollu rájit eará fylkkaide go Opplánddas, namalassii čieža.

Stuorra várreguovllut ja leagit

Fylkka davimusas leat stuorra várreguovllut nugo Jotunheimen, Dovrefjell

ja Rondane. Opplándda várreguovllut leat bivnnuhat, ja Besseggen Jotunheimenis lea bivnnuheamos. Dát lea baskes várrečielgi gaskal guovtti jávrri. Jus mátkkoštat Opplánddas, de jođát jáhkkimis dán stuorra ja viiddis leagi mielde, namalassii Gudbrandsdalen.

Besseggen.

Ássamat ja ealáhusat

Olbmot Opplánddas orrot legiin ja duolba eatnamiin lullin fylkkas. Sii geat várreguovlluin ássat, barget eatnašat turismmain. Opplánddas barget eatnašat eanadoaluin ja vuovdebarguin. Ollugat barget šibihiiguin nugo **bahččegusaiguin**, sávzzaiguin ja gáiccaiguin.

Fylkka jogat addet ollu **elfámu**. Vulos guvlui legiin leat **elfápmorusttegat**.

Muskus orru Opplándda duoddariin.

Opplánda

Sturrodad **25 189** km²

Alimus várri **Galdhøpiggen**
2469 mbá

Guhkimus johka **Drammens-**
vassdraget

Stuorámus jávri **Randsfjorden**

Olmmošlohku (2013) **187 750**

Gielddaid/suohkaniid lohku **26**

Stuorra gávpogat **Lillehammer** ja
Gjøvik

Fylkka oaivegávpot **Lillehammer**

bahččegusaiguin bohččegusaiguin

elfámu elektrisitehta

elfápmorusttegat rusttegat mat ráhkadit
elektrisitehta

Miessemearkun Svahken sijtes, Hedmárkkus.

HEDMÁRKU – šuvvi vuovddit

Hedmárku lea maiddá **siseanafylka**. Dáppe leat liegga geasit ja galbma dálvit. Østerdalen manná čađa fylkka davvin Tynsetas gitta Kongsvingerii lullin. Dán leagi mielde golgá Glomma, mii lea Norgga guhkimus johka. Hedmárku lea Lulli-Norgga stuorámuš fylka. Das lea guhkes rádji Ruttii ja muđuid golmma eará fylkii.

Davvin fylkkas lea stuorra **ávži** mas leat ceakko seainnit. Dát orru dego livččii čuolastuvvon, ja danne lea ožžon nama Jutulhogget. Jáhkkinis šattai dát jieknaáiggis go ollu čáhci borai ávžži.

siseanafylka fylka mas ii leat riddu/mearragáddi

ávži luddestat bávtis, gokko bákti lea juhkkon čázi ja jieknaajohtima/fierrama geažil

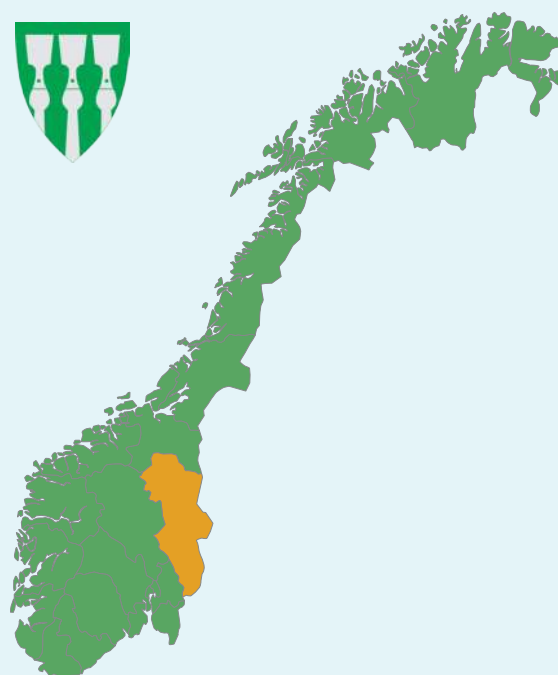
Ássamat ja ealáhusat

Hedmárkkus ássat eanemusat olbmot **duolbaeatnamiin** birra Mjøsa, Hamaris ja dan birrasiin. Muđuid ássat olbmot Glomma gáttiin ja smávit báikkiin. Trysil lea dovddus dálvevaláštdallanbáiki.

Hedmárku lea Norgga stuorámus eana-doallo- ja vuovdedoallofylka. Eatnamat birra Mjøsa leat buorit eanadoalloguovllut. Vuovdebargu lea deháleamos ealáhus.

Hedmárku lea sámi lulimus guovlu, ja Hedmárkku ja Opplándda rádjeguovlluin lea ealli ja doaibmi sámi boazodoallu.

duolbaeatnamiin eana mii lea duolbbas, das eai leat várit ja alla bávtit

Hedmárku

Sturrodat **27 397** km²

Alimus várri **Rundeslottet 2178** mbá

Guhkimus johka **Glomma** (Norgga guhkimus johka)

Stuorámus jávri **Mjøsa** (Norgga stuorámus jávri)

Olmmošlohku (2013) **194 236**

Gielddaid/suohkaniid lohku **22**

Stuorra gávpogat **Hamar, Kongsvinger ja Eidsvoll**

Fylkka oaivegávpot **Hamar**

Elgáas lea sámi skuvla mii leamaš mielde váikkuheamen dasa ahte ollu nuorat ja mánát leat lullisámegiela oahpan hállat, lohkat ja čállit.

Norgga váldogirdišillju lea Akershusas.

AKERSHUS – Gardermoen

Akershus fylka lea lahka oaivegávpoga. Oslo muhtin láhkai juohká Akershusa guovtti oassái. Dat guokte stuorámus gieldda/suohkana, Asker ja Bærum, leaba olggobealde ja oarjjabealde Oslo. Romerike lea nuorttabealde ja davábealde. Guovlu lulábealde Oslo gohčoduvvo namain Follo.

Eanadat

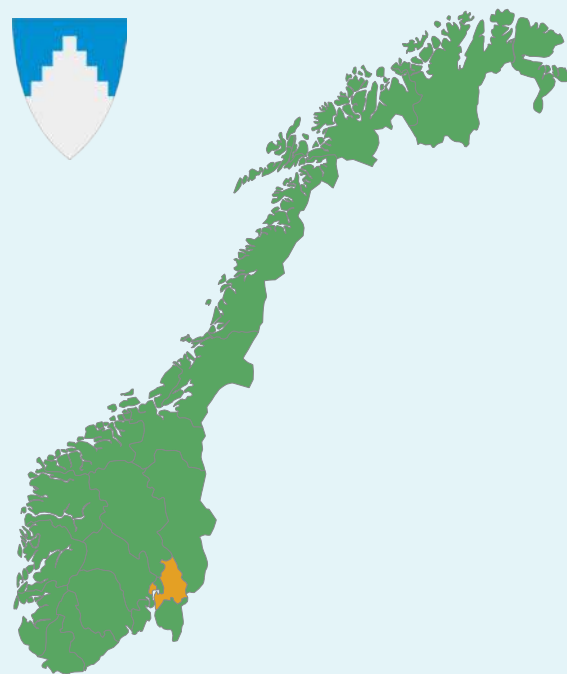
Akershusas leat stuorra, šattolaš eana-doalloeanaadagat ja vuovdeeanadagat.

Ealáhusat ja johtolagat

Olbmot barget eanadoaluin ja vuovde-
bargguin, muhto ollugat barget maiddái
buvddain ja kantuvrrain. Ollugat barget
Oslos. Mánnga gielddas/suohkanis leat
maiddái fitnodagat mat buvttadit gálv-
vuid. Nittedalas lea dovddus jiekŋa-
lákcafabrihkka Diplom-is ja Ringnes
bryggeri mii buvttada bruvssa ja vuola/
vuollaga.

Fylkka čađa mannet stuorra geainnut
ja ruovdemáđit Osloi. Stuorra váldo-
geainnut E6 ja E18 rasttildit Oslo, muh-
to mannet vuos álggus Akershus čađa.
Juohke beaivve fievrrida NSB logiid
duháhiid mielde olbmuid badjel fylkka-
rájiid gaskal Oslo ja Akershusa.

Akershus

Sturrodat **4 918 km²**

Alimus várri **Fjellsjøkampen 812 mbá**

Guhkimus johka **Glomma** (Norgga
guhkimus johka)

Stuorámus jávri **Øyern**

Olmmošlohku (2013) **573 300**

Gielddaid/suohkaniid lohku **22**

Stuorra gávpogat **Lillestrøm, Ski ja
Drøbak**

Fylkka oaivegávpot **Oslo**

ruovdemáđit toga johtá ruovde-
máđiid mielde, toga johtolat

Østfold

ØSTFOLD – váldogeaidnu Ruttii

Østfold lea okta Norgga unnimus fylkain. Dás lea čielgi Ruota vuostá ja ámadaju Oslovutnii, lohket sii geat dáppe **orrot**.

Čielga jiekŋaáigge eanadat

Østfold lea oalle duolbbas. Alimus aláš lea dušše badjelaš 300 mehter bajábealde ábi. Jiekŋaáigge maŋŋá lei eanaš oassi fylkkas čázi vuolde. Dan sivas lea measta buot eana boares mearabodni.

Dás lea ollu láirá, mii lea buorre eana-doalloeana. Guosat liikojit dákkár eatnamii. Østfold rittus lea Hvaler. Go dáid sulložiid geahččá Oslovuonas, de sulas-tahttet dát fállái mat vudjet lulás. Sullot ožžo hámi jiekŋaáiggis. Jiekŋa skuvrii **lássáid** guhkedáleš hápmin.

orrot ássat

lássáid unna sulložiid, báktesulluid, čázevuole sulluid

Ealáhusat ja ássamat

Moss, Halden, Sarpsborg ja Fredrikstad gávpogat leat rittus. Dát vuodđuduvvojedje dan sivas go ledje **joganjálmmiin**. **Hirssaid** fievrridedje jogaid mielde, ja dás sahájedje **čáhcefámuin** muoraid ávnnasin, maid máilbmái vuvde. Sarpsborgga goržži lahka leat mánnga **industriijafitnodaga**. Stuurámuš ja eanemus dovddus lea Borregaard. Sii buvttadit iešguđet lágan **sellulosa buktagiid**.

Østfoldas leat ollu stuorra eanaoamas-teaddjit ja gárdimat, ja gohčoduvvo ge *gárdinfylkan*. Østfoldas lea rádji Ruttii. Hvalerii bohtet juohke geasi ollu turisttat.

Hvaler

joganjálmmiin gokko jogat golget merrii **hirssaid** dimbariid

čáhcefámuin čáhcejohtu attii energiija sahái, vai dat sáhtii sahát

industriijafitnodaga fitnodagat mat buvttadit iešguđetlágan buktagiid/ávdnasiid

Østfold

Sturrodat **4 182** km²

Alimus várri **Slavasshøgda Rømskogas 336** mbá

Guhkimus johka **Glomma (Norgga guhkimus johka)**

Stuurámuš jávri **Vannsjø**

Olmmošlohku (2013) **284 500**

Gielddaid/suohkaniid lohku **18**

Stuorra gávpogat **Fredrikstad, Sarpsborg, Moss, Halden**

Fylkka oaivegávpot **Sarpsborg**

sellulosa ávnnas mii buvttaduvvo muoras. Das sáhtta ráhkadit omd. báhpira, muhto maiddái suohkadin dahkat bátnegealana ja sáibbu.

buktagiid ávdnasiid

Oslo ráððeviessu.

OSLO – Norgga oaivegávpot

Oslo lea Norgga stuorámus gávpot ja seammás lea sihke fylka, gielda ja oaivegávpot. Dieđuid vuolde oainnát ahte gávpogis eai leat guhkes jogat dahje stuorra jávrrit, ja eai ge alla várit. Gávpot lea Norgga unnimus fylka **viidodaga** dáfus. Norgga nubbin unnimus fylka, Vestfold, lea viđa geardde stuorát.

Oslo lea oaivegávpot dan sivas go dáppe lea ráððehus ja Norgga Sturradiggi, ja maiddá i go dáppe orru gonagas.

Sturradiggi ja ráððehus stivrejit Norgga dáppe.

Lokaliseren ja ealáhusat

Lea álki áddet ahte dákko šattai gávpot. Gávpealbmát sáhtte deaivvadit ollugiiguin geat áigo gávppašit. Seammás lea dás álki olahit eará báikkiide Lullinorggas dahje Eurohpá riikkaide. Ollugat ásaiduvve deike gávppašeami dihte dan sivas go gávppašeaddjit álkit olahedje deike iežaset gálvvuiguin.

Eanaš gávpotássit ássat vuona lahko-siin. Davábealde gávpotguovddáša lea dovddus mátkeguovlu Nordmarka, gos leat dušše moadde ássi. Gávpot-oasit ožžo nama dan mielde makkár **industriija** doppe lei. Sagene oaččui namas das go doppe ledje ollu sahárusttegat. Odne leat Oslos eanemusat kantuvrrat ja **gávppit**. Earret eará leat ollu stuorra industriijafitnodagain kantuvrrat Oslos. Norgga stuorámuš universitehta ja allaskuvla lea dáppe.

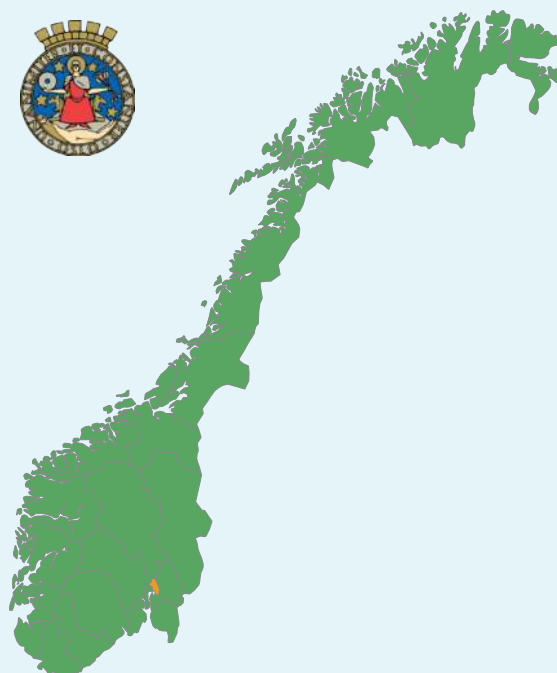
Mánggakultuvrralaš gávpot

Mii dadjat Oslo lea Norgga stuorámuš mánggakultuvrralaš gávpot. Ollu olgoriikkalaččat leat deike fárren, ja sii orrot dájvja sierra guovlluin gávpogis. Go dáid osiin váccašat, de meastta oaččut dakkár dovddu don leat eará sajis máilmmis go Oslos. Guovttis logi olbmos Oslos bohtet eará riikkas go Norggas. Oslos orrot maiddái ollu sápmelaččat ja dan sivas mángii dad-djo ahte Oslo lea sámi stuorámuš báiki. Dáppe lea sámemánáidgárdi, ja lea maiddái sámegieloahpahus skuvllas.

viidodaga areála

industriija buvttadeapmi

gávppit buvddat, rámbuvrrat

Oslo

Sturrodad **454** km²

Alimus várri **Kjerkeberget** 631 mbá

Guhkimus johka **Akerselva**

Stuorámuš jávri **Maridalsvannet**

Stuorámuš suolu **Malmøya**

Olmmošlohku (2014) **634 500**

Govvalista

Anti, Åsá-Márgget: s. 108, 115 v
Baard Bratås/Grimstad Adressetidene: s. 44 bg
Bertelsen, Ørjan: s. 10, 119
blogg.no: s. 59 b
ČálliidLágádus: s. 60 v, 75, 98
cdon.com: s. 59 v
Colorbox: s. 44 v
Deanu kulturskuvla: s. 27 v
Facebook: s. 58 o
Fjellheim, Elin: s. 147
Garmin: s. 99 gs
google.no/maps: s. 104
Guttorm Einarsen, Aina Helene: s. 17
Guttorm Einarsen, Heidi: s. 45 b, 76 b, 77v
Helgeland, Charlotte (sárgun): s. 13, 35, 86, 87, 97
Hjortfors, Lise Mari NPK s. 23
Hætta Isaksen, Britt Elin: s. 62
Hætta Isaksen, Ella Marie: s. 36
Innovation Norway: s. 109 v Pål Bugge, s. 117 v Siv Nærø, s. 120, 127 v, 142 Pål Bugge
Johnskareng, Amund: s. 50
Kart og Grafikk/Kielland: s. 105, 111, 117, 119, 121, 123, 125, 127, 129, 131, 133, 135, 137, 139, 141, 143, 145, 147, 149, 151, 153
Kåven Kaaby, Karina (illustrašuvdna): s. 79 g
Mortensson, Maths: s. 146
Myhre, Kai: s. 22
Mäkiaho, Jari-Pekka: s. 74 g
Nesje, Atle: s. 74 o
ngu.no s. 73
Nordsletta, Svein: s. 90, 92, 93 o, 108, 122
Norgeskart.no: s. 85g
NRK Sámeradio: s. 46 Mette Ballovara, s. 84
Norske nationaldragter: s. 20
Olsen, Jan Helmer: s. 82–83, 85 o, 114 www.LuftFotoFinnmark.com
Olsrud, Leif (sárgun): s. 11
Panoramio: s. 115, s. 25 Harry Wahlvåg
Puschman, Oskar: s. 148 v
Samfoto: s. 19 Roger Hardy, s. 26 Espen Bratlie, s. 40 Kjerstin

Mertens, s. 140 Øystein Søbye
Sammallahti, Pekka: s. 70-71
Sarre, Hilly: s. 27b
Scanpix: s. 12 Heidi Voss-Nilsen, s. 25 Tom Schandy, s. 32 Arash A Nejad, s. 38 Lars Magne Hovhen, s. 39 Erlend Aas, s. 42/43
Bjørn Erik Rygg, s. 44 o Hugo Bergsaker, s. 143, s. 153 Trond Søråas
Schandy, Tom: s. 132
Shutterstock: s. 6, 14, 16, 18, 37, 43, 45 v, 51, 56, 57, 58 g, 72, 78 gs, 79 b ja v, 80, 89, 99 v
Skuvlla kártagirji, Suoma Sámediggi: s. 102-103
Solbakk, Mihkku: s. 8, 24 b, 47, 49, 52
Sparebank 1 s. 60 b
Statens Kartverk: s. 88, 95
Statoil/Harald Pettersen: s. 117
Studio Borga: 24 v, 28, 29, 42, 78 b ja v, 91, 93 b,g, 94; Minna Saastamoinen, s. 66–67; Esa Karpoff
Topfoto: s. 141
Utsi, Carl-Johan: s. 21
VG: s. 38 v Hugo Bergsaker, s. 148 b Jan Øyvind
Wikimedia: s. 76 v, 77 b, 99 b, 118, 122, 124, 134, 135, 137 Frode Inge Helland, 139, 149
Wikipedia: s. 79 gs Karl Ragnar Gjertsen, s. 100–101
Visitnorway.com: s. 68 Terje Borud, 109 v Terje Rakke/Nordic Life, 110 Nancy Bundt (Oslo), Terje Borud (Møre ja Romsdal), 125, 126 Per Eide, 128 Frithjof Fure, 130 Sónia Arrepia Photography, 133 Casper Tybjerg, 136 Kurt Hamann, 138 CH, 144 Chris Arnesen, 145 Asgeir Helgestad/Artic Light AS, 150–151 Terje Rakke/Nordic Life, 152 Nancy Bundt

Teavsttat

Broch Johansen, Siri s. 35
Guldal Garjá – Hear the Raven. Ken Jackson DAT. 1992. Dikta girjjis s. 7
Guttorm Einarsen, Heidi s. 27, 44, s. 62–63 (red)
Nordsletta, Svein: s. 96–97
Redd Barna/Gájo Mánáid. s. 61 .Jorgalan sámegillii: Heidi Guttorm Einarsen
Valkeapää, Nils-Aslak. Beaivi Áhčážan. Dat 1988. s 67

ČálliidLágádus ii leat lihkostuvvan buot govva-oamas-teddjiin oažžut oktavuođa. Jos dán girjjis fuomášat gova maid don oamastat, de áinnas váldde minguin oktavuođa. Mii máksit dábálaš govvahonorára gova ovddas.

